

Thema

Hervorming welvaartsstaat

Daniël van Vuuren: „De kunst is: zó hervormen dat niet alleen wordt bespaard op overheidsuitgaven, maar ook de economie beter gaat draaien.”

Johan Polder: „De verzorgingsstaat miskent de grondwet van de welvaartsstaat: Gij zult begeren.”

Zicht

- Zicht, 39e jaargang (2013) nr. 1
- ISSN 0167-2150
- Het tijdschrift *Zicht* is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- *Zicht* stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde bezinning op actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatorische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

Redactie

- B. van den Belt MA
- Drs. J.W. van Berkum
- Ing. J.J. van Burg MSc
- Mw. E. van Doorn MA
- Drs. A.I. Hoogeveen
- J.M. ten Hove MA
- Dr. ir. H. Kievit
- Ir. J. Maljaars
- H.J. Nijsink MA
- W.J. Pijl
- Dr. J.J. Polder
- Drs. J.A. Schippers (secretaris en eindredacteur)
- Drs. J.D. Veldman
- Drs. P.J. Verheij RA
- Dr. K. van der Zwaag (voorzitter)

Redactieadres

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. drs. J.A. Schippers
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
Telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
Internet: www.wi.sgp.nl

Bestuur Guido de Brès-Stichting

- Prof. dr. H. van den Belt
- Dr. R. Bisschop
- Dr. ir. J.S. van den Brink (secretaris)
- Dr. W. Fieret (voorzitter)
- Dr. A. Goudriaan
- Mr. A. Klaassen (algemeen adjunct)
- Drs. P.C. den Uil (penningmeester)
- Mw. dr. M. Verduijn
- Prof. dr. ir. W. de Vries

Bijdragen en auteursrechten

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het redactieadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgeefster. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: *Zicht*, 2013-1, p. 1

Recensies

- Boeken ter recensie zenden aan het bovengenoemde redactieadres.
- Ter recensie aangeboden boeken worden niet getourneerd.

Abonnementenadministratie

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. Coralien Pors-de Visser
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
- ING 526317 t.n.v. administratie Zicht te Rotterdam

Abonnementen

- De prijs voor een jaarabonnement bedraagt € 21,50 (vier nummers); studenten/SGP-j leden € 12,50. Een proefabonnement (vier nummers) kost € 15,00. De prijs van een los nummer is € 8,50 (incl. verzendkosten).
- Guido-donateurs zijn automatisch abonnee van *Zicht*. De minimumdonatie bedraagt € 50,00 per jaar; studenten/SGP-j-leden € 25,00. Naast het tijdschrift *Zicht* ontvangen donateurs alle overige publicaties van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Een abonnement kan elk kwartaal ingaan. Abonnementen en donateurschappen worden jaarlijks automatisch verlengd, tenzij voor 1 december een schriftelijk bericht van opzegging bij de administratie is ontvangen.

Advertenties

- Hoornbeeck-college, afd. secretary support
e-mail: adverterenzicht@sgp.nl
Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.

Vormgeving en druk

- Grafisch centrum De Toren BV te Nijkerk

Hervorming welvaartsstaat

Ruim twintig jaar terug implodeerde de Sovjet-Unie. Het communistische stelsel zakte door zijn hoeven. Vrijwel niemand bleek er heel veel geloof meer aan te hechten. Met de kortste keren schakelden de landen van Oost-Europa over op het kapitalistische systeem. Dat dit verre van ideaal was, daar kwam men snel genoeg achter. Niettemin werd in het westen de overwinning van het liberalisme geproclameerd. Deregulering werd het toverwoord van de jaren 1990. Nog geen twintig jaar later verkeert ook deze materialistische droom in een nachtmerrie. Een financiële crisis brengt nu aan het licht dat de ongekende economische expansie in voorgaande jaren gebaseerd was op een torenhoge schuldenberg. Publieke en private schulden spelen ons allen geducht parten. Je moet er bijvoorbeeld niet aan denken dat de rente sterk gaat stijgen. Dan wordt de overheidsbegroting in diverse Europese landen volstrekt onhoudbaar. Wat ons dan te wachten staat, weet eigenlijk niemand. Maar duidelijk is wel dat 'Cypriotische toestanden' daarbij vergeleken slechts kinderspel zullen zijn.

Intussen is het onverantwoord om bij de pakken neer te gaan zitten. Herstel zal niet als vanzelf komen aanwaaien. Iedereen beseft dat economische en sociale hervormingen dringend nodig zijn om tot meer gezonde en stabiele verhoudingen te komen. Dat doet pijn. Dat kost inspanning. Dat vergt uithoudingsvermogen. En het vraagt om creativiteit. Deze editie van Zicht bevat daarover een divers palet van bijdragen en interviews. De redactie dankt alle geïnterviewden en auteurs voor hun medewerking.

Ten slotte. In deze tijd leren we (weer) dat onderling vertrouwen van groot belang is voor een goed functioneren van economie en samenleving. Niettemin doet Christus de oproep om ons laatste vertrouwen juist niet te stellen op welvaart en rijkdom. Immers, *waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn* (Lucas 12,34).

Jan Schippers, eindredacteur

Niemand kan twee heren dienen, want of hij zal de één haten en de ander liefhebben, of hij zal zich aan de één hechten en de ander minachten. U kunt niet God dienen en de mammon. [Mattheüs 6 vers 24]

Ds. L.J. Geluk, hervormd emerituspredikant in de Protestantse Kerk

De pseudo-god

Vier maal komen we in de Bijbel het woord ‘mammon’ tegen. Uitsluitend in de Evangelieën. En alle vier keren komt het woord van Jezus’ lippen. Nooit in positieve, maar steeds in negatieve zin.

Is er niets positiefs van ‘mammon’ te zeggen?

Lijnrecht tegenover

Zullen we plaatsnemen waar Jezus over de mammon spreekt nagaan?

Het zijn er twee.

In het evangelie naar Mattheüs spreekt Jezus erover in de Bergrede (Mattheüs 6 vers 24).

Hij stelt de mammon lijnrecht tegenover God. God is de enige, ware God, de God van Israël, de God en Vader van Jezus Christus.

Maar wat, wie is mammon? Het is een geperсонifieerde macht of een god, die men kan dienen. Waaraan men verslaafd kan zijn.

Een macht die men niet tegelijk met de God van Israël kan dienen.

De één sluit de ander uit.

Het is óf óf.

Entweder oder.

Zij verdragen elkaar niet.

In ‘dienen’ zit de gedachte van: dienen als een slaaf, onderworpen zijn, zich (moeten) inzetten voor.

En vooral: vertrouwen op.

Lange tijd heeft men niet geweten waarvan het woord ‘mammon’ is afgeleid.

Tegenwoordig wordt sterk vermoed dat het ontleend is aan de Hebreeuwse werkwoordstam 'mn.

Deze stam is terug te vinden in 'hè èmin', het Hebreeuws voor 'geloven', 'vertrouwen'. En ook in het ons bekend woordje 'amen'.

Dat brengt ons verder.

Jezus zegt dus dat het niet mogelijk is op de levende God te vertrouwen en tegelijk op de mammon.

Mammon is een onbetrouwbaar 'heer', die geen vertrouwen verdient. Toch laat hij zich als 'heer' gelden. Hij deelt bevelen uit en wil gehoorzaamd worden. Hij wil als de meerdere erkend en op zijn woord geloofd worden. Hij wil dat men hem vertrouwt.

Jezus' hoorders zullen wel direct begrepen hebben wie Hij bedoelde.

Voor ons is dat niet zonder meer het geval.

Als iemand de Bijbel niet kent en de woorden in Mattheüs 6 voor het eerst leest, zal hij zich afvragen wie die 'concurrent' van God wel kan zijn.

Het karakter van de mammon

In het evangelie naar Lukas (16 vers 10 tot 13) lezen wij: *Wie trouw is in het minste, is ook in het grote trouw. En wie onrechtvaardig is in het minste, is ook in het grote onrechtvaardig. Als u dan wat betreft de onrechtvaardige mammon niet trouw bent geweest, wie zal u het ware toevertrouwen? En als u wat betreft het goed van een ander niet trouw bent geweest, wie zal u het uwe geven? Geen huis slaaf kan twee heren dienen, want hij zal of de ene haten en de ander liefhebben, of hij zal zich aan de ene hechten en de ander minachten. U kunt niet God dienen en de mammon.*

In de verzen 10, 11 en 13 spreekt Jezus opnieuw over de mammon.

Drie maal in één verband. Nu wordt de mammon gekarakteriseerd. Hij heet 'onrechtvaardig': 'de onrechtvaardige mammon'.

De Naardense Bijbel vertaalt: 'de mammonvol-onrecht'.

En opnieuw stelt Jezus dat het onmogelijk is God en de mammon te dienen.

God, die rechtvaardig is en de mammon die per definitie vol onrecht is.

En het verband maakt duidelijk voor de arge-loze en nog onkundige Bijbellezer: Jezus bedoelt geld en bezit!

Die zijn ons vertrouwen niet waard.

Daarop kun je niet bouwen.

Dat kun je maar op Eén, en dat is God.

Mammon wil als de meerdere erkend en op zijn woord geloofd worden. Hij wil dat men hem vertrouwt.

Geld, vermogen, aards bezit zijn als een 'heer' die men kán dienen, maar niet moet dienen.

Deze 'heer' is onbetrouwbaar.

Onzeker. Wispelturig.

Deze 'heer' heeft goddelijke pretenties.

Wil slaafs gediend worden, maar bederft dan de mens.

Hij verleidt tot onrechtvaardigheid.

Wanneer doet hij dat?

Als hij het één en al geworden is, doel op zichzelf.

Daarom spreekt Jezus de onmogelijkheid uit hem als 'heer' te erkennen en te dienen en tegelijk ook *God* als Heer te erkennen en te dienen.

ECM
dialoog

**Organisatie-
processen
ingewikkeld?**

Met educatieprogramma's op maat werken we aan de professionalisering van (uw) medewerkers. Georganiseerde intervisie, regionale kennisafels en nieuw elan geven aan competenties van leidinggeven en persoonlijke geloofwaardigheid? ECM dialoog heeft het!

Postbus 100 | 8080 AC Elburg
t (0525) 66 16 97 | www.ecmdialoog.nl

RietvelddeJong RietvelddeJong
ROEVENWEG 45 BERGAMBACHT WEG 101 ELBURG

**Burgemeester Uilkensstraat 24
2861 AE Bergambacht
Telefoon: 0182 – 64 54 54
Fax: 0182 – 35 76 55**

UW BEDRIJF IS ONZE ZORG!

GROOT FORMAAT PRINTS

SCHAAL 1:1 OF GROTER?

ONTWERP & REALISATIE VAN:

- Autobelettering
- Reklameborden
- Gevelreklame
- Lichtreklame
- Bouwborden
- Drukwerk
- Reklamezullen
- Promotiekleding
- Relatiegeschenken
- Groot formaat prints
- Presentatiesystemen
- Vlaggen- en vlaggenmasten

VAN LAAR
REKLAME

Bellstraat 15 | 3771 AH Barneveld
T1 0342 - 400 968 | F1 0342 - 400 469
E1 info@vanlaarreklame.nl | I1 www.vanlaarreklame.nl

**VOOR EEN GOED BOEK
NIET LANG OP ZOEK!!**

Boekhandel R. van der Meijden
Nedereindsestraat 7 – 4041 XE Kesteren
Tel. 0488-482226 (Bgg. 0488-482134)
Email: info@vdmeijden-boekhandel.nl

Maandags gesloten

TECHNO WEST SERVICES
verkoop - verhuur - onderhoud

Techno West Services B.V.
Wolfsk 4, 4416 PX Houtigen
E-mail opkoop@technowestservices.nl

Tel. +31 (0) 113 313 188
Mob. +31 (0) 054 774 758
Fax +31 (0) 113 313 078

www.technowestservices.nl

De cracht des gouds

Jacobus Revius (1586-1658) bracht het als volgt onder woorden in zijn 'De cracht des gouds'.

*Indien eenmaal het gout de sprake comt te krijgen
Soo mach wel alle const en reden voor hem swijgen,
Want men bevint alree dat het de wetten breeckt
En doet al wat het wil, hoewel het niet en spreeckt.*

Jezus spreekt Zijn woorden tot de mensen die Hij om Zich heen heeft, Zijn leerlingen en anderen.

Tot mensen en niet tot systemen.

Hoe waar deze woorden zijn, is in de geschiedenis al ontelbaar vaak bevestigd.

Wij zien het extra bevestigd in de cultuur waarin wij leven en alles lijkt te gaan om geld en bezit, lonen en salarissen, bonussen en zakkenvullen.

Waarin links en rechts banken wankelen en dreigen om te vallen of dat ook doen als gevolg van onverantwoorde beslissingen van besturen en directeuren, met een onverzadigbaar verlangen naar méér en groter.

Het 'dienen' is een dienen als slaaf.

In dit 'dienen' is men onvrij, beperkt, onderworpen aan die hogere macht.

De mammon gebruiken...

Jezus stelt niet dat de mammon misbaar is.

Dat iemand zonder geld en bezit kan.

Maar het gaat over *de plaats* die deze in het leven van een mens innemen.

Het gaat erom dat wij niet de mammon dienen, maar dat de mammon ons dient.

Dat die onrechtvaardige mammon niet de baas speelt, maar ondergeschikt is.

Dat wij hem gebruiken en niet door deze grilige, onbetrouwbare meester worden gebruikt.

Dat Jezus zelf geld en goed had, lezen wij nergens. Wel dat er vrouwen waren die Hem dienden met haar goederen (Mattheüs 27 vers 55).

In het woord dat daar gebruikt wordt voor 'dienen' ligt niet het slaafse opgesloten, maar het vrijwillige, liefdevolle dienen als 'diaken'.

Zij lieten zich dus niet door de mammon overheersen, maar gebruikten de mammon voor het levensonderhoud van hun Meester.

... of gebruikt worden door de mammon

Evenmin als een enkel mens zonder (enig) geld en goed kan, kan een gezin dat.

Maar evenmin is het mogelijk voor een staat als gezin in het groot om het zonder geld te stellen.

Maar het is wel de vraag welke positie de mammon daar inneemt.

Deelt hij daar de lakens uit?

Is de mammon de hoogste macht?

Staat alles in het teken van het dienen van hem?

Moet heel het regeringsbeleid daar aan onderworpen zijn, als het hoogste goed?

Waar zijn de grenzen?

Waar heeft de economie haar grens?

Wij zijn anno 2013 nog verder verwijderd van een 'Staat met de Bijbel' dan toen Ph.J. Hoedemaker (in 1902) daarover schreef.

Maar zou het niet zaak zijn dat christenen de betrekkelijkheid van geld en goed meer zouden beleven en naar voren brengen?

En door de grillen van het heerschap dat 'mammon' heet en demonisch worden kan, zich minder laten beheersen en intimideren?

En de overheden steeds maar weer wijzen op wat méér dan de mammon is?

Het Centraal Planbureau (CPB) haalt regelmatig het nieuws. Zeker de laatste paar jaar. Want ja, er is een economische crisis. Iedereen in de Hollandse polder is op zoek naar een oplossing. Maar waar kun je die vinden? Al gauw wordt gekeken in de richting van de denktank vol slimme economen. Die zouden toch wel met een goed recept voor de dag moeten kunnen komen.

Drs. J.A. Schippers, directeur Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

„Hervormingen nodig voor betere economie”

Interview met dr. D.J. van Vuuren (CPB)

Juist in de week waarop dit vraaggesprek wordt gehouden neemt CPB-directeur C.N. Teulings afscheid. In het *Centraal Economisch Plan* voor 2014 merkt hij op dat de regering niet teveel moet bezuinigen om het fragiele economische herstel niet in de knop te breken. Al te grote somberheid is overbodig, want Nederland staat er relatief gunstig voor met een lage werkloosheid en een gunstige exportpositie. Toch blijkt uit enquêtes onder de bevolking dat veel Nederlanders erg

pessimistisch zijn over de toekomstige ontwikkeling. Iedereen lijkt te wachten op de volgende tegenvaller. Vanwaar die somberheid?

Onzekerheid

We leggen deze vraag voor aan dr. Daniël van Vuuren, werkzaam bij het CPB als hoofd van de afdeling Sociale Zekerheid en Koopkracht. Hij geeft aan dat de onzekerheid veel mensen parten speelt: „Veel Nederlanders zijn onge-

wis over hoe het met hun pensioen gaat, of ze hun baan behouden en of de huizenprijzen nog steeds een dalende lijn zullen vertonen. Die onzekerheid maakt mensen somber over de vooruitzichten. Dat gevoel is moeilijk te bestrijden. Want inderdaad, als we onze positie vergelijken met het buitenland, dan staan we er gewoon goed voor. Beter dan de meeste andere Europese landen. De feiten spreken dus andere taal.”

De onzekerheid maakt mensen somber over de vooruitzichten. Dat gevoel is moeilijk te bestrijden.

CPB-topman Teulings meldde half maart jl. ook dat de bodem van de prijsontwikkeling in de huizenmarkt zo langzamerhand wel is bereikt. Waarop is die bewering gebaseerd?

Van Vuuren: „De huizenmarkt is erg belangrijk. Terecht, want voor veel huishoudens is de eigen woning de grootste post van hun bezittingen. In vergelijking met ons omliggende landen was de gemiddelde woningprijs in Nederland tot aan 2008 aan de hoge kant. Inmiddels is die luchtbel grotendeels leeggelopen en zijn we op een normaler prijsniveau beland. Je zou zeggen dat de bodem van de huizenprijzen nu wel in zicht begint te komen.”

Hervormen of bezuinigen?

Politici en economen verschillen van inzicht over de noodzaak van bezuinigingen. Door te bezuinigen geeft de regering een positief signaal richting financiële markten in Europa,

waardoor bijvoorbeeld het vertrouwen in het schatkistpapier blijft en de rente op de overheidsschuld laag blijft. Het alternatief is hervormen.

Maar welke maatregelen zijn dan het meest wenselijk? Van Vuuren constateert dat bezuinigen en hervormen vaak als tegenstelling worden neergezet: „Maar dat is niet altijd terecht. Het is de kunst om zodanig te hervormen dat niet alleen wordt bespaard op de overheidsuitgaven, maar ook de economie beter gaat draaien. Het beperken van sociale zekerheidsuitgaven kan op termijn gunstig zijn voor de economische groei. Denk bijvoorbeeld aan de Wajong, waar jongeren ‘geparkeerd’ staan terwijl velen echt wel een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan de economie en de samenleving. Ook de lange WW-duur die we in Nederland kennen, kan kritisch tegen het licht worden gehouden, al is de timing om dat middenin de crisis te doen ongelukkig.”

Kunt u aangeven hoe het CPB komt tot een beoordeling van en een advies over de effectiviteit van maatregelen die de regering wil nemen? Zijn maatregelen die een toename van de welvaart bevorderen altijd wenselijker dan maatregelen die dat niet of minder sterk doen?

„Volgens de economische theorie is welvaart een breed begrip, waarin ook niet-financiële zaken worden gewaardeerd. Denk aan vrije tijd, vrijwilligerswerk en schone lucht. In de praktijk is het soms lastig om alle aspecten mee te nemen in de beoordeling van maatregelen, omdat de waarde ervan lastig te kwantificeren is. Daarom zie je in de praktijk een tendens om maatregelen te beoordelen op kwantificeerbare aspecten. Wat levert het op? Het CPB probeert naast ‘het cijfertje’ altijd de niet-kwantificeerbare aspecten van een maat-

regel te benoemen, maar in de praktijk zie je dat daar niet altijd veel belangstelling voor is.”

Explosieve groei Wajong

In 2011 heeft dr. Van Vuuren met een aantal collega's onderzoek gedaan naar de toegenomen instroom in de Wajong-regeling. De conclusie luidde dat één van de belangrijkste verklaringen voor de stijging van het aantal Wajong-uitkeringen de decentralisering is van de Wet Werk en Bijstand (WWB) naar de gemeenten. Gemeenten hebben er voordeel bij het aantal bijstandsgerechtigden te reduceren en proberen cliënten 'door te schuiven' naar de Wajong-regeling die ten laste komt van het Rijk.

Het is de kunst om zodanig te hervormen dat niet alleen wordt bespaard op de overheids-uitgaven, maar ook de economie beter gaat draaien.

Welke les trekt u uit dit onderzoek voor het hervormingsbeleid in het algemeen? Waar moeten we alert op zijn als we belastinggeld doelmatiger en effectiever willen besteden? De regering zet momenteel stevig in op het decentraliseren van sociaal beleid (zoals Jeugdzorg, Wmo/AWBZ en Sociale Werkvoorziening). Met welke risico's moeten we daarbij rekening houden gelet op de ervaringen bij de decentralisatie van de WWB?

Van Vuuren: „Het decentraliseren van overheidstaken heeft verschillende voordelen. Zo kan het leiden tot kostenbesparingen. Dat is bij de WWB ook gebeurd. Maar een belang-

rijke les van de WWB en Wajong is dat je arrangementen of regelingen die raakvlak hebben op hetzelfde niveau moet organiseren. Achteraf was het dus handiger geweest om een deel van de Wajong tegelijk met de WWB te decentraliseren. Via de Participatiewet gaat dit alsnog gebeuren.”

Is de Wajong eigenlijk het vangnet geworden voor de 'slachtoffers' van de transitie naar een kenniseconomie, een ontwikkeling waarin de laagst opgeleiden niet meer of in mindere mate 'mee kunnen komen' met de rest van de beroepsbevolking?

„Aan de ontwikkeling van de Wajong zitten twee kanten. Enerzijds is het zeker zo dat er een groep is die niet kan meekomen in de kenniseconomie. Maar het is de vraag of dit erg is. Ik ben ervan overtuigd dat veel mensen die in de Wajong zitten een zinvolle economische bijdrage kunnen leveren. Onze arbeidsmarktinstuties staan dat echter niet toe. Veel Wajongers zijn niet in staat om het minimumloon te verdienen en worden daarvoor per definitie uitgesloten van de arbeidsmarkt. In de Participatiewet wordt het minimumloon feitelijk minder rigide, waardoor toegang tot de arbeidsmarkt kan worden gecreëerd voor deze groep. Alhoewel ik in de uitvoering nog wel de nodige haken en ogen zie, is deze gedachtegang in de Participatiewet beslist een juiste.”

Het is bekend dat leerlingen in het speciaal onderwijs bij het voltooien van de opleiding naast een diploma een aanvraagformulier voor de Wajong-uitkering krijgen uitgereikt. Heeft u bij uw onderzoek rekening gehouden met deze (gegroeide) praktijk? Draagt dit ook bij aan een toename van het aantal Wajongers, die zo niet of minder gestimuleerd worden om creatief te zijn bij het zoeken naar en vinden van een betrekking?

„We hebben hier in ons onderzoek naar gekeken. Het speciaal onderwijs lijkt geen doorslaggevende verklaring te kunnen geven voor de toegenomen Wajonginstroom. We zien wel een duidelijk verband tussen deelname aan het speciaal onderwijs en instroom in de Wajong. Maar volgens onze onderzoeksresultaten is het twijfelachtig of het speciaal onderwijs daadwerkelijk oorzaak is van de gestegen Wajonginstroom. Ook buiten het speciaal onderwijs om zouden we een grote groei van de Wajonginstroom hebben gezien.”

Koopkracht

Ieder jaar, vooral bij de presentatie van de rijksbegroting, is er het nodige te doen over de koopkrachtplaatjes. Wie gaat erop vooruit en wie moet inleveren. Tijdens debatten houden politici elkaar de berekende koopkrachteffecten van verschillende voorstellen voor om de ideeën van opposenten af te schieten of hun eigen plannen aan te prijzen.

Als je de koopkrachtontwikkeling in het verleden over een langere periode bekijkt, dan zie je dat twee groepen in de bevolking stelselmatig zijn ontzien, met name de lage inkomens en de ouderen.

Hoe serieus moeten we dit allemaal nemen?

Van Vuuren geeft een tweeledige reactie: „Het zo goed mogelijk berekenen van de ef-

fecten van voorstellen op de koopkracht is wel degelijk belangrijk. Je kunt op die manier zichtbaar maken waar de pijn terecht komt. Het is van belang om plannen daarop te toetsen. Tegelijk moet je oog hebben en houden voor de beperkingen. De berekeningen zijn altijd gebaseerd op aannames, zoals een gelijkblijvende situatie, geen verandering van baan, verhuizing of gezondheid. En het is bijvoorbeeld heel lastig om de effecten van pensioenpremies en de AWBZ in de koopkrachtberekeningen mee te nemen.”

De koopkrachteffecten waarover de politieke debatten gaan, betreffen meestal vergelijkingen van het huidige jaar met het volgende. Zou het een waardevolle aanvulling zijn om ook wat verder terug en wat verder vooruit te kijken?

„Het kan inderdaad zo zijn dat bepaalde plannen op kortere termijn pijn veroorzaken, terwijl ze op een langere termijn voordeel opleveren. Een andere nuance is dat de effecten binnen een bepaald type huishoudens ook uiteenlopend kunnen zijn. Om dat duidelijk te maken, presenteren wij de koopkrachteffecten ook grafisch in een puntenwolk. Dat gaf een journalist aanleiding om bij een grafiek te vragen naar één puntje rechtsonder dat helemaal buiten de puntenwolk viel... Je ziet dat de uitschieters vaak de aandacht trekken.”

De grootste klappen qua koopkrachtverlies vallen de laatste jaren bij de gezinnen met kinderen. Meer dan drie procent in de min... wat is uw reactie daarop?

„Als je de koopkrachtontwikkeling in het verleden over een langere periode bekijkt, dan zie je dat twee groepen in de bevolking stelselmatig zijn ontzien, met name de lage inkomens en de ouderen. De jonge gezinnen, waarvan de ouders hard werken en voor hun

kinderen zorgen, die hoor je nauwelijks over hun koopkrachtverlies. Zij hebben geen tijd om te gaan demonstreren.”

„Overigens klopt het wel dat momenteel veel ouderen aan koopkracht inboeten, vooral doordat diverse pensioenfonds hun uitkeringen verlagen. Hun protest is wel duidelijk hoorbaar. Je kunt dan wijzen op het feit dat ze jarenlang ontzien zijn en minder dan anderen aan koopkracht hebben verloren, maar daarmee neem je hun gevoel niet weg.”

„Hoe dat komt? Wellicht zijn er in het verleden te gemakkelijk beloften gedaan die niet waargemaakt kunnen worden. Ik kan mij wel voorstellen dat dit de gedachte van ‘je gepakt voelen’ bij ouderen versterkt.”

Marginale druk

Op verzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid deed Van Vuuren vorig jaar onderzoek naar de effecten van het regeerakkoord op de zogenoemde marginale druk voor o.a. werknemers en zelfstandigen. De marginale druk geeft aan welk deel van een inkomensstijging niet in de portemonnee van de burger terecht komt, maar afgedragen moet worden aan belastingen, premies en ingeleverd wordt aan toeslagen en (heffings)kortingen. Hoe hoger de marginale druk, hoe minder het loont om meer te gaan werken. De Tweede Kamer wilde op initiatief van de SGP-fractie graag weten hoe de marginale druk zich door het voorgenomen kabinetsbeleid ontwikkelt.

Hoe kijkt u aan tegen dit thema?

„Ja, dit soort incidentele verzoeken krijgt het CPB ook op z'n bordje. Ik denk dat het een onderwerp is dat qua betekenis aan belang wint. In het algemeen zie je bij politici de wens om veel zaken en regelingen inkomens-

Bij een bruto jaarinkomen vanaf circa 22.500 euro houd je van elke extra verdiende euro minder dan de helft over. Dat lijkt mij geen echte aanmoediging om meer uren te gaan werken.

afhankelijk te maken. Uit het oogpunt van rechtvaardigheid lijkt dat redelijk. De gedachte die breed leeft, is dat de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen. Maar door heel veel dingen inkomensafhankelijk te maken, neemt de marginale druk wel toe. We kennen inmiddels de zorgtoeslag, de huurtoeslag, het kindgebonden budget en de inkomensafhankelijke combinatiekorting. In het huidige regeerakkoord staat dat ook de algemene heffingskorting inkomensafhankelijk zal worden gemaakt. Daardoor neemt de marginale druk voor veel mensen toe en komt deze voor de meeste inkomensgroepen tussen de 50 en 60 procent te liggen. Op die stijging van de marginale druk moeten we wel bedacht zijn. Het betekent concreet dat je bij een bruto jaarinkomen vanaf circa 22.500 euro je van iedere extra verdiende euro minder dan de helft overhoudt. Dat lijkt mij geen echte aanmoediging om meer uren te gaan werken.”

Het CPB als adviesorgaan

Met de stevige economische tegenwind van de laatste tijd denken critici de wind in de zeilen te hebben. Zij nemen het CPB regelmatig op de korrel. Uit de linkerflank van politiek Nederland hoor je weleens het geluid dat het instituut te neoliberal zou zijn. Daaren-

Daniël van Vuuren

Daniel J. van Vuuren (1974) is programmaleider Sociale Zekerheid en Koopkracht bij het Centraal Planbureau. Hij geeft leiding aan onderzoekers die prognoses maken voor de korte en middellange termijn over de ontwikkeling van de sociale zekerheid, lonen, inflatie en koopkrachteffecten. Daarnaast werkt hij mee aan onderzoeken die het effect evalueren van voorgenomen overheidsbeleid alsook van de plannen van politieke partijen in hun verkiezingsprogramma's. Van 1997 tot 2007 was hij als onderzoeker en docent werkzaam aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, vakgroepen Ruimtelijke Economie en Econometrie.

De heer Van Vuuren is verder onder meer actief als redacteur van het *Tijdschrift voor Openbare Financiën* en als fellow bij het instituut *Netspar* van de Universiteit van Tilburg.

Internet: www.cpb.nl/medewerkers/daniel-van-vuuren

Selectie van publicaties

- De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking (2012), *CPB Achtergronddocument*, 19 december 2012 (met Nicole Bosch, Gijs Roelofs en Mathijn Wilkens)
- Effecten van het Regeerakkoord voor de marginale druk (2012), *CPB Notitie*, 10 december 2012 (met Miriam Gielen)
- Een nadere toelichting op de koopkrachteffecten van het Regeerakkoord (2012), *CPB Notitie*, 8 november 2012 (met Miriam Gielen en Johannes Hers)
- De fiscale behandeling van zelfstandigen: een kritische blik (2012), *CPB Policy Brief*, 2012/02
- Sociale premies als koopkrachtknoppen (2012), in: Jan Donders en Flip de Kam (editors), *Jaarboek Overheidsfinanciën 2012*, hoofdstuk 3, pp. 77-91, Sdu Uitgevers
- Deeltijd-ww geen panacee (2011), *Me Judice*, 7 december 2011 [ook in: *Het Financieele Dagblad*, 7 december 2011] (met Bas ter Weel)
- Van bijstand naar Wajong (2011), *CPB Policy Brief*, 2011/9 (met Frank van Es en Gijs Roelofs)

tegen meldt de ochtendkrant van wakker Nederland soms in chocoladeletters dat het CPB erg linkse ideeën heeft.

Hoe beluistert Van Vuuren deze tegengeluiden?

Hij blijft heel kalm onder de kritiek op 's lands rekenmeesters: „Bij het CPB werken wetenschappers die zich vooral verdiepen in economisch onderzoek. Dat doen we op een

onafhankelijke manier. Politieke voorkeuren mogen daarbij geen rol spelen. Daar zijn we hier heel alert op.”

Het gegeven dat het CPB uit verschillende hoeken tegengesteld commentaar krijgt, vormt een bevestiging van onpartijdigheid.

Maar niettemin hoor of proef je soms toch wel de eigen voorkeur van de onderzoekers bij adviezen van

het CPB. Is dat een goede zaak of moet men niet altijd proberen het bij de feiten te houden? Gaat het CPB soms niet te ver in de details? Is alles nog wel echt te onderbouwen wat het CPB rapporteert? Zouden de adviezen niet aan kwaliteit winnen als op een hoger abstractieniveau geanalyseerd zou worden?

Van Vuuren: „Het CPB moet zich altijd bij de feiten houden en tegelijkertijd goede economische analyses maken. Dat laatste kan in politiek vaarwater komen en dan lijkt het soms misschien zo dat eigen voorkeuren een rol spelen. Maar ik kan u verzekeren dat daar geen sprake van is. Bij het CPB werken supergemotiveerde economen en econometristen die voor alles goed in hun vak willen zijn.”

„De twee laatste vragen zijn vooral herkenbaar vanuit de doorrekening van de verkiezingsprogramma's. Dat was feitelijk een te grote klus voor onze organisatie. Het CPB is aan het krimpen en dan moet je niet meer werk willen doen. Dat gaat op den duur ofwel ten koste van de kwaliteit, ofwel ten koste van de mensen. Afgelopen jaar heb ik vooral het laatste gezien en dat wil ik liever niet nog een keer meemaken. Het CPB moet zich in de toekomst meer concentreren op (a) waar het goed in is en (b) waar de meeste behoefte aan is vanuit onze 'klanten'.”

Rekenmodellen

„Economie voorspellen is als het weer voorspellen”, merkte directeur Teulings op naar aanleiding van kritiek op het veronderstelde voorspellend vermogen van het CPB. Niettemin zou het toch geweldig geholpen hebben als het CPB tijdig voor de economische crisis gewaarschuwd zou hebben.

Schieten economische modellen niet tekort op dit soort cruciale momenten?

Van Vuuren: „Alle economische modellen

kennen beperkingen. Het is onmogelijk om omslagpunten precies te voorspellen. Economen kunnen aangeven dat er risico's zijn voor de economie en dat deze op enig moment tot uitdrukking zullen komen. Maar op welk moment dat precies gebeurt hangt samen met iets onvoorspelbaars als vertrouwen. Voor de val van de bank Lehman Brothers waren er al lange tijd aanwijzingen dat het niet goed zat op de financiële markten. Maar wie had precies de datum kunnen voorspellen waarop het vertrouwen wegviel?”

Bij het CPB werken supergemotiveerde economen en econometristen die voor alles goed in hun vak willen zijn.

Zit het CPB er altijd naast, zoals oud CPB-topman G. Zalm indertijd zei? Hoe kan het CPB volgens u zijn geloofwaardigheid behouden en versterken? Leeft er bij politici en bij gemiddelde krantenlezers wel een juist beeld van de taak van het CPB?

„Het is de taak van het CPB om zo goed mogelijk te voorspellen. Dat doen we ook, want uit vergelijkingen met andere instituten blijken onze voorspellingen meestal de beste. Zo goed mogelijk voorspellen, is wat anders dan perfect voorspellen. Dat laatste kan niemand.”

Doorrekening verkiezingsprogramma's

Sinds 1986 rekt het CPB de plannen van de politieke partijen door zoals deze gepresenteerd staan in de verkiezingsprogramma's. Het CPB draagt er zo aan bij de verkiezingsprogramma's onderling vergelijkbaar te maken en de keuzes voor de kiezer in kaart te

brenge. De doorrekening van verkiezingsprogramma's vergt echter veel capaciteit, zoals u hiervoor al aangaf.

Zijn we niet doorgeschoten door zoveel achter de komma door te rekenen? Zijn we er in de loop van de tijd misschien te veel waarde aan gaan toekennen?

Van Vuuren: „Enerzijds voelt het CPB alom veel waardering voor de doorrekening, niet het laatst vanwege de disciplinerende werking die het heeft op politieke partijen. Maar aan de andere kant is het project eigenlijk te groot geworden voor het CPB en is misschien de tijd aangebroken om een tandje terug te zetten.”

Boekhandel
R. Smit BV
Sinds 1939

Bijbels
Bijbels
Theologie
Theologie
Dagboeken
Dagboeken
Romans
Romans
Kinderboeken
Kinderboeken
Muziek
Muziek

Korte Tiendeweg 19 • 2801 JS Gouda
0182 - 51 66 13 • www.boekhandelsmit.nl

愛之神
DENK
aan Christenen in China

Helpt u mee om te voorzien in de grote behoefte aan christelijke lectuur? Dit kan mede dankzij uw hulp. Bel voor info en/of voorlichting: 06-200 13 173

Stort uw gift op: 3473.76.029 t.n.v.
Hudson Taylor/SBHC te Rhenen.

HUDSON TAYLOR
Stichting Bijbelse Hulpverlening China
WWW.HUDSONTAYLOR.NL

Onderwijs | Lectuur | Toerusting | Diaconaat

Alle ogen zijn gericht op de gemeenten. Grote vraagstukken als begeleiding, persoonlijke verzorging, jeugdzorg en kansen op werk moeten binnen enkele jaren van de landelijke en provinciale overheid naar de gemeenten verkassen. Sinds de nadagen van Balkenende-IV staat in de landelijke politiek slechts één rekensom centraal: gebrek aan geld + grote sociale uitdagingen = meer gemeente.

G. Leertouwer LLM BA en ing. G.J. de Jong MSc, beleidsmedewerkers SGP-fractie Tweede Kamer

Gemeenten centraal

Decentralisatie mag niet uitdraaien op ordinaire bezuiniging

In het parlement zijn geen tegenstanders te bespeuren. Ook provincies geven geen waarschuwingen af over de voorgestelde richting. Bovendien staan gemeenten zelf niet onwelwillend tegenover hun nieuwe rol.

De noodzaak van decentraliseren lijkt dus evident. Misschien is juist daarom een kritische reflectie geen overbodige luxe. Is decentralisatie wel de succesformule? Welke randvoorwaarden zijn noodzakelijk?

Realistische en heldere verwachtingen

Het is duidelijk dat de overheid voor een grote opgave staat om de overheidsfinanciën op orde te brengen. Bij die opgave staan de domeinen zorg en sociale zekerheid in het brandpunt van de belangstelling. Het leeuwendeel van de Rijksuitgaven gaat immers naar deze sectoren (ongeveer 60%). Naast de financiële opgave staat echter een toenevende maatschappelijke uitdaging. Door de complexiteit van de samenleving nemen

enerzijds problemen en zorgvragen toe, terwijl anderzijds de solidariteit door verdergaand individualisme steeds meer onder druk staat. Deze combinatie van vraagstukken en problemen geeft niet op voorhand aanleiding om te veronderstellen dat enkel een verschuiving van de verantwoordelijkheden naar gemeenten een succesverhaal zal worden.

De vice-president van de Raad van State, oud-minister Donner, heeft daarom zijn zorgen over de decentralisaties uitgesproken.¹ De Raad van State is op zich niet tegen decentralisaties, maar pleit voor een duidelijk verhaal over de verhouding tussen de bestuurslagen. De taken van gemeenten moeten duidelijk

De taken van gemeenten moeten duidelijk worden afgebakend.

Het financieringsprobleem mag niet zomaar naar gemeenten worden verschoven.

worden afgebakend. Het financieringsprobleem mag niet zomaar naar gemeenten worden verschoven. De verwachting dat gemeenten veel meer oplossingen kunnen bieden terwijl het budget met miljarden slinkt, lijkt inderdaad niet reëel. Voor de SGP is de erkenning van die realiteit belangrijk. Decentralisatie mag niet blijven steken in een ordinare bezuiniging. De verwachtingen ten aanzien van alle betrokkenen moeten helder geformuleerd worden. Er zullen fundamentele koerswijzigingen ingezet moeten worden om tot een toekomstbestendig model te komen.

Van rechten naar plichten

Een belangrijke koerswijziging die het succes van de decentralisaties kan vergroten, is een herijking van de verantwoordelijkheden van overheid en burgers. Momenteel wordt bij een zorgvraag vrij snel naar de overheid gekeken. De huidige zorgregelingen werken dat in de hand door sterk de nadruk te leggen op de rechten van burgers die door de overheid moeten worden gegarandeerd. Een veel bediscussieerd voorbeeld is het persoonsgebonden budget (PGB), waarbij de keuzevrijheid van de cliënt voluit centraal staat. Ook is in 2005 het recht op jeugdzorg in de wet vastgelegd. Het recht op zorg in de AWBZ volgt uit het volksverzekeringskarakter. Werknemers in de sociale werkplaats hebben goede arbeidsvoorwaarden. Dat klinkt erg aansprekend. Toch pakt de nadruk op rechten in de praktijk vaak problematisch uit. Zo belemmeren de arbeidsvoorwaarden van de sociale werkplaats in veel gevallen doorstroming naar regulier werk. Het recht op jeugdzorg blijkt bijvoorbeeld het voorzien in goede en snelle zorg juist te kunnen belemmeren. Cliënten raken teveel gefixeerd op hun rechten, waardoor eenvoudige en creatieve oplossingen vaak over het hoofd worden gezien. Bovendien leidt de inflexibele indicatiestelling tot een geïsoleerde benadering van problemen, terwijl juist van belang is dat jongeren zoveel mogelijk in hun eigen sociale context geholpen worden. In de evaluatie van de Wet op de jeugdzorg wordt daarom gesuggereerd het recht op zorg weer te schrappen.²

In de visie van de SGP is vanouds sterk benadrukt dat burgers, in samenhang met hun sociale netwerk, in eerste instantie zelf verantwoordelijk zijn wanneer zich problemen en vragen voordoen. Het is goed om te zien dat hiervoor – zij het noodgedwongen –

meer erkenning is ontstaan. De conceptwet *Zorg voor jeugd* opent zelfs met de verantwoordelijkheid van jeugdigen en hun ouders. Tegelijk wordt de tweespalt in de houding van samenleving en overheid hierdoor pijnlijk bloot gelegd. Terwijl de overheid meer nadruk legt op eigen verantwoordelijkheid en de rol van sociale verbanden is de weerbaarheid van burgers en sociale verbanden erg verzwakt. Dat is in belangrijke mate het gevolg van overheidsbeleid, zoals de massieve inzet op het tweeverdienschap (met name door de bevoordeling in fiscaliteit en de kinderopvangregeling) en de onderwaardering van stabiele relaties. De SGP vindt dat dit beleid gekeerd moet worden. Het is onwenselijk dat de overheid stuurt in de persoonlijke keuzes die mensen maken in de verdeling van betaalde arbeid en (informele) zorg. De landelijke en de lokale overheid moet in plaats daarvan juist volop gaan inzetten op het stimuleren en faciliteren van mantelzorg, steun aan gezinnen en versterking van sociale verbanden. Alleen dan is het beleid geloofwaardig en stijgen de kansen op succesvolle decentralisaties aanmerkelijk.

Dichter bij huis

Een overheid op grote afstand kan tot veel frustratie en problemen leiden. Enerzijds neemt het risico toe dat burgers van het kastje naar de muur gestuurd worden, anderzijds bestaat het risico dat helemaal geen contact tot stand komt. Hoewel deze risico's op gemeentelijk niveau niet per definitie kleiner zijn, bestaan er toch voldoende aanwijzingen dat gemeenten meer kansen hebben om tot bevredigende oplossingen te komen. Dat blijkt bijvoorbeeld bij de ondersteuning van werknemers met een arbeidshandicap. Om werkgevers te stimuleren arbeidsgehan-

dicapten in dienst te nemen is het belangrijk dat er goede en snelle contacten zijn tussen lokale en regionale werkgevers en gemeenten. Momenteel zijn er door de landelijke regeling van de Wajong (jonggehandicapten) onvoldoende prikkels voor gemeenten om hier volop werk van te maken. Veel potentieel blijft daardoor onbenut, bijvoorbeeld van werkgevers die zelf niet snel aan de bel trekken maar die wel bereid zijn hun verantwoordelijkheid te nemen. Het is dan een goede zaak dat de verantwoordelijkheid voor werknemers die nog arbeidsmogelijkheden hebben bij (samenwerkende) gemeenten komt te liggen. Alleen voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten blijft op landelijk niveau een regeling bestaan.

Het is onwenselijk dat de overheid stuurt in de persoonlijke keuzes die mensen maken in de verdeling van betaalde arbeid en (informele) zorg.

In het regeerakkoord is ook het voornemen opgenomen de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (de AWBZ) weer terug te brengen naar de oorspronkelijke doelstelling: alleen een volksverzekering voor langdurige én onverzekerbare zorg. Veel taken die nu nog landelijk georganiseerd zijn, zoals de persoonlijke verzorging of de begeleiding van mensen die nog thuis wonen, worden daarom naar de gemeente overgeheveld. Het regeerakkoord spreekt als het om de

schaalgrootte gaat helaas wel met dubbele tong. Terwijl de decentralisaties juist ingegeven zijn door het besef dat gemeenten vaak beter zicht hebben op de leefomgeving van burgers, wordt tegelijk voorgesteld gemeenten verder bij burgers vandaan te halen door deze op te schalen naar een minimumniveau van 100.000 inwoners. Dat wringt. Naast de gebruikelijke zorgen die bij fusies en gemeentelijke herindelingen al spelen, vragen in dit verband vooral ook de sociale aspecten aandacht. Maatschappelijke structuren kunnen bijvoorbeeld onder druk komen te staan wanneer scholen door hogere opheffingsnormen uit dorpen en buurten verdwijnen. De betrokkenheid bij werkgevers kan afnemen door grotere afstand van het bestuur. Al zulke verschijnselen werken averechts bij het streven om meer oplossingen te bereiken door gemeenschappelijke inzet van burgers.

Belangen bundelen

Het is belangrijk dat de verantwoordelijkheden tussen bestuurslagen zo georganiseerd worden dat maximaal wordt gewerkt aan goede en goedkope oplossingen. In het domein van de jeugdzorg en de jeugdgezondheidszorg blijkt duidelijk dat hier nog veel werk aan de winkel is. Ook op het snijvlak van op genezing gerichte zorg, langdurige zorg en maatschappelijke ondersteuning is nog veel te winnen. Er is een wirwar aan financieringsstromen die stimuleert dat problemen vooral worden verplaatst naar een andere bestuurslaag.³ Gemeenten zijn namelijk verantwoordelijk voor de preventie, lichtere jeugdgezondheidszorg, terwijl provincies over de zwaardere jeugdzorg gaan. Gemeenten hebben daardoor onvoldoende prikkels om maximaal aan preventie te werken. Provincies daarentegen hebben onvoldoende

mogelijkheden om een beroep op zware zorg terug te dringen. Het is vanuit dat oogpunt dus goed dat gemeenten voor alle vormen van jeugdzorg verantwoordelijk worden. Een belangrijk aandachtspunt bij de inzet op preventie is het versterken van gezinnen en andere sociale structuren (buurten, verenigingen, etc.). De decentralisatie biedt kansen om de structuur van de samenleving te versterken. Voor de SGP is dat een belangrijke overweging, juist omdat de landelijke overheid het op dit punt al jaren laat afweten.

Ook in de combinatie van decentralisaties is winst te boeken. Momenteel zijn bijvoorbeeld de regelingen voor beschut werk en dagbesteding gescheiden, terwijl de doelgroep soms sterke overeenkomsten vertoont. Het versoepelen van regels en het samenvoegen van budgetten kan gemeenten vrijheid bieden om efficiëntere combinaties te organiseren. Uiteindelijk is zowel de doelgroep als de overheid hierbij gebaat.

Tot slot

In het voorgaande is gebleken dat er voldoende indicaties zijn dat decentralisaties naar gemeenten van onderwerpen als begeleiding, zorg voor jeugd en kansen op werk een succes kunnen worden. Ook is duidelijk dat er bij alle kansen een stevig voorbehoud geplaatst moet worden. Het succes zal in ieder geval van verschillende kanten moeten komen. Allereerst vereist het de collectieve bereidheid van burgers om een stap terug te doen in hun rechten en een stap extra te zetten in hun verantwoordelijkheden. Daarnaast zullen overheden echt werk moeten maken van de versterking van gezinnen en het stimuleren van mantelzorg. Van gemeenten wordt veel flexibiliteit verwacht en de be-

reidheid om recht te doen aan de identiteit van burgers. De SGP vindt het belangrijk dat de keuzevrijheid van cliënten voor zorg die aansluit bij de godsdienstige identiteit van cliënten, stevig geborgd is. Uit ervaringen met de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) blijkt dit nog niet altijd het geval te zijn. De SGP maakt zich daarom sterk voor een wettelijke verankering van de keuzevrijheid voor cliënten. Dat kan bijvoorbeeld met een persoonsvolgend budget waarmee iemand die voor ondersteuning in aanmerking komt een aanbieder kan aanwijzen waarvan hij ondersteuning wenst te ontvangen. Ook kan keuzevrijheid geregeld worden door gemeenten te verplichten kwaliteitseisen op te stellen voor vormen van zorg met een daarbij behorende realistische vaste prijs. Zorgaanbieders die de ondersteuning voor deze prijs kunnen bieden én aan de gestelde kwaliteitscriteria voldoen, komen in aanmerking voor een contract. Hiermee wordt recht gedaan aan de pluriformiteit van de samenleving en wordt voorkomen dat er een (onbedoelde) kaalslag plaatsvindt onder aanbieders die kwalitatief goede ondersteuning kunnen leveren. Veel gemeenten werken sinds de invoering van de Wmo al op basis van deze uitgangspunten, en de ervaringen hiermee zijn erg positief.

Gemeenten hebben eerder laten zien dat zij goede resultaten kunnen boeken. Bij de behandeling van de Wet werk en bijstand (Wwb) heerste veel scepsis, maar na enkele jaren overheerst tevredenheid. Ook in andere Europese landen blijkt dat veel sociale vraagstukken op lokaal niveau worden opgepakt. Op grond van deze overwegingen is er voldoende aanleiding het spoor van decentralisatie verder te verkennen en in te slaan.

Noten

- 1 *Financieel Dagblad*, 16 februari 2013.
- 2 BMC, *Evaluatieonderzoek Wet op de jeugdzorg* (oktober 2009), p. 11.
- 3 Voor een aardig overzicht zie: http://www.tweedekamer.nl/images/Rapport_Werkgroep_Toekomstverkenning_Jeugdzorg_Jeugdzorg_dichterbij_118-206814.pdf (p. 18).

In- en verkoop THEOLOGISCHE- en aanverwante BOEKEN

Noordweg 11, 4413 AA, Krabbendijke. Tel. 0113-502004.
Maandag gesloten

www.boekhandelversprille.nl

De administratieve dienstverlener voor kerken en instellingen

- Het geheel of gedeeltelijk verzorgen van de financiële administratie
- Salaris- en / of traktementsberekningen
- Debiteuren- en crediteurenadministratie
- Ledenadministratie en geldvererving
- Opmaken en controleren van jaarverslagen
- Opstellen accountantsverklaringen
- Financiële advisering
- Administratieve ondersteuning op locatie
- Zorg- en verzuimverzekeringen
- Internetboekhouden

Een hele zorg minder...

Hoofdkantoor Kon. Wilhelminalaan 23
Postbus 675 • 3800 AR Amersfoort • Telefoon (033) 467 10 10

www.kkgkka.nl

De hoeken van de akker

Als het volk Israël na veertig jaar bijna haar bestemming heeft bereikt, geeft God Zijn wetten en inzettingen. Een daarvan is dat boeren de hoeken van de akkers moeten laten staan voor de armen. Het is niet zomaar een gebod, maar de Heere verbindt er zelfs Zijn Naam aan: Ik ben de HEERE uw God!

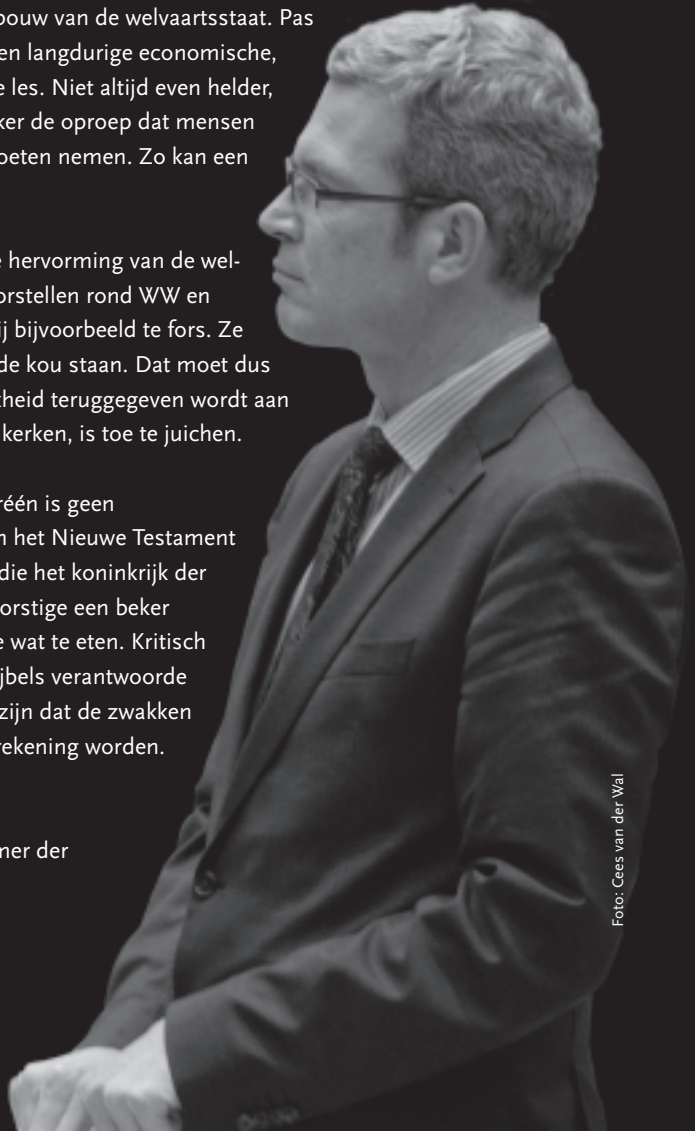
Ds. Kersten grijpt onder andere op deze geschiedenis terug als hij de opbouw van de welvaartsstaat bekritiseert. Hij waarschuwt dat als de staat de verantwoordelijkheden van mensen overneemt, dat dodelijk is voor het particuliere initiatief. Niet alleen de diaconale taak komt daardoor in de verdrukking, ook de onderlinge hulp die mensen elkaar bieden.

Tientallen jaren is er gewerkt aan de opbouw van de welvaartsstaat. Pas toen de financiële crisis uitmondde in een langdurige economische, werd teruggegrepen op de oude Bijbelse les. Niet altijd even helder, maar vaak wat bedekt hoor je steeds vaker de oproep dat mensen weer hun eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Zo kan een crisis óók aan het denken zetten.

Nu zal ik niet beweren dat daarmee elke hervorming van de welvaartsstaat een goede is. De huidige voorstellen rond WW en ANW (beide terug naar één jaar) zijn mij bijvoorbeeld te fors. Ze laten werklozen, weduwen en wezen in de kou staan. Dat moet dus anders. Maar dat meer verantwoordelijkheid teruggegeven wordt aan mensen, gezinnen, familie, vrienden en kerken, is toe te juichen.

Zorg voor kwetsbaren als zaak van iederéén is geen oudtestamentische uitzondering. Ook in het Nieuwe Testament staat dit centraal. Jezus zelf zegt dat zij die het koninkrijk der hemelen beërven mensen zijn die een dorstige een beker water gegeven hebben en een hongerige wat te eten. Kritisch kijken naar de welvaartsstaat kan dus bijbels verantwoorde politiek zijn. Maar dan moet het wel zó zijn dat de zwakken in de samenleving niet het kind van de rekening worden.

Elbert Dijkgraaf
Lid van de SGP-fractie in de Tweede Kamer der
Staten-Generaal

De verhouding tussen overheid en samenleving verandert. ‘Zelfredzaamheid’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ zijn termen die steeds vaker uit de mond van politici en beleidsmakers klinken. Daarmee wordt niet bedoeld dat ieder voor zich moet gaan, maar dat mensen in de samenleving voor zichzelf en voor elkaar moeten gaan zorgen, met zo min mogelijk hulp van de overheid. Het liefst zelfs zonder overheidsbetrokkenheid. Voor het oplossen van maatschappelijke problemen ligt de bal steeds vaker bij de burger.¹

R. van Putten, MSc-student Bestuur van maatschappelijke organisaties aan de VU²

Terug naar de samenleving

De herontdekking van de samenleving en de herordening van maatschappelijke verantwoordelijkheid

In het openbaar bestuur en de sociale wetenschappen vindt momenteel bezinning plaats op de veranderende relatie tussen overheid en burger. Een belangrijk deel van die bezinning gaat over het realiseren van een actieve samenleving, het stimuleren van actief burgerschap en een nieuwe rolopvatting van de overheid. In het kader van dit themanummer over de verzorgingsstaat is het zinvol om te reflecteren op deze trend. Wat is er gaande? Is een ‘grote samenleving’ in plaats van een

‘grote overheid’ een reële oplossing en kan de samenleving dit wel aan? Welke problemen en uitdagingen doen zich bij deze verandering voor? In dit artikel ga ik op deze vragen in bestuurskundig-sociologisch perspectief.

Een samenleving in transitie

In politiek-bestuurlijk Nederland groeit het ideaal van een ‘compacte overheid’ en een ‘actieve samenleving’. Meer ruimte voor particulier initiatief en minder taken voor de

overheid, oftewel *meer samenleving, minder overheid*. De noodzaak tot bezuinigen en beperken van uit de hand gelopen overheidsfinanciën vormen een directe aanleiding voor de rijksoverheid. Dat verklaart echter onvoldoende waarom de aandacht nu zo sterk naar de samenleving uit gaat. Al decennialang wordt immers gewerkt aan de afbouw van de verzorgingsstaat. Een meer steekhoudende verklaring moeten we zoeken op sociaal-politiek niveau. Daar vindt een transformatie plaats in het denken over verantwoordelijkheden, over de rol van de burger, de beperkingen van de overheid en de mogelijkheden die het domein van de samenleving, het maatschappelijk middenveld, biedt.

Kern van die verandering is dat niet langer de overheid als de beste probleemoplosser wordt gezien, maar de burger. Kortgezegd is er sprake van een herontdekking van de samenleving. Dit resulteert in een herordening van verantwoordelijkheden tussen verschillende domeinen (of sferen) in de samenleving: staat, markt en de *civil society*.

De overheid wordt niet langer als de beste probleemoplosser gezien, maar de burger. Er is sprake van herontdekking van de samenleving.

De burger als probleemoplosser

Mensen worden steeds vaker aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor de samenleving. ‘Burgerschap’ of ‘actief burgerschap’ is daarbij het sleutelwoord. Goed burger-

schap is de oplossing voor allerlei maatschappelijke problemen, zo beschrijft Evelien Tonkens, hoogleraar Actief Burgerschap aan de UvA. Het moet gebrek aan sociale cohesie, consumentisme, asociaal gedrag, uitsluiting en de kloof met het openbaar bestuur oplossen. Van de burger wordt verwacht dat hij verantwoordelijk is voor zichzelf en zijn sociale omgeving, dat hij zorgzaam is, zich inzet voor welzijnswerk (zoals mantelzorg) en bijdraagt aan sociale cohesie, dat hij fatsoenlijk is en bijdraagt aan een positieve publieke moraal, en dat hij deelneemt aan de besluitvorming en het maatschappelijke debat.³

Het is van belang op te merken dat het gaat om een *herontdekking* van de samenleving. De meeste publieke voorzieningen op het gebied van wonen, zorg, onderwijs en welzijn zijn immers opgebouwd door particulier initiatief en zijn in de loop van de twintigste eeuw geïncorporeerd door de overheid, ook wel ‘verstatelijking’ genoemd.⁴ Na de periode van de verzorgingsstaat en de dominantie van het marktdenken wordt het eigene van de ‘civil society’ en de maatschappelijke waarde ervan voor het creëren van sociale cohesie, gemeenschapsbesef en plaats van zorg en verantwoordelijkheid voor de samenleving opnieuw gezien. Het ideaal van organiseren op basis van ‘vrijwillige associaties’ staat weer in de belangstelling en wordt nu onder de noemer ‘actief burgerschap’ gestimuleerd.

Sociaal-politieke veranderingen

Welke sociaal-politieke veranderingen liggen hieraan ten grondslag? Vanaf het begin van de 21e eeuw is dit burgerschapsideaal ontstaan⁵ en volgens Hans Boutellier uitgegroeid tot een van de nieuwe ordeningsprogramma’s in de als chaotisch ervaren geglobali-

seerde en geïndividualiseerde samenleving. Dit is een reactie op een ervaren tekort aan publieke moraal en zijn een poging om de maatschappelijke complexiteit te beheersen.⁶ Vanaf het tijdperk Balkenende is burgerschap een deugd en vooral ook een plicht geworden. Met het normen-en-waarden-offensief, de hervormingen in de sociale zekerheid, het

Marktwerking en privatisering zijn min of meer uit de gratie geraakt sinds de financiële crisis en de steeds weer opduikende ‘bonuskwesties’ en schandalen rond bestuurders in de publieke sector.

‘handvest verantwoordelijk burgerschap’ en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning zijn mensen, die zich door het neoliberale denken van de jaren negentig als consument en individu waren gaan zien, aangespoord tot ‘actief burgerschap’.

Een andere belangrijke reden zou een voorzichtig afscheid van het geloof in de markt als probleemoplosser kunnen zijn. Marktwerking en privatisering zijn min of meer uit de gratie geraakt sinds de financiële crisis en de steeds weer opduikende ‘bonuskwesties’ en schandalen rond bestuurders in de publieke sector. Allerlei auteurs wijzen op uitwassen van bedrijfseconomisch denken over publieke goederen en diensten.⁷

Een laatste aspect betreft de invloed van de geglobaliseerde netwerksamenleving op het sturende vermogen van de overheid. In de li-

teratuur wordt wel gesproken van de beweging *van government naar governance*, die inhoudt dat besluitvorming en beleidsvorming steeds vaker buiten de overheid om plaatsvindt of dat de overheid slechts één van de spelers is in het netwerk. Het inzicht is dus gegroeid dat de overheid in het realiseren van beleid sterk afhankelijk is van maatschappelijke organisaties, (internationale) bedrijven en individuele burgers. Dat maakt dat sturingsmodellen dominant worden waarbij de overheid vooral een netwerk- en verbindingsrol speelt.

Vermaatschappelijking

Om het ideaal van *meer samenleving, minder overheid* vanuit de rijksoverheid te kunnen sturen, heeft voormalig CDA-minister Spies van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderzoek laten doen naar ‘vermaatschappelijking’. Het ging haar om ‘het geven van meer ruimte aan mensen en samenleving’ en het betrekken van burgers en organisaties bij de uitvoering van overheidstaken⁸. Vermaatschappelijking staat voor het proces waarin verantwoordelijkheden herverdeeld worden, zodanig dat de samenleving meer publieke taken krijgt. In de vraagstelling van de minister zit de vraag hoe de burger beter betrokken kan worden bij de publieke zaak en bij de overheid. Opvallend genoeg maken zowel het rapport *Vertrouwen in de burger* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) als het adviesrapport *Loslaten in vertrouwen* van de Raad voor het openbaar bestuur (ROB) duidelijk dat het probleem bij de overheid ligt en niet bij de samenleving. Beide raden stellen dat er veel vitaliteit in de samenleving is, maar dat dit door de overheid te weinig wordt gezien en dat die vitaliteit vaak buiten

de activiteiten van de overheid en de verstatelijkte maatschappelijke organisaties om plaatsvindt. Onderzoeken van het SCP wijzen bijvoorbeeld uit dat Nederland stevast een hoge vrijwilligerscultuur kent. Een impliciet beeld van een consumentistische burger wordt daarmee gecorrigeerd. Dat mensen niet bij overheidsbeleid betrokken zijn betekent niet dat het luie burgers zijn.

De WRR en de ROB leggen de bal bij de overheid. Door verstatelijking en commercialisering zijn relevante maatschappelijke organisaties en publieke taken losgeraakt van de samenleving. Het rapport van de WRR gaat uitvoerig in op de relatie tussen overheid en burger, met als kern dat de overheid meer werk moet maken van de aansluiting bij de werkwijze van burgers en vertrouwen moet hebben in de creativiteit van burgers.⁹

De logica van de samenleving werkt anders dan die van de overheid, en het is de laatste die zich dient aan te passen aan de eerste.

De logica van de samenleving werkt anders dan die van de overheid, en het is de laatste die zich dient aan te passen aan de eerste. Enkele conclusies zijn dat de overheid moet denken vanuit de burgers en drempels tot maatschappelijke initiatieven moet verminderen. De ROB stelt dat de overheid taken moet loslaten en burgers en maatschappelijke organisaties de ruimte moet geven. De overheid moet blijvend ondersteunen en randvoorwaarden scheppen.¹⁰

Meer ‘eigen verantwoordelijkheid’?

Het idee van *meer samenleving, minder overheid* en het concept van vermaatschappelijking klinkt aantrekkelijk en past ook binnen een christelijk-politieke kijk op overheid en samenleving. Christelijke visies op overheid en samenleving zien voor de overheid een beperkte rol weggelegd. Het is echter te simpel gedacht dat taken zomaar overgedragen kunnen worden aan de samenleving. Het is een reële vraag of de samenleving daarvoor op dit moment de draagkracht heeft.

Uit Sociaal-Cultureel Jaarrapport 2012 van het SCP, *Een beroep op de burger*, blijkt dat burgers eigen verantwoordelijkheid prima vinden, maar bepaald niet zitten te wachten op nóg meer eigen verantwoordelijkheid. Mensen hebben het idee al veel te doen in de samenleving. Verantwoordelijkheden van de overheid overnemen past daar niet direct in, het omgekeerde is eerder het geval: burgers vinden dat de overheid meer verantwoordelijkheid dient te nemen.¹¹ Onderzoek rond de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) laat zien dat burgers vinden dat deze wet onrealistische verwachtingen van burgerinzet heeft.¹² Eerder sprak Tonkens al over het gevaar van overbelasting van burgers en professionals.¹³ Vrijwilligers willen beperkte taken, met een overzichtelijke tijdinvestering.¹⁴ Studies over de *civil society* en het bestuur van maatschappelijke organisaties maken duidelijk dat dit domein bepaald niet krachtig genoeg is om grote publieke taken van de overheid weer over te nemen. Traditionele instituties en organisaties die vooral met leden en achterbannen werken, zoals politieke partijen, vakbonden en kerken hebben het zwaar¹⁵. De verankering van maatschappelijke organisaties in de samenleving laat veel

te wensen over. Ze zijn teveel losgeweekt van de samenleving en hebben geen ‘achterban’ meer. Binding en bezieling zijn een probleem, niet het minst door individualisering.¹⁶ Volgens Dekker is de *civil society* zelfs ‘verdamp’t.¹⁷ Dat maakt het problematisch om instituties van de verzorgingsstaat zomaar over de schutting te gooien.

Dit betekent dat de door beleidsmakers zo gewenste ‘burgerkracht’ misschien wel minder krachtig is dan wordt gehoopt. Actief burgerschap en burgerkracht lijken vooral stokpaardjes van beleidsmakers en lijken weinig aan te slaan in de samenleving. De door de WRR en ROB gesignaleerde vitaliteit betekent nog niet dat burgers staan te wachten om dit ook op het domein van de overheid te willen doen. Bovendien blijkt dat er een slechte match is tussen de wereld van de overheid en die van de burgers.¹⁸

Relatie overheid en burger

Bovenstaande wijst op een belangrijk probleem: de relatie tussen overheid en burger. Burgers betrekken bij de publieke zaak blijkt niet altijd succesvol. Sociologen spreken vaak over een spanning tussen twee werelden, de systeemwereld versus de leefwereld (Habermas). Mensen willen zich best inzetten voor de publieke zaak, maar willen niet belast worden met eisen van de systeemwereld, de hiërarchische en bureaucratische manier van werken. Voor beleidsmakers is het de uitdaging minder vanuit de ‘systeemwereld’ te denken en meer vanuit de ‘leefwereld’ en daarvoor ruimte te geven. De besproken adviezen van de WRR en ROB lees ik in deze lijn. Daarbij moet vooral afgezien worden van allerlei standaardreflexen, zoals de regelreflex, beleidsreflex, gelijkheidsreflex, controle-reflex.¹⁹

Een belangrijk punt van discussie is wat van doorslaggevend belang is om burgers bij de publieke zaak betrokken te krijgen. Tonkens stelt dat het ‘deliberatieve’ aspect van burgerschap meer centraal moet staan.²⁰ Dat betekent dat de burger vooral meer inspraak in de besluitvorming moet krijgen. Daar ben ik nog niet zo van overtuigd. Volgens mij is het probleem daarbij dat burgers vaak het idee hebben dat hun mening toch niet van belang is, dat bestuurders hun eigen gang gaan. Is zeggenschap, daadwerkelijke bevoegdheid, of zoals de RMO stelt ‘eigenaarschap’ niet veel belangrijker?²¹

Als de weg naar vermaatschappelijking ingezet wordt dan is dit een cruciaal punt. Op welke manier wordt de rol van de samenleving vergroot? Meer eigen verantwoordelijk-

Maatschappelijke organisaties zijn te veel losgeweekt van de samenleving en hebben geen ‘achterban’ meer. Binding en bezieling zijn een probleem, niet het minst door individualisering.

heid als meer publieke taken *uitvoeren* als verlengstuk van de overheid? Meer inspraak in de besluitvorming? Of daadwerkelijk zeggenschap? Het nieuwe Britse model van *Big Society* van de conservatieve denker Philip Blond biedt wat dat betreft een relevant aanknopingspunt. Blond voert een pleidooi voor herstel van lokale gemeenschappen, die lokale economieën hebben en waar beslissingen die lokale gemeenschappen aangaan,

ook weer zoveel mogelijk lokaal moeten worden genomen met bijbehorende financiële middelen en herverdeling van macht.²²

Een alternatieve route

Het revitaliseren van oude structuren van het maatschappelijk middenveld is een begrijpelijke, maar evengoed problematische route, zoals hierboven uiteengezet. Hoewel christelijke politieke partijen vanouds niet vooraan stonden om te verzorgingsstaat vorm te geven, denk ik dat de weg terug niet haalbaar

Meer kansrijk vind ik een bottom-up benadering en niet top-down. Niet overheid óf samenleving, maar overheid én samenleving. En aansluiting zoeken bij nieuwe vormen van bezieling en motivatie.

en wenselijk is. Het niveau van collectieve voorzieningen is vermoedelijk niet te behouden bij vermaatschappelijking. Daar is het te omvangrijk voor. Juist door de overgang van ‘mechanische solidariteit’ naar ‘organische solidariteit’ of ‘anonieme solidariteit’ (Durkheim) was het mogelijk een collectief systeem op te zetten.

Meer kansrijk vind ik een vorm van maatschappelijk organiseren waarbij overheid, maatschappelijke organisaties en burgers in een netwerkachtige context samenwerken aan sociaal beleid. De professionaliteit van de verzorgingsstaat combineren met nieuwe vormen van eigenaarschap van burgers en maatschappelijke organisaties, passend in lokale contexten. Een bottom-up benadering en niet top-down. Niet overheid óf samenleving, maar overheid én samenleving. En aansluiting zoeken bij nieuwe vormen van bezieling en motivatie.

Recent sociaalwetenschappelijk onderzoek zoekt de oplossing ook in deze richting. Daarbij is het werk van de Amerikaanse socioloog Richard Sennett over vakmanschap en samenwerken een belangrijke inspiratiebron.²³ De socioloog Trommel signaleert in de praktijk ook veranderingen in maatschappelijk organiseren die in deze richting wijzen. Die verandering duidt hij als het ontstaan van ‘crafting communities’, verbanden waarin mensen vanuit betrokkenheid bij problemen, kennis en kunde zich samen met overheden en allerlei organisaties inzetten voor sociaal beleid.²⁴ Daarin is wel sprake van ‘meer samenleving’, maar wordt niet teruggesproken op een maatschappijstructuur van vóór de verzorgingsstaat. Volgens mij moeten we het in deze richting zoeken. Het is het onderzoeken waard wat de maatschappelijke waarde van deze ontwikkeling is en hoe die beweging bevorderd kan worden.

Noten

- 1 Tonkens, E., *De bal bij de burger. Burgerschap en publiek moraal in een pluriforme, dynamische samenleving*, oratie UvA, 2006.
- 2 De auteur is bezig met een afstudeeronderzoek naar nieuwe vormen van ‘maatschappelijk organiseren’, in het bijzonder de betekenis van ‘crafting communities’, zie ook het slot van dit artikel.
- 3 Tonkens, 2006, *idem*.

- 4 Donk, W.J.H.B. van de, *De gedragen gemeenschap. Over katholiek maatschappelijk organiseren de ontzuiling voorbij*, Den Haag, 2001.
- 5 Tonkens, 2006, *idem*.
- 6 Boutellier, H., *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers, 2011.
- 7 Zie bijvoorbeeld: Ad Verbrugge, *Tijd van Onbehagen*, 2004 en Paul Verhaeghe, *Identiteit*, 2012.
- 8 Ministerie van BZK, brief inzake adviesaanvraag Raad voor het Openbaar Bestuur, 22 december 2011.
- 9 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2012.
- 10 Raad voor het Openbaar Bestuur, *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*, 2012.
- 11 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?*, Sociaal en Cultureel Rapport 2012.
- 12 Movisie, *Van samen zoeken naar samenwerken. WMO trendrapport 2012*.
- 13 Tonkens, 2006, *idem*.
- 14 Vries, S.J. de, 'Burgerkracht: de burger lijkt niet enthousiast' op: [Socialevraagstukken.nl](http://socialevraagstukken.nl), bekeken op 22 februari 2013.
- 15 Brugmans E. (red.) *Instituties in beweging*, Valkhof Pers, 2012.
- 16 Donk, W.J.H.B. van de, 2001, *idem*.
- 17 Dekker, P. (2002). *De oplossing van de civil society: over vrijwillige organisaties in tijden van vervagende grenzen* (oratie). Den Haag: SCP.
- 18 Jager-Vreugdenhil, M., *Nederland participatieland? De ambitie van de wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*, Universiteit van Amsterdam (proefschrift), 2012.
- 19 Lans, J. van der, 'Burgerkracht vraagt om andere instituties', op: [Socialevraagstukken.nl](http://socialevraagstukken.nl), geraadpleegd 9 oktober 2012 en Overmans, T. en M. Noordegraaf, 'Een kleinere of een creatievere overheid?' geraadpleegd 9 oktober 2012.
- 20 Tonkens, 2006, *idem*.
- 21 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Stem geven aan verankering*, 2009.
- 22 Blond, Ph., *Red Tory, how left and right have broken Britain and how we can fix it*, UK: Faber & Faber, 2010.
- 23 Onder andere gaat het om zijn boeken *De ambachtsman* (2008) en *Together* (2012).
- 24 Zie Trommel, W., 'Local Welfare and the Rise of the Crafting Community', in: Kunneman, H. (ed.), *Good Work*. Utrecht University Press, 2013 en Trommel, W., 'The Birth of Crafting Communities', in: *Crafting Local Welfare Landscapes*, (forthcoming).

stembreker.nl
een initiatief van G500

De nieuwe Geert Wilders luistert naar de naam Henk Krol. Diens partij 50Plus piekt in de peilingen richting vijftien à twintig zetels. De ouderenlobby lijkt sterker dan ooit. Maar hoe zit dat met jongeren? Zou een belangenpartij voor twintigers en dertigers ook zoveel succes kunnen sorteren? G500-leider Sywert van Lienden (22) gelooft daar niet in: „Met weer een extra politieke partij werk je alleen maar mee aan nog meer versplintering. Bovendien, gezien de demografische ontwikkelingen zijn jongeren electoraal gezien geen interessante doelgroep.”

J.M. ten Hove MA, redactielid

„Een 50Plus-variant voor jongeren gaat het niet redden”

In gesprek met Sywert van Lienden (G500)

Jongeren, twintigers en dertigers beginnen de gevolgen van de economische crisis te voelen. De jeugdwerkloosheid bedraagt inmiddels zo'n 15 procent, een vast dienstverband lijkt ver weg en het bemachtigen van een hypotheek voor een koophuis wordt eveneens een zeldzaamheid.

In gesprek met Sywert van Lienden, initiator van G500. Hij voorziet zes stellingen van commentaar.

De crisis leert dat hervorming van de welvaartsstaat geen dag uitstel kan leiden

„De economische crisis en het hervormen van de welvaartsstaat worden mijns inziens teveel op één hoop gegooid. Hét probleem van de verzorgingsstaat is niet in de eerste plaats de crisis, maar de demografische ontwikkelingen. De demografische paddenstoel baart mij zorgen. We hebben nu al erg veel ouderen en de komende tien, vijftien jaar pensioneren nog een groot aantal babyboomers.

Sywert van Lienden

Sywert van Lienden (22) is oprichter van G500, een jongerenbeweging die de Nederlandse politiek van binnenuit probeert te hervormen. De G500 bestaat uit meer dan duizend leden, die allen lid zijn geworden van de drie traditionele volkspartijen CDA, PvdA en VVD. Verder is Van Lienden columnist voor het tijdschrift *HP/De Tijd* en schrijft hij regelmatig blogs voor *NRC Handelsblad*. Enige jaren geleden was hij voorzitter van studentenorganisatie LAKS en lid van het jongerenpanel van de SER.

Als de politiek wil hervormen moet dat nu. Anders zitten we straks met miljoenen mensen die pensioenuitkeringen ontvangen en enorm veel zorgkosten maken. De crisis toont juist de urgentie van hervormingen aan.”

Hét probleem van de verzorgingsstaat is niet in de eerste plaats de crisis, maar de demografische ontwikkelingen.

„We moeten weer het debat voeren over solidariteit. Hoe kunnen ouderen solidair zijn met jongeren? Bij ouderen zit het vermogen, het gemiddeld bruto-inkomen van gepensioneerden ligt hoger dan dat van werkenden. Die scheefgroei moet weer in balans worden gebracht.”

Jongeren, twintigers en dertigers zijn de dupe van de crisis

„Kwetsbare mensen en nieuwkomers zijn altijd meer vatbaar in crisistijd. Je ziet dat nu om je heen: jongeren komen moeilijk aan het werk. De jeugdwerkloosheid neemt alleen

maar toe. Ik ken leeftijdsgenoten die al gestopt zijn met het zoeken naar werk. Er is veel verkapte werkloosheid. Tel daarbij op alle veranderingen in de maatschappij: de flexibele arbeidscontracten, duurder wordende kinderopvang, zorgkosten voor eigen rekening, pensioenen die onder druk staan; deze ontwikkelingen raken jongeren bovengemiddeld.”

Scheidend SCP-directeur Paul Schnabel heeft gelijk: twintigers en dertigers moeten een eigen partij oprichten, à la 50Plus

„Ik heb daar om twee redenen moeite mee. Ten eerste zou je met het oprichten van weer een nieuwe partij bijdragen aan de versplintering van het politieke landschap. Ten tweede zijn jongeren een doelgroep die electoraal in de minderheid is. Over een paar jaar zijn er meer vijftigplussers dan jongeren. Ik geloof niet zozeer in een partij voor twintigers en dertigers.”

„Overigens, het is maar de vraag of jongeren er belang aan hechten of hun idealen verwezenlijkt worden via een specifieke politieke partij. Dat is een oude manier van denken. Veel jongeren zijn aan het depolitiseren. Ze geloven meer in buitenparlementaire initiatieven.”

De generatie Y (geboren tussen 1982-2001) hecht te zeer aan ‘verworvenheden’, zoals een vaste baan en een woonhuis

„Is dat zo? Volgens mij vinden jongeren het lastiger dat er maar twee smaken zijn. Je hebt of een flexibel contract of een vast dienstverband. Of een huurhuis of een koopwoning. De generatie Y heeft schreeuwend behoefte aan meer flexibiliteit. Bijvoorbeeld contractvormen van vijf of zeven jaar, zodat jongeren meer zekerheid hebben op de middellange termijn. Of, als het gaat over de woningmarkt, initiatieven waarbij je een woning voor drie of vijf jaar huurt. Collectieve mengvormen, daar moeten we naar toe. Met slechts twee smaken gaan we het niet langer redden.”

Jongeren moeten zitting nemen in besturen van pensioenfondsen

„Dit vind ik een schoolvoorbeeld van een achterhaalde discussie. Alsof jongeren staan te trappelen om tot een bestuur van een pensi-

oenfonds toe te treden. De vraag die voorligt, is een andere: hoe wordt iedereen baas van zijn pensioen? Het is toch te gek voor woorden dat bij pensioenfondsen ABP tien bestuursleden beslissingen nemen die verstrekkende gevolgen kunnen hebben voor de twee miljoen mensen die daarbij aangesloten zijn? Wat mij betreft krijgen mensen veel meer keuzevrijheid. Bijvoorbeeld om hun eigen pensioenfondsen te kiezen, zoals je ook een zorgverzekeraar kiest. Pensioenen moeten naar een spaarrekeningmodel gaan, zodat mensen kunnen kiezen uit risicoprofielen of vormen van beleggen.”

Het is toch te gek voor woorden dat bij pensioenfondsen ABP tien bestuursleden beslissingen nemen die verstrekkende gevolgen kunnen hebben voor de twee miljoen mensen die daarbij aangesloten zijn?

Soberheid en matigheid moeten opnieuw uitgevonden worden

„Ik zou bijna zeggen: dat is nu net het probleem. We leven al sober en matig, gezien het feit dat we historisch veel spaartegoed hebben opgebouwd en amper geld uitgeven. Anderzijds, meer aandacht voor deugden kan geen kwaad. De politiek kan wel wat principes, waarden en moraal gebruiken. Kijk naar alle plannen rondom arbeidsmarkt, woningmarkt en pensioenen. Het ontbreken van een onderliggend fundament verklaart het gebrek aan visie van het kabinet.”

40-min

Nu 50-Plus in de peilingen groot succes heeft, is het tijd voor een tegengeluid, bedacht NRC-columnist Arjen van Veelen. Hij schreef een ludiek manifest voor een 40-MIN-partij. Van Veelen pleit voor rechtvaardigheid, loonsverlaging voor ouderen, en vergoeding van de bakfiets; het symbool van jonge tweeverdieners. En dat alles in het kader van ‘Geef Nederland terug aan de jeugd’ en ‘Stop de ruk naar grijs.’

Groot, groter, grootst

Het bed wordt opgeschud. Onze minister, Ronald Plasterk, laat iedere dag van zich horen. Hij moet er wel wat voor doen. Eerlijk is eerlijk. Nadat Plasterk het huis van Thorbecke tot onbewoonbare woning heeft verklaard, start hij nu zijn voorbereidingen tot ontmanteling. De bewoners op de begane grond (gemeenten) en op de eerste verdieping (provincies) moeten toch echt wel wakker worden.

Of het nu gaat over de decentralisaties werk, zorg en maatschappelijke ondersteuning of vermindering van provincies en gemeenten, de vaart zit erin.

Is het gebouw dan niet aan een opknapbeurt toe? Wacht even. Natuurlijk moet er wat gebeuren. Maar de snelheid waarmee het plaatsvindt, zint me niet. En het ontbreken van een bestek, in de vorm van een visie, steekt me.

De kleine gemeenten worden door de decentralisaties op sociaal terrein gedwongen hun goed bewoonbare pand te verlaten, om intrek te nemen bij een ander. Eerst voor een deel en straks met hun hele hebben en houden.

Uiterlijk 1 januari 2014 moeten de gemeenten een samenwerkingsverband op het sociaal terrein met andere gemeenten hebben gevormd. Zo'n samenwerkingsverband moet minimaal 100.000 inwoners omvatten, vindt Plasterk. Waarom? Klein kan toch ook fijn zijn? Groter betekent toch niet automatisch: sneller, goedkoper, meer kwaliteit en bestuurskracht?

Ook het plan van Plasterk tot vorming van vijf gebiedsdelen ademt een geest van: groot, groter, grootst. Kijk, daar heb ik moeite mee. Het groter worden mag geen doel op zich zijn. Dat word je in de weg van de geleidelijkheid.

Nogmaals, ik ben niet tegen verandering, maar laten we daar de tijd voor nemen. Eerst de inhoud, dan pas de structuur. Laten we de juridische, bestuurlijke en financiële kaders eerst eens goed onderzoeken. Wie een huis gaat (ver)bouwen moet eerst de kosten overrekenen (Lukas 14:28). Zeker in deze tijd.

Rien Bogerd

Bijna aan het einde van de 's-Gravenweg, de oudste weg in Holland, staat het bedrijfspand van Nedco. Het bedrijf in Nieuwerkerk aan den IJssel is gespecialiseerd in de productie en assemblage van kunststoffen, vooral voor ventilatiesystemen en displays.¹ Vanuit haar sociale visie heeft de onderneming sinds 1996 een aantal werknemers met een arbeidsbeperking in dienst. Ze worden vaak Wajongers genoemd, naar de wettelijke regeling voor (deels) arbeids(on)geschikte jongeren.

Drs. J.A. Schippers, directeur Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

„Het bijzondere is dat Nedco Wajongers lang in dienst heeft”

Interview met Klaas van de Wetering

Momenteel werken bij Nedco circa 60 medewerkers, waarvan 16 met een handicap. De beperking varieert van een stoornis in het autisme-spectrum tot het syndroom van Down. Klaas van de Wetering, al ruim elf jaar magazinechef bij Nedco, merkt als eerste op dat het niet zo bijzonder is voor een bedrijf om Wajongers in dienst te hebben. „Het bijzondere is dat Nedco ze heel lang in dienst houdt. Veel werkgevers blijken best bereid om arbeidsgehandicapten in dienst te

nemen, maar dan voor een beperkte tijd, tot maximaal drie jaar op basis van een tijdelijk arbeidscontract.”

Een arbeidscontract voor onbepaalde tijd is voor veel ondernemers blijkbaar te risicovol?

„Risico's? Over welke risico's gaat het dan? Dat vraag ik altijd”, zo repliceert Van de Wetering. „Bij gezonde werknemers zonder enige arbeidsbeperking loopt een werkgever ook risico's. Bij de Wajongers heeft de over-

heid juist die risico's grotendeels afgedekt. Dus wat dat betreft, snap ik niet waarom het in dienst houden van werknemers met een arbeidshandicap meer risico's voor een on-

Bij gezonde werknemers zonder enige arbeidsbeperking loopt een werkgever ook risico's. Bij de Wajongers heeft de overheid juist die risico's grotendeels afgedekt.

dernemer met zich mee zou brengen. Bij Nedco behandelen we iedere werknemer gelijk, of hij of zij nou in de productie komt te werken of op het kantoor. Iedereen krijgt eerst drie jaarcontracten en daarna – bij gebleken geschiktheid – volgt een vast contract.”

„Kijk, we moeten wel zo reëel zijn dat bij Nedco het type werk beschikbaar is dat aansluit bij de groep laaggeschoolde jongeren. In het verleden hebben we dit soort werkzaamheden ook uitbesteed aan Promen, de sociale werkvoorziening hier in de regio Nieuwerkerk, Capelle en Gouda. Maar op een gegeven

moment kon Promen niet meer voldoen aan onze kwaliteitseisen. Toen zijn we die werkzaamheden in eigen beheer gaan uitvoeren.”

Inzetten op langdurige arbeidsrelatie

„Op een gegeven moment stonden we voor de keus om hiervoor parttimers te vragen, of mensen met een arbeidshandicap. Het voordeel van de laatste groep is dat ze meer uren per week beschikbaar zijn. Daar staat dan tegenover dat hun arbeidsprestaties vaak minder zijn. En dat is logisch, want dat hangt samen met hun beperking. Wij hebben dan ook niet de benadering van zoveel mogelijk inzet van deze groep werknemers, voor zo min mogelijk geld. Wat dat betreft, is het niet goed dat de subsidieregeling beperkt is tot slechts drie jaar. Voorheen kreeg een bedrijf geld van de overheid bij het in dienst nemen van een Wajonger. Dat ging om relatief hoge bedragen, zo’n 4.250 euro bij het aanbieden van een halfjaarcontract. En bij het tweede halfjaarcontract kreeg de werkgever nogmaals deze premie. Zoiets werkt niet goed. Het creëert ongewenste neveneffecten. Je ziet dan veel te vaak dat er geen sprake is van een langdurige, duurzame arbeidsrelatie. Hier zijn medewerkers met een beperking al wel zo’n acht jaar in dienst. En ik hoef geen mooi weer te spelen, want wij kennen ook onze mislukkingen en teleurstellingen.”

Is overheidssubsidie belangrijk voor een toename van de arbeidsparticipatie van Wajongers?

Van de Wetering: „Nee. Beslissend is of een ondernemer zegt: ‘Ik wil dit. Ik ga dit doen.’ Vervolgens is het wel van groot belang om die beslissing te vertalen naar de eigen organisatie en het personeel. Als iemand bij Nedco solliciteert, dan maken wij duidelijk dat zo iemand ook in contact zal komen met de ar-

Klaas van de Wetering: „We zijn een gewoon bedrijf, dus er moeten wel zwarte cijfers overblijven, anders houdt het op”.

beidsgehandicapte collega’s. In de bedrijfskantine hebben wij namelijk geen vaste plekken. Dus je komt met iedereen in contact, van hoogbegaafd tot downs, zogezegd. Een sollicitant staat dan voor de afweging om dit wel of niet te accepteren. Acceptatie in het geheel van de organisatie is denk ik een sleutelbegrip.”

Maar Wajongers en andere arbeidsgehandicapten vergen wel extra inspanning, begeleiding en zo. En vaak zijn de arbeidsprestaties minder. Hoe maakt Nedco dan nog winst?

„Uiteraard is Nedco een gewoon bedrijf. Onder de streep moeten er wel ‘zwarte cijfers’ overblijven, anders houdt het op. Voor de begeleiding komt eens per week een jobcoach langs. De subsidie die wij nu krijgen voor een aantal werknemers met een arbeidsbeperking, hangt samen met hun loonwaarde. Bij de Nedco-werknemers varieert die tussen de 25 en 100 procent en we krijgen naar rato dispensatie uitgekeerd, van 70% tot 0%. De werk-

nemers vallen gewoon allemaal onder de CAO voor onze bedrijfstak. En voor iemand die 120% van het wettelijk minimumloon door ons krijgt uitbetaald op basis van zijn loonwaarde wordt er geen subsidie beschikbaar gesteld. Maar dat hoeft wat ons betreft ook niet, want die werknemer kan gewoon meekomen. Hij is z'n loon waard.”

Iedere ondernemer zou zich moeten afvragen waarom hij arbeidsgehandicaptten in dienst neemt of waarom hij dat niet doet. Waar een wil is, is een weg. In de praktijk merk ik dat er enorm veel koudwatervrees is.

Hoe denkt u over het 5%-quotum in de Participatiewet waardoor iedere organisatie of onderneming verplicht wordt op het totaal aantal werknemers minimaal 5% arbeidsgehandicaptten in dienst te hebben?

Stellig: „Ik ben daar helemaal niet gelukkig mee. Denk eens terug aan de geflopte maatregel dat iedere organisatie een bepaald aandeel allochtonen in dienst moest hebben. Zoiets moet je als overheid niet opleggen, dat gaat niet werken. In de Participatiewet staat dat ondernemingen zes jaar de tijd krijgen om hun organisatie aan te passen aan deze

maatregel. Dat is natuurlijk de doodsteek voor de effectiviteit van zo'n wettelijke bepaling. Iedereen denkt nu dat over zes jaar hoogstwaarschijnlijk de wet weer gewijzigd is. Voorlopig gaat er dus niemand tot actie over.”

Hoe kunnen politici en bestuurders dan de participatie van mensen met een arbeidsbeperking bevorderen?

„Volgens mij staat of valt het met bewustwording bij ondernemers. Iedere ondernemer zou zich moeten afvragen waarom hij arbeidsgehandicaptten in dienst neemt of waarom hij dat niet doet. Waar een wil is, is een weg. Ondernemers zijn creatief genoeg om combinaties te maken van arbeidsgehandicapte medewerkers. Als de een goed kan rekenen en de ander is beter in de sociale omgang, dan kun je daar een prima koppel van maken. In de praktijk merk ik dat er enorm veel koudwatervrees is. Maar die neem je met wettelijke verplichtingen niet weg. Dan span je het paard achter de wagen. De overheid moet dus inzetten op bewustwording en zelf het goede voorbeeld geven”, aldus Van de Wetering.

Noot

1 Meer informatie over het bedrijf is te vinden op www.nedco.nl.

De Inclusief Groep is het SW-bedrijf voor zeven gemeenten op de Noordwest-Veluwe.¹ In totaal werken hier ongeveer 1000 werknemers, waarvan er circa 300 via detachering of begeleid werken werkzaam zijn bij andere organisaties of bedrijven. De Inclusief Groep heeft verschillende ‘takken’, waaronder een voor montage en verpakkingswerk. Hier werken ongeveer 250 mensen in een beschutte werkplek. Daarnaast is de Inclusief Groep actief in de groensector, postbezorging, schoonmaak en schilderwerk.

Drs. J.A. Schippers, directeur Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

Sociale werkvoorziening in zwaar weer

Interview met Jan de Bruin (Inclusief Groep)

Op een grijzige voorjaarsdag ben ik in gesprek met Jan de Bruin, manager Personeel en Organisatie. Hij draait er niet omheen: „Aan alle kanten merken we dat de sociale werkvoorziening in zwaar weer zit. De markt-omstandigheden zijn ongunstig. Hier bovenop komt de omzetting van de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW) en andere wetten naar de Participatiewet. Hadden de heren en dames bestuurders in Den Haag daar niet een geschikter moment voor kunnen uitkiezen?”

In de sociale werkvoorziening is het al een paar decennia onrustig. De ene bezuiniging is nog niet voorbij of er komt een volgende hervorming aan. Hoe gaat de Inclusief Groep hiermee om?

„Een jaar of wat terug zijn we tot de conclusie gekomen dat de Inclusief Groep het echt niet langer in haar eentje kan trekken. Daarom zijn we bezig meer samen te werken met reguliere bedrijven, waarbij we vergaande constructies zoals een gezamenlijke joint venture niet uit de weg gaan. Zo kunnen

Het gebouw van de Inclusief Groep in Nunspeet

we onze expertise blijven inzetten om op meer plaatsen een mix te creëren van werkplekken waar zowel mensen met als mensen zonder een beperking aan de slag kunnen. Op deze manier willen we de werkgelegenheid voor mensen met een arbeidsbeperking zoveel mogelijk in stand houden. Wij schatten in dat het in het kader van de nieuwe Participatie-

partner kent de regionale markt door en door. Tip heeft goede commerciële kwaliteiten. Wij hebben al decennialang ervaring in arbeidsbemiddeling voor en begeleiding van personen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Door de sterke kanten van elkaars organisaties te combineren, kunnen we samen meer bereiken.”

Wij hebben al decennialang ervaring in arbeidsbemiddeling voor en begeleiding van personen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt.

wet hard nodig is dat we op deze manier ook een aanbod voor de zeven deelnemende gemeenten hebben voor nieuwe kandidaten. Maar dat gaat allemaal beslist niet vanzelf. We moeten er echt heel hard aan trekken.”

„Een mooi voorbeeld van onze nieuwe werkwijze is de gezamenlijke BV die we oprichten met het regionale uitzendbureau Tip. Deze

Van een wachtlijstproblematiek is op de Noordwest-Veluwe al een tijdje geen sprake meer. Dat lijkt een gunstig uitgangspunt.

„Dankzij een actief en inventief plaatsingsbeleid van de Inclusief Groep is er op de Noordwest-Veluwe inderdaad sprake van een relatief korte wachtlijst voor WSW'ers die (weer) aan de slag willen. Maar ik heb het gevoel dat we daarvoor niet worden beloond, eerder afgestraft. Onze taakstelling is dit jaar daardoor met maar liefst 40 fte's gekrompen. Dat kost een aantal medewerkers op dit moment letterlijk hun baan. Dat voelt erg onrechtvaardig aan.”

Wat kunnen lokale politici doen voor arbeidsgehandicapte werknemers?

„Qua beleid moet de lokale politiek zich bin-

nen de landelijke kaders bewegen. Daar zit helaas niet zo bar veel ruimte in. Maar de manier waarop lokale politici kijken naar het vraagstuk van de werkgelegenheid voor mensen met een handicap, kan in de praktijk een belangrijk verschil maken. De regelmatige contacten die gemeentebesturen met ondernemers onderhouden, kunnen zij benutten om afspraken te maken over het aanbod van leer/werkplekken. Daarmee dragen lokale politici bij aan verkleining en overbrugging van de afstand van de doelgroep tot de arbeidsmarkt. Laat gemeenten ook niet te benauwd zijn om mensen die actief zijn in een leer/werkplek een plusje bovenop hun reguliere uitkering te geven. Ook zouden gemeenten financiële steun aan bedrijven kunnen geven wanneer er aanpassingen van de werkplek nodig blijken. Daarbij hoeft het echt niet om 'groot geld' te gaan. Een klein beetje steun is vaak al effectief om de ondernemer over de brug te krijgen."

„Gemeenten doen er verder goed aan om commerciële bedrijven te stimuleren om eens kritisch naar hun bedrijfsprocessen te kijken en te zoeken naar mogelijkheden om mensen met een arbeidsbeperking een stage of werkplek aan te bieden. Daarbij hoeven ondernemers niet zelf het wiel opnieuw uit te vinden. Ze kunnen van onze expertise profiteren om functies geschikt te maken voor bijvoorbeeld Wajongers. Vaak gaat het erom dat je andere combinaties van takenpakketten maakt. Dat kan erin resulteren dat je uiteindelijk interessantere functies krijgt voor middelbaar- en hogeropgeleiden, doordat je de wat eenvoudiger taken eruit haalt en bij een lageropgeleide Wajonger belegt."

En wat moeten gemeentebestuurders vooral niet doen?
„Waar gemeenten heel voorzichtig mee moe-

ten zijn, is mensen met een uitkering actief laten zijn in het kader van het zgn. wijkgerichte werken. Dat lijkt wel aardig, want mensen maken zich op die manier nuttig en leveren een maatschappelijke bijdrage voor hun uitkering. Het klinkt dus goed, maar in feite haal je op deze manier de oude ID- of WIW-banen (ook wel Melkertbanen genoemd) weer terug, maar deze keer zonder arbeidscontract. Het kwalijke hiervan is dat gemeenten op deze manier een schijnwereld creëren, een soort tweede laag in de arbeidsmarkt. Ze bootsen daarbij eigenlijk de sociale werkvoor-

Het is juist de kunst om het aantrekkelijk te maken voor alle partijen. Wat is er nou verkeerd aan wanneer een ondernemer met Wajongers in dienst een mooie winst realiseert?

ziening een beetje na, maar met het negatieve gevolg dat dit ten koste gaat van de reguliere arbeidsmarkt. En de medewerker blijft participeren met behoud van uitkering. Maar het gaat toch uiteindelijk om een baan? En daarvan komen er door deze werkwijze juist minder, omdat ze die weg organiseren."

Weerstand bij ondernemers

De Bruin vertelt dat hij regelmatig op de gedachte stuit dat het alleen maar inzet en geld kost om een arbeidsgehandicapte in je onderneming te laten werken. „Dat is een veel te negatieve benadering. Het is juist de kunst om het aantrekkelijk te maken voor alle par-

tijen. Wat is er nou verkeerd aan wanneer een ondernemer met Wajongers in dienst een mooie winst realiseert? Lijkt mij geen enkel probleem, want een bedrijf is nu eenmaal gericht op continuïteit en het realiseren van een winstmarge. Waar we wel vanaf moeten, is het korte termijn denken. Dat ontwricht de samenleving. Ook het gedoe rondom aanbestedingen vind ik heel merkwaardig. Wederkerigheid speelt in het bedrijfsleven normaliter een grote rol. De offerte met de laagste prijs is niet automatisch de beste aanbidding.”

Is de overheid nu primair aan zet of ligt de bal vooral bij de ondernemer?

„De overheid kan allerlei regelingen verzinnen, maar uiteindelijk moet een werkgever het willen om een of meer arbeidsgehandicapten in dienst te nemen en te houden. Waarom dat waardevol is? Omdat er anders hoe dan ook groepen in de samenleving aan de kant blijven staan. Dat vergt een bredere blik, niet alleen van de ondernemer, maar van alle betrokkenen.”

De SGP-fractie in de Tweede Kamer stelt dat WSW'ers een relatief hoge beloning krijgen en mede daardoor moeilijk doorstromen naar een baan in het vrije bedrijf. Uw reactie?

Volgens De Bruin behoeft deze stellingname nuancering. „Wellicht zullen er concrete voorbeelden zijn. In de SW wordt gewerkt met normale functielonen die volgens een gewoon functiewaarderingssysteem worden gekoppeld aan de functies. Kritische toepassing van dit systeem leidt niet tot hoge beloningen.

Ruimhartig beleid waarschijnlijk wel. Mogelijk dat het op dat punt hier en daar fout is gegaan. Maar in de praktijk is dit niet de bottleneck waardoor SW-personeel een baan in het vrije bedrijf niet accepteert. Het zit meer in het kwijtraken van een stuk zekerheid of – en dat is het nog veel meer, is mijn ervaring – in het feit dat er gewoon geen aansluiting te vinden is tussen vraag en aanbod.”

Is plaatsing van alle arbeidsgehandicapten bij het reguliere bedrijfsleven het ultieme doel van de sociale werkvoorziening?

„Nee. We moeten ons realiseren dat een deel van de doelgroep blijvend is aangewezen op een beschutte werkplek. Zij kunnen niet zonder intensieve begeleiding. Willen we hen passend werk bieden, dan zal dat alleen in de omgeving van een sociale werkplaats kunnen. Met het oog daarop is de werkvoorziening wel een probleem. De markt van de voor deze groep geschikte werkzaamheden – verpakkings- en montagewerk – is klein en behoorlijk verziekt. Als er al werk te krijgen is, mag je dat doen tegen afbraakprijzen. Voor jou een ander. Dat komt mede doordat veel werk verdwijnt naar het buitenland, naar ondernemingen in Oost-Europese of Aziatische landen omdat die dat tegen een nog scherpere prijs kunnen doen. Maar als samenleving schiet je dan wel jezelf in de voet, omdat het zo steeds moeilijker wordt om nog passend werk te bieden aan kwetsbare medemens die dat echt nodig hebben. Ik hoop dat Nederlandse ondernemers in dit opzicht meer oog krijgen voor hun maatschappelijke verantwoordelijkheid.”

Noot

- 1 Dit zijn de gemeenten Elburg, Ermelo, Harderwijk, Nunspeet, Nijkerk, Oldebroek en Putten. Meer informatie over de Inclusief Groep is te vinden op www.inclusiefgroep.nl.

De totstandkoming van de verzorgingsstaat in het naoorlogse West-Europa heeft, ondanks de betrokkenheid van christendemocraten, bijgedragen aan de verstatelijking van het maatschappelijk middenveld, waarmee het maatschappelijk middenveld als alternatief voor staatsbevoogding aan belang heeft ingeboet. Bestendiging van de stand van verzorging vraagt om hernieuwde vermaatschappelijking van het maatschappelijk middenveld en ruimte voor het nog bestaande, andere – informeel georganiseerde – maatschappelijk middenveld.

J.T. van Tongeren, politiek adviseur ECPYN en redacteur Novini

Het andere maatschappelijk middenveld

De verzorgingsstaat zoals we die kennen is een typisch West-Europees verschijnsel, dat na de Tweede Wereldoorlog, tijdens de wederopbouw, tot stand werd gebracht. Na de oorlog begonnen de sociaaldemocratische regeringen van de Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk het meest voortvarend aan de opbouw van hun verzorgingsstaat. Met aanvankelijk enige aarzeling bij collectieve regelingen voor verzorging ‘van de wieg tot het graf’, volgden ook de door

christendemocraten gedomineerde regeringen op het vasteland van het vrije West-Europa.¹

Optuiging verzorgingsstaat

Dat zowel sociaaldemocraten als christendemocraten er in meer of mindere mate van overtuigd waren dat een verzorgingsstaat opgetuigd moest worden, moet begrepen worden tegen de achtergrond van de periode tussen de twee wereldoorlogen. Toen hadden

deze landen immers te stellen gehad met een economische depressie en de bijbehorende grootschalige werkloosheid. Die massawerkloosheid was een van de aangrijpingspunten geweest voor radicale ideologieën als het communisme en het fascisme die in het Interbellum veel aanhang wisten te verzamelen en dikwijls geweld niet schuwden om hun doelen te bereiken.²

Het toenmalige Europarlementslid voor de Britse Conservatieven en voordien directeur-generaal van de *National Economic Development Council* (vergelijkbaar met de Sociaal Economische Raad in Nederland), Sir Fred Catherwood, waarschuwde echter al dat we weliswaar ons Europese huis aan kant en fascisme en communisme er uit geveegd hebben, maar dat we nu ook een Europa hebben dat meer dan tevoren ontledigd is van christelijk geloof: „Europa is, in de woorden van Christus' gelijkenis, een schoon geveegd huis, gereed voor zeven duivels erger dan die van

Door de solidariteit in het systeem in te bouwen, is het niet langer noodzakelijk dat de mensen zelf solidair zijn en tiert het individualisme welig.

weleer om binnen te komen.”³ De meest collectivistische ideologieën zijn gemarginaliseerd, maar om dat te bereiken zijn collectieve regelingen ingevoerd die enerzijds hebben bijgedragen aan het afnemen van de opwaartse sociale mobiliteit en anderzijds eigengereidheid, *entitlement*-mentaliteit en profiteursgedrag in de hand hebben ge-

werkt.⁴ Door de solidariteit in het systeem in te bouwen, is het niet langer noodzakelijk dat de mensen zelf solidair zijn en tiert het individualisme welig.

Werkloosheid en vergrijzing

In de eerste decennia van zijn bestaan functioneerde de verzorgingsstaat naar wens. Na de oorlog was er een geboortegolf geweest en er was werk genoeg voor iedereen. Het zou echter al snel blijken dat voldoende werkgelegenheid een voorwaarde was voor het functioneren van de verzorgingsstaat; zolang er economische groei was en dus werkgelegenheid konden de kosten worden opgebracht. Toen de economische groei echter afnam en de werkloosheid doorzette, begon duidelijk te worden dat de kosten van de zorg voor de werklozen verhoudingsgewijs steeds zwaarder zouden gaan drukken op degenen die nog wel werk hadden.

Anders dan in de wederopbouwjaren raakte de samenleving verdeeld in mensen die bijdragen aan het systeem en mensen die ontvangen, waarmee de solidariteit onder druk kwam te staan.

Daarnaast is de vergrijzing een belangrijk probleem voor de verzorgingsstaat. Na de oorlog tot in de jaren zestig was er een geboortegolf, sindsdien neemt het aantal geboortes af. Daardoor moeten steeds minder werkenden het geld opbrengen voor de verzorging van steeds meer gepensioneerden, die door de verbeterde volksgezondheid en gezondheidszorg ook langer leven. Het sterfteoverschot kon in landen als Nederland, Duitsland en Frankrijk lange tijd gecompenseerd worden door immigratie. Italië en Spanje hebben echter al te kampen met bevolkingsdaling, terwijl ook Duitsland zich hierover steeds meer zorgen begint te maken.⁵

Bijstellen of veranderen?

Het sociale stelsel, dat ontworpen is in een tijd van economische groei, gekenmerkt door bijna volledige werkgelegenheid, waarin werkende jonge mensen betaalden voor de verzorging van een relatief kleine groep zieken en ouderen, staat kortom onder druk nu de omstandigheden zo anders zijn. Vanuit deze 'harde' feiten wordt de laatste decennia dan ook gesproken over aanpassingen waardoor de verzorgingsstaat zou kunnen blijven functioneren. Veel oplossingen zijn daarbij vooral gericht op het in stand houden van voorzieningen zonder er fundamenteel iets aan te veranderen. Zo worden bijvoorbeeld hoogte en duur van uitkeringen aangepast.⁶ Andere, meer structurele, oplossingen tenderen daarbij in neoliberale richting, er is sprake van privatisering, dat wil zeggen verplaatsing naar de markt, van bepaalde verantwoordelijkheden in de zorg voor ouderen en werklozen. Dit brengt ons bij de 'zachte' ideële overwegingen rond de verzorgingsstaat. De afname van het geboortecijfer hangt ongetwijfeld samen met deze zachte kant van de zaak. Steeds minder West-Europeanen zijn christelijk, laat staan kerkgaand, en de toenemende welvaart werkt decadentie, individualisme en egocentrisme in de hand, daarmee wordt ook anders aangekeken tegen het krijgen van kinderen en het dragen van verantwoordelijkheid in gezin, school, kerk, buurt en zorg.

Solidariteit en afstand

Het nemen van verantwoordelijkheid voor elkaar, ook wel solidariteit genoemd, vond ten tijde van de verzuiling, dus al voor de totstandkoming van de verzorgingsstaat, plaats, wat te zien is aan de katholieke of protestantse achtergrond van veel zorginstellingen.

Hier was dikwijls sprake van formalisering van informele plaatselijke initiatieven. Waarbij plaatselijke initiatieven weer werden samengebracht in overkoepelende organisaties vanwege vermeende schaalvoordelen. In een later stadium werden deze instellingen door middel van financiering en regulering geleidelijk gecoöpteerd door de staat. Dit is ook wel de verstatelijking van het maatschappelijk middenveld genoemd.⁷ Hiermee is het reëel bestaande maatschappelijk middenveld op afstand komen te staan van de samenleving en in feite een uitvoeringsorganisatie van de staat geworden. Het paradoxale van de

Steeds minder West-Europeanen zijn christelijk (...) en de toenemende welvaart werkt decadentie, individualisme en egocentrisme in de hand, daarmee wordt ook anders aangekeken tegen het krijgen van kinderen en het dragen van verantwoordelijkheid in gezin, school, kerk, buurt en zorg.

verzorgingsstaat, die uit naam van de solidariteit tot stand is gebracht, is dat het een afname van verantwoordelijkheidsgevoel in de hand heeft gewerkt, die funest is voor de daadwerkelijk beleefde solidariteit met anderen of de samenleving als geheel. De totstandkoming van de verzorgingsstaat is zo bezien zowel een antwoord op de vraag om solidari-

teit geweest, als een factor in het afnemen van de beleefde solidariteit. Wanneer nu om financiële redenen ernaar gestreefd wordt om verantwoordelijkheden van de staat naar de samenleving te verplaatsen moet rekening gehouden worden met die staat van de solidariteitsbeleving in de samenleving.

Niet staat, niet markt, maar gemeenschap

Voor de christelijke politiek is het bij het opnieuw vermaatschappelijken van (delen van) de verzorging zaak om twee dingen in het oog te houden. Ten eerste dat deze vermaatschappelijking van de verzorging niet simpelweg tot een verplaatsing naar de marktsector daarvan wordt. Ten tweede dat aangesloten wordt bij bestaande, daadwerkelijk beleefde solidariteit, in plaats van de veronderstelde solidariteit waarop de verzorgingsstaat gebaseerd was.⁸ De twee hangen met elkaar samen, het eerste kan bereikt worden door het tweede te doen. Wanneer de staat taken afstoot betekent dat doorgaans dat die taken vervolgens vervuld worden door private partijen, zijnde bedrijven met winstoogmerk. In alle West-Europese landen zien we dat gezochte oplossingen in deze neoliberale richting tenderen. Vanuit christelijk-staatkundig perspectief zijn dergelijke oplossingen echter onbevredigend. We komen zo immers van de regen in de drup; wat oneigenlijke taken van de staat waren, worden nu oneigenlijke taken van grote private ondernemers.

Het alternatief is tweeledig en behelst het heruitvinden van het maatschappelijk middenveld. Enerzijds is dit gelegen in het verborgen maatschappelijk middenveld van mantelzorg, tussen burens, in families en kerkelijke gemeenschappen. Het gaat hier om

verzorging die juist door haar meer informele karakter goed functioneert en dus ook vooral niet aan financiering en regulering door de staat onderworpen moet worden. Anderzijds moet ingezet worden op het opnieuw vermaatschappelijken van het oude, verstatelijkte maatschappelijk middenveld. Maatschappelijke organisaties zouden niet aan staat of markt overgelaten moeten worden, maar een verantwoordelijkheid van lokale gemeenschappen moeten zijn, waarin sprake is van een reeds bestaande en terdege beleefde solidariteit. Te denken valt aan lokale kerkgemeenschappen en verenigingen of ook aan ideële of vakorganisaties. Veel belangrijke uitvoerende organisaties van de verzorgingsstaat zijn oorspronkelijk ook als zodanig ontstaan. Het moet derhalve niet onmogelijk zijn opnieuw een beweging in deze richting op gang te brengen. Bestaande instellingen zullen daartoe in veel gevallen opgedeeld moeten worden in kleinere organisaties met een lokaal of regionaal karakter, waardoor de relationele nabijheid behouden blijft. Daarnaast moeten dergelijke instellingen een coöperatief karakter krijgen, waardoor mensen uit desbetreffende gemeenschap niet slechts bekostigen en/of afnemen, maar ook inspraak hebben ten aanzien van de koers van de organisatie.

Als we de crisis van de verzorgingsstaat in deze richting om kunnen buigen is dat vanuit christelijk-staatkundig perspectief zuivere winst. We gaan dan van een gecentraliseerd, verstatelijkt, collectivistisch systeem naar een decentraal systeem dat aansluit bij de reële solidariteit van gezin, buurt en kerk en waar verantwoordelijkheden op hun eigenlijke plaats liggen, een systeem dat beter aansluit bij de concentrische ordening van de liefde.

Noten

- 1 Zie voor een uitvoeriger bespreking van de historische ontwikkeling van de verzorgingsstaat in Nederland bijv. Wouter Beekers, 'Van charitas naar zekerheid' in Wouter Beekers en Koert van Bekkum (red.), *Christelijke charitas in een seculiere verzorgingsstaat. Bavinck Lezingen 2010* (Nederlands Dagblad, Barneveld, 2011).
- 2 Tony Judt, *Een grenzenloze illusie? De kwestie Europa* (Bijleveld, Utrecht, 1997) 101-106 en C.J.M Schuyt, *Op zoek naar het hart van de verzorgingsstaat* (Leiden, 1991), p. 3.
- 3 Frederick Catherwood, *A Better Way. The Case for a Christian Social Order* (Inter Varsity Press, 1976).
- 4 Zie bijvoorbeeld Theodore Dalrymple, *Leven aan de onderkant. Het systeem dat de onderklasse in stand houdt* (Spectrum, 2004) en *Beschaving of wat er van over is* (Nieuw Amsterdam, 2005).
- 5 Ibid.
- 6 R. Kuiper, 'Op weg naar nieuwe solidariteit' in *Over de schutting. Op weg naar nieuwe solidariteit* (De Vuurbaak, Barneveld, 2005).
- 7 A. Rouvoet, *Reformatorische staatsvisie. De RPF en het ambt van de overheid* (Marnix van St. Aldegonde Stichting, Nunspeet, 1992) 55-59 en 172-182.
- 8 Voor de bestendigheid van solidariteit is relationele nabijheid van essentieel belang. Zie bijvoorbeeld M. Schluter en D. Lee, *The R Factor* (Hodder & Stoughton, London, 1993), en ook R. Kuiper en C. Visser (red.), *Over de schutting. Op weg naar nieuwe solidariteit* (De Vuurbaak, Barneveld, 2005).

Ambities? Belemmeringen? Groei!

Wat klinkt het mooi. Ambities hebben. Verder willen komen, groter willen worden. We ontmoeten dagelijks ondernemende mensen en organisaties die we daarbij helpen.

Maar misschien hoort u bij de mensen die niet zo van de ambities zijn en hebt u maar één wens. Lekker in uw vel zitten. Dat groeien komt later wel - denkt u. U hebt genoeg aan uw hoofd. Misschien persoonlijk, misschien zakelijk.

De een heeft ambities, de ander problemen. De een ziet kansen, de ander voelt belemmeringen. Bent u de een of de ander? In beide gevallen hebt u een goede reden om kennis te maken met Bunt Management en Bunt Persoonlijke Ontwikkeling.

Wilt u ook stappen zetten op weg naar groei?
Ga naar www.buntgroep.nl
of bel 0318-830226.

Bunt
groei van mens en organisatie

Bunt Groep is een onafhankelijk adviesbureau, gespecialiseerd in trainingen, coaching, organisatie- en managementadvies en psychosociale hulpverlening. Wij helpen organisaties en mensen zich te ontwikkelen.

Bunt Groep - Galileilaan 23d - 6716 BP Ede - T 0318-830226 - E info@buntgroep.nl

Ligt de toekomst voor de samenleving in een netwerkmaatschappij, die geleid wordt als een wiki-community van actief meeregerende burgers, die zich graag spiegelen aan voorbeelden en rolmodellen in de samenleving? Dit artikel beschrijft hoe onze welvaartsstaat zich ontwikkelt van een transactiemaatschappij, via een privatiseringstendens naar een netwerksamenleving.

Dr. ir. H. Kievit, redactielid en directeur van het Nyenrode Centrum voor Ondernemer- en Rentmeesterschap²

Van welvaartsstaat via transactiestaat naar netwerksamenleving¹

Als gevolg van historische en andere verschillen in structuur, cultuur en politiek, voltrok de uitbouw van de welvaartsstaat zich in elk land verschillend, zo stelt Esping-Andersen (1990). Hij ontwikkelde een typologie van verzorgingsstaten en onderscheidde drie clusters: de sociaal-democratische, de conservatief-corporatistische en de liberale welvaartsstaat.

1. Europese welvaartsstaten

Binnen de Europese economieën (SER/WRR,

2007) kan een nader onderscheid worden gemaakt. Het gaat dan om (1) het Continentale of Rijnlandse model (Duitsland, Frankrijk, België) met geringe inkomensverschillen, relatief lage participatie van de beroepsbevolking, hoge sociale bescherming en overleg tussen sociale partners. (2) Het Mediterrane model (Spanje, Italië, Portugal, Griekenland) kent ook een lage participatie van de beroepsbevolking, maar hier is de ongelijkheid tussen arm en rijk groter. En ten slotte (3) het

Scandinavische model (Zweden) en (4) Angelsaksische model (VS, Engeland, Ierland). Beide laatste modellen hebben hoge aantallen full-time werkenden en flexibele arbeidsmarkten met weinig of geen ontslagbescherming. Het corporatistische Scandinavische model wordt gekenmerkt door hoge uitkeringen, hoge belastingen en een nauwe samenwerking tussen vakbonden, werkgevers en de overheid.

2. Naar de transactiestaat

In het denken over de samenleving bestaat een tweedeling tussen staat en markt. Of men coördineerde door een overheidsmechanisme, of door marktwerking. Het collectivisme van coördinatie door de overheid kwam voornamelijk tot uiting in de welvaartsstaatgedachte. Het resultaat was een bestuurlijke verkokering en een verstatelijkte maatschappij.

In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw werd maatschappelijk engagement vereenzelvigd met collectief denken en overheidsinterventie. Het maatschappelijk middenveld werd ondergeschikt gemaakt aan wetten, regels en voorschriften, waarvoor de overheid ook vaak financiële steun verschaft. Organisaties in dat maatschappelijk middenveld werden zo afhankelijk van overheidsfinanciering en een verlengstuk van de overheid. Ze besteedden minder aandacht aan de achterban. Dit werd dus het 'verstatelijkte' middenveld genoemd in plaats van maatschappelijk 'geëngageerde' middenveld (Balkenende, 1999).

De verstatelijking ging gepaard met professionalisering (Dzur, 2004) en specialisering van de organisaties. Daardoor nam de actieve inbreng van de burger af.

Marktwerking en privatisering

In de jaren tachtig ontstond een kentering. Deregulering en verminderde financiering zette de afbraak van de 'verstatelijking' in gang aan het begin van de jaren negentig. Men beoogde 'herstel van het primaat van de politiek' en 'meer marktwerking en concurrentie'. Dit was een gemengd 'staat-markt'-denken. Onder regie van de overheid bevorderde men marktwerking in nagenoeg alle maatschappelijke sectoren, ook niet-economische. Sociale zekerheid was niet langer een kwestie van solidariteit en gespreide verantwoordelijkheid, maar van verzekerbaarheid en risicodekking.

Organisaties in dat maatschappelijk middenveld werden afhankelijk van overheidsfinanciering en een verlengstuk van de overheid. Ze besteedden minder aandacht aan de achterban.

Toen de welvaartsstaat (of verzorgingsstaat) financieel en organisatorisch niet meer viel te handhaven, leidde dit tot een bestuurlijke vernieuwing die gebaseerd was op marktconforme oplossingen (Van Gestel, *et al.*, 2009, pp. 118-121). De overheid privatiseerde eind jaren tachtig veel (semi-)publieke taken en luidde daarmee de transactiestaat in (Wolfson, 2005). De transactiestaat is een arrangement tussen de staat, de markt en de burger. De transactie moet niet in strikt juridische zin worden uitgelegd, maar combineert de

‘sterke punten’ van overheid en markt: directe ruil, wederkerigheid, binding en rekenschap. De prestaties en tegenprestaties van alle belanghebbenden worden met elkaar gecombineerd door hen te vragen wat ze voor hun belangen ‘over hebben’ in geld, inzet of politieke steun (Klundert, 2005).

Er ontstaat meer besef dat bij een terugtrekkende overheid een sterk bindend sociaal kapitaal in de samenleving nodig is in de vorm van vertrouwen en stilzwijgende afspraken om de transactiekosten laag te houden. Anders moet alles worden vastgelegd in gedetailleerde contracten, wat tegenover ‘georganiseerd wantrouwen’ staat, beheerst door de staat. De transactiestaat combineert regelgeving en wederkerigheid in de hoop dat de verantwoordelijkheden en bevoegdheden worden gedecentraliseerd naar het niveau waar de transactiekosten het laagst zijn, om daar ook de risico’s adequaat te beheersen.

De transactiestaat combineert de ‘sterke punten’ van overheid en markt: directe ruil, wederkerigheid, binding en rekenschap.

Actief burgerschap

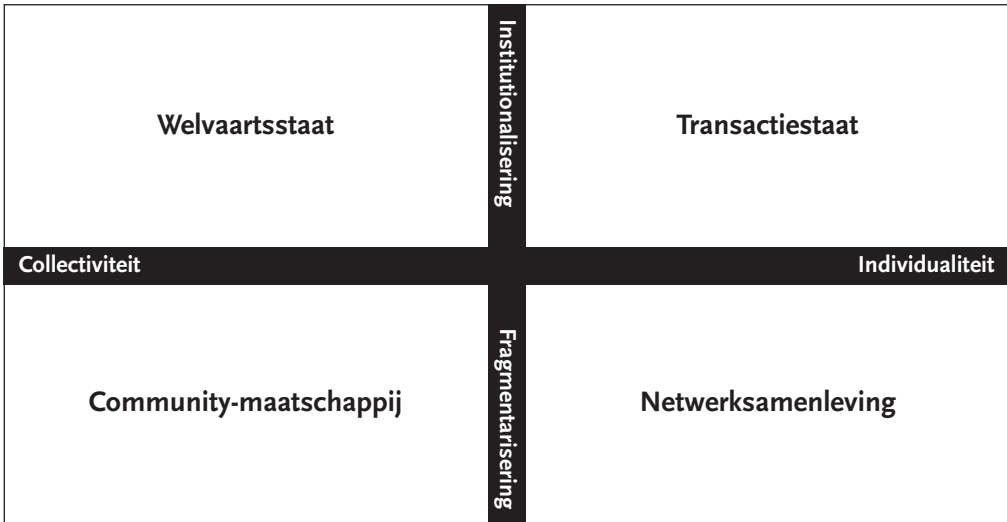
De afbraak van de verzorgingsstaat en het opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid door het bedrijfsleven doet een groter beroep op de samenleving voor het uitvoeren van publieke taken op een transparante en bedrijfsmatige wijze (SER, 2007). Het terugtreden van de overheid leidde tot een steeds grotere rol voor het bedrijfsleven. Zowel op mesoniveau (bedrijfsmatig manage-

ment) als op macroniveau (het marktmechanisme) bestond een sterke voorkeur voor het model van de markteconomie, dat effectiever zou werken dan het pure overheidsmodel. De georganiseerde, mondige, goed geïnformeerde burger bewerkstelligt een naar elkaar toegroeien van markt- en politieke mechanismen (De Waal, 2008, p. 276). Door de mondialisering (globalisering) van het bedrijfsleven en de markt is het economisch handelen in hoge mate ontstegen aan de verhoudingen binnen de lokale samenleving, zoals de burger die kan bevatten (Kievit, 2010). De verwachting is dat de staat meer openheid naar initiatieven in de samenleving gaat tonen in de vorm van *co-investeringen* en het stimuleren van *actief burgerschap*.

3. Ontwikkeling naar een netwerksamenleving

De ontwikkeling in de samenleving wordt in figuur 1 grafisch weergegeven in een kwadrant waarin twee assen tegen elkaar worden uitgezet. Een (horizontale) cultuur-as die het normen- en waardenpatroon in de samenleving weergeeft tussen de polen van *collectiviteit* en *individualiteit* en een (verticale) structuur-as die de grip van de overheid in de meest ruime zin laat zien tussen de polen van *institutionalisering* en *fragmentarisering* (Munster et al., 1996). Binnen dit kwadrant tekenen zich vier mogelijke ontwikkelingsrichtingen van de samenleving af.

Allereerst de verzorgingsstaat met een hoge graad van institutionalisering en collectiviteit; daarna de transactiestaat met een hoge graad van institutionalisering en individualiteit; vervolgens de ‘community’ maatschappij met daarin een hoge graad van collectiviteit in eigen kring en een lage graad institutionalisering; en ten slotte een netwerkmaatschap-

Figuur 1 – Ontwikkeling van welvaartsstaat naar netwerksamenleving

pij met daarin een lage graad van institutionalisering en een grote mate van individualiteit. Het gaat dus niet om een tegenstelling tussen markt en staat. Die hoeven elkaar geenszins uit te sluiten.

Onder invloed van globalisering en verzwakking van de natiestaat, de ontideologisering van de organisaties in het maatschappelijk middenveld en de ontzuiling, heeft de individualisering de cultuur de laatste decennia enorm beïnvloed. Daardoor zijn de instituties, die de belangenbehartiging van hun achterbannen met verve ter hand namen, verzwakt. Het lijkt er daarmee op dat de netwerksamenleving goede papieren heeft om als nieuwe vorm de samenleving te gaan domineren. Welke prikkels sturen dan het gedrag van individuen en groepen?

Individualiteit dominant

De structuur-as staat voor de harde kant van de samenleving, voor instituties, spelregels

en omstandigheden, waardoor gedrag wordt ingekaderd. Structuur is overigens gestolde cultuur. In de transactiestaat is individualiteit dominant aanwezig, een levenshouding die persoonlijke ontplooiing vooropstelt in het kader van de Westers-liberale traditie. Rationaliteit en de homo economicus zijn hier dominant aanwezig en solidariteit en sociale rechtvaardigheid zijn op de achtergrond geraakt.

De netwerkmaatschappij gaat overigens ook uit van individualiteit. Het referentiekader is echter niet een ‘civic culture’ van de natiestaat, maar een kosmopolitisch gedachtegoed, zoals bij de nieuwe duurzaamheidsconsumenten van de ‘cultural creatives’ (Paul Ray, 2000) gangbaar is. Het gevoel van de maakbaarheid van de samenleving verdwijnt en het mensbeeld raakt verbrokken. Er is een mix van culturen aanwezig in de samenleving die de dominantie van de Westers-liberale cultuur aantast. De hoofdstroom

blijft echter die Westers-liberale cultuur, waarin het individu de drijvende kracht is, en waarin een meritocratische bovenlaag – een *nobilitas naturalis*, een natuurlijke ‘aristocratie’ van de publieke sfeer, in de samenleving aanwezig is.

Fragmentarisering samenleving

De andere kant van de cultuur-as is collectiviteit, dominantie van de gemeenschappelijkheid. Hier worden waarden gekoesterd die buiten de sfeer van het individu liggen. Ze

Nieuwe communities en netwerken zullen de plaats van het traditionele maatschappelijke middenveld innemen.

De achterban is niet meer zo hecht met elkaar verbonden.

zijn niet primair ontleend aan religie, maar aan de gemeenschap waarin de mensen wonen. De economische rationaliteit is minder dominant. De structuur in de verzorgingsstaat en transactiestaat wordt in hoge mate bepaald door de natiestaat. Het denken in de transactiestaat wordt gekenmerkt door een tegenstelling tussen markt en overheid. Maar de markt heeft behoefte aan institutionele kaders en wetgeving. Overheidsinstituties leiden tot bureaucratie en stropigheid, maar zorgen er ook voor dat de transactiekosten van het bedrijfsleven laag blijven. De globalisering van de markten, de migratiestromen en de ontwikkelingen in de wereld van ICT en internet leiden tot een perforatie van de

grenzen van de natiestaat. Deze fragmentarisering van de samenleving zal de invloed van de staat doen afnemen, waardoor de graad van institutionalisering zal afnemen. Dit zal hogere transactiekosten met zich meebrengen in het maatschappelijke en economische verkeer, door onvoorspelbaarheid en een hogere associatiedrempel.

Nieuwe *communities* en netwerken zullen de plaats van het traditionele maatschappelijke middenveld innemen. De achterban is niet meer zo hecht met elkaar verbonden in het maatschappelijk middenveld. De organisaties lonken naar de markt. De waarden in die organisaties steunen op een herinnering aan gemeenschappelijk gedeelde waarden, en men behartigt situationele deelbelangen, waarbij een breed pakket van dienstverlening aan de leden wordt aangeboden. De verdelende rechtvaardigheid van de verzorgingsstaat heeft plaatsgemaakt voor marktconformiteit en ruilrelaties. De mens wordt in beginsel op zijn eigen verantwoordelijkheid aangesproken en de keuzevrijheid van de burger, de mondig calculerende burger, staat voorop. Om solidariteit en maatschappelijke cohesie te verankeren, ondanks deze individualisering, zullen nieuwe netwerken worden gevormd. Buiten die netwerken bestaat wantrouwen.

Functie van netwerken

Netwerken hebben echter geen duidelijke aansturing en zijn ongrijpbaar door gebrek aan duidelijke leiding. Netwerken zijn ketens van mensen en organisaties die met elkaar communiceren op grond van vertrouwen. Hierdoor ontstaan mogelijkheden om belangen te koppelen. Daarvoor is een gemeenschappelijke taal of code nodig, die economisch verkeer mogelijk maakt, bijvoor-

beeld de taal van ondernemerschap. Het netwerk is een voorwaarde om belangen te koppelen. Binnen een netwerkrelatie is geen sprake van onmiddellijke en identificeerbare wederkerigheid. Die is diffuus en onzeker. Het netwerk zorgt voor aansluiting op het maatschappelijke en economische leven, waarbij waarden tot uitdrukking komen in een code van herkenningstekens, gedragingen en rituelen. En in een speciale vorm van dienstverlening. Deze codes drukken doorgaans achterliggende waarden uit, maar kunnen ook opnieuw worden uitgevonden en zelf de bron zijn van nieuwe waarden. De netwerkmaatschappij is in hoge mate geïndividualiseerd en gefragmentariseerd, waarin de burgers een modulaire levensstijl kennen. Als men niet op één of meerdere netwerken is aangesloten, zal men hoge kosten in het maatschappelijk verkeer moeten maken om tot een bepaalde transactie te komen.

Rol van communities

Het scenario van de community-maatschappij (Etzioni, 1988) kent een meer samenhangend waardensysteem. De community zorgt voor koppeling en integratie van belangen en tevens voor onderlinge, coöperatieve dienstverlening. Binnen die *communities* staan leiders op en nieuwe hiërarchische sturingsmodellen. Er is een lage institutiegraad, maar veel solidariteit binnen de groep. Communities nemen de rol over van het maatschappelijk middenveld en organiseren niet alleen sociale, maar ook economische belangen. Communities hoeven niet gebonden te zijn aan een natiestaat en gaan ook niet voor het algemeen belang. Een netwerk- en community-maatschappij kunnen heel goed naast elkaar bestaan. De maatschappelijke bovenlaag, de „pouvoir intermediaires” (Toc-

queville) in de samenleving, is aangesloten op mondiale netwerken en als reactie daarop ontstaan communities van niet-aangesloten.

Bij de transactiestaat hoort een filosofie van perfecte mededinging, waarin overheden de markten zo efficiënt mogelijk laten functioneren en de spelregels dicteren (Wolfson, 2005). Dit is echter niet het geval in een netwerk- en community- maatschappij. In beide maatschappijen vervagen de grenzen tussen de markt en de civil society. Zij gaan zich

Het netwerk zorgt voor aansluiting op het maatschappelijke en economische leven, waarbij waarden tot uitdrukking komen in een code van herkenningstekens, gedragingen en rituelen.

sterk vermengen, vanwege de lagere graad van institutionalisering. Binnen de community is de coöperatieve structuur een garantie voor reciprociteit. Het marktmechanisme met nadruk op prijsvorming en productoriëntatie wordt deels vervangen door mechanismen van netwerken en communities.

4. Rol overheid in netwerkmaatschappij

De rol van de overheid is faciliterend en participierend in een netwerkmaatschappij. Zij moet toegang creëren tot relevante netwerken en die totstandkoming faciliteren. Waar netwerken gaten laten vallen in de samenleving, moet de overheid compenseren. Daarvoor moet de overheid participeren en

aanwezig zijn op netwerkknoppunten waar zaken worden gedaan. Zij moet deelnemen aan het economische en maatschappelijke leven en verbindingen onderhouden met organisaties en instituties. Dit vergt dat de overheid op een minder instrumentele wijze naar de samenleving kijkt en aansluit bij (moeilijk grijpbare) concepten en thema's die mensen binden in de samenleving van de

Volgens Röpke is er een netwerk nodig van vrijwillige economische relaties, gebaseerd op vertrouwen. De hoofdzaak is volgens hem om te beseffen dat de ultieme morele ondersteuning van de vrije markteconomie buiten die markt ligt.

eenentwintigste eeuw. Economische prikkels zijn niet langer de enige drijvende kracht. De ontwikkeling van intrinsieke, betekenisvolle relaties is belangrijk, waarbij rationaliteit die ontwikkeling belemmert. Het blijft van belang om de koppeling tussen waarden en zingeving, belangen en diensten te blijven leggen in de netwerksamenleving.

In de welvaartsamenleving zijn vraagstukken met betrekking tot gezondheidsbeleid en milieu onder overheidsverantwoordelijkheid geplaatst. Mede door de afwezigheid van marktwerking en bedrijfsmatige *governance* is de disciplinerende van (semi-) overheidsorganisaties gebrekkig. Aanpassingen komen daarom traag tot stand en gaan gepaard met

'overshooting' en toenemende complexiteit. Onderwijs, woningcorporaties, kinderopvang en volksgezondheid zijn klassieke voorbeelden waar maatschappelijke problemen spelen en aanpassingen moeizaam tot stand komen. Deze problemen kunnen niet worden opgelost door eenvoudig marktwerking te introduceren. Wel kan gebruik worden gemaakt van ondernemingsmodellen die in het bedrijfsleven als *'best practice'* gelden en met behulp waarvan efficiëntie en toezicht kunnen worden gerealiseerd. De hardnekkige problemen van de samenleving dienen daarom te worden aangepakt in een privaatsamenwerking waarbij de bedrijfsmatig werkende transparantie de toon aangeeft.

5. Wilhelm Röpke – wegwijzer in de netwerksamenleving

Wat kunnen wij nu met de constatering dat we op een netwerksamenleving afgaan, waarin de traditionele sociale bindingen steeds losser worden? Wellicht is het goed om te rade te gaan bij een denker uit de vorige eeuw.

De Duitser Wilhelm Röpke (1889-1966) heeft diep nagedacht over een samenleving met een humaniserende werking. Hij doceerde vrijwel zijn hele leven in Genève, nadat hij Duitsland was ontvlucht omdat hij met het Nazisme in conflict was gekomen. (Zmirak, 2001, p. 5). In zijn boek *The Humane Economy: A Social Framework of the Free Market* (1960) waarschuwde hij al voor het gevaar dat de schouder van de overheid de welvaartsstaat niet konden blijven dragen. Hij pleitte voor een sterk 'maatschappelijke geraamte' (social framework) in de samenleving. Volgens Röpke is er een netwerk nodig van vrijwillige economische relaties, gebaseerd op vertrouwen. De

hoofdzaak is volgens hem om te beseffen dat de ultieme morele ondersteuning van de vrije markteconomie buiten die markt ligt. De markt en de concurrentie zijn niet in staat om die morele voorwaarden autonoom en vanuit zichzelf voort te brengen.

Beschavingscrisis

In het moderne bestaan heerst de mateloosheid, de ongebreideldheid en de vanzelfsprekendheid van de eis dat alle behoeften zullen worden bevredigd en liefst direct! Maar net als bij Adam Smith werd voor Röpke de *wealth of nations* niet in geld gemeten, maar in persoonlijke eigenschappen van de mens als nabuurschap, gemeenschap, familie, zelfvertrouwen, zorg dragen voor de toekomst in bijvoorbeeld het duurzame gebruik van natuurlijke hulpbronnen.

Röpke drukte zijn bezorgdheid uit over fenomenen als de verzorgingsstaat en inflatie. Hij was erg bezorgd over de bureaucraten, die er alleen maar op uit zijn om hun programma's uit te breiden, over de one-issue groepen, die erop uit zijn om hun positie te verbeteren ten koste van anderen, en over de apathie en onverschilligheid van het algemene kiezersvolk over de economische en niet-economische gevolgen van het activisme van de overheid. Van vrije marktvoorming was Röpke een voorstander, omdat dit de enige economische ordening is die overeenstemt met de menselijke vrijheid en zo ruimte laat voor de uniciteit van ieder mens. Maar het vrije concurrentievermogen en marktdenken moest volgens Röpke niet overal in de samenleving de dominant aanwezige institutievorm zijn. Die concurrentie en rivaliteit zou de zielen van mensen vergiftigen, de beschaving verwoesten en uiteindelijk de gehele economie desintegreren. Daarom was een

overheid en samenleving nodig die de vrijheid borgde met een goed werkende politieke rechtsstaat. 'Dit zijn de fundamentele voorwaarden zonder welke een leven van betekenis en waardigheid niet mogelijk is voor mensen met onze religieuze en filosofische overtuigingen en tradities.'

Het vrije concurrentievermogen en marktdenken moest niet overal in de samenleving de dominant aanwezige institutievorm zijn. Die zou uiteindelijk de gehele economie desintegreren.

Wat de samenleving volgens Röpke nodig heeft, is de bescherming van morele normen die de markt mogelijk maken door (wat hij noemt) een *nobilitas naturalis* (1947), een natuurlijke 'aristocratie' in de publieke sfeer. Hij verwijst hiermee naar deugdzame rolmodellen en leiders in die maatschappij, die het goede voorbeeld geven. De problemen in de samenleving zag Röpke als een beschavingscrisis, waarvoor men bij zichzelf moest beginnen om die op te lossen. Het beroemde aforisme van Voltaire was favoriet bij Röpke: „Il faut cultiver notre jardin”³.

De taak van SGP'ers is alert toezien en politiek handwerk verrichten om blijvend aandacht te vragen voor die moraliteit in de netwerksamenleving en daarin ook op allerlei niveaus te participeren. En is het daarom niet eerst noodzakelijk om eerst in ons eigen samenlevingstuintje en onze netwerken te wieden?

Noten

- 1 Dit artikel is een bewerking van hoofdstuk 6 uit het proefschrift van Henk Kievit, *Social Venturing Entrepreneurship – een plaatsbepaling*, 2011.
- 2 De auteur is verder Assistant Professor on Social Venturing Entrepreneurship & Strategic Entrepreneurial Philanthropy at the Netherlands Institute for Social Venturing Entrepreneurship (NSVE) at Nyenrode.
- 3 Röpke schrijft: „This brings me to the very center of my convictions, which, I hope, I share with many others. I have always been reluctant to talk about it because I am not one to air my religious views in public, but let me say it here quite plainly: *the ultimate source of our civilization's disease is the spiritual and religious crisis which has overtaken all of us and which each must master for himself* (italics: HK). Above all, man is homo religiosus, and yet we have, for the past century, made the desperate attempt to get along without God, and in the place of God we have set up the cult of man, his profane or even ungodly science and art, his technical achievements, and his State. We may be certain that some day the whole world will come to see, in a blinding flash, what is now clear only to a few, namely, that this self-idolatry has created a situation in which man can have no spiritual and moral life, and this means that he cannot truly exist as man for any length of time, in spite of television, motor speedways, pleasure cruises, and air-conditioned modern architecture. It is as though we have wanted to add to the already existing proofs of God's existence, a new and ultimately convincing one: the destructive consequences of His assumed nonexistence. (Röpke 1960, p. 8)

Literatuur

- Balkenende, J.P. (1999) 'De waarde van het maatschappelijk middenveld, het middenveld en de waarden'. In: J.P. Balkenende, R. Kuiper en Leen La Rivière (red.). *De kunst van het leven; de cultuuruitdaging van de 21e eeuw*. Rotterdam: Boekencentrum.
- Dubbink, W. (1999). *Duurzaamheid als patstelling; over de onvriendelijke betrekkingen tussen openbaar bestuur, markt en civil society*. Delft: Eburon.
- Dzur, A.W. (2004). Democratic Professionalism: Sharing Authority in Civic Life. *The Good Society*, 13(1), 6-14.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Kievit, H., (2011). *Social Venturing Entrepreneurship – een plaatsbepaling*; Kon. Van Gorcum, Assen.
- Klundert van de, Th.C.M.J. (2005). Mogelijkheden en beperkingen van de transactiestaat. *ESB*, 90 (4469), 376-377.
- Mandeville, B. (2008). *De fabel van de bijen*, (met inleidingen van Harro Maas en Arne C. Jansen, vertaling Arne C. Jansen). Rotterdam: Lemniscaat.
- Ray, P.H., Anderson, S.R. (2000). *The Cultural Creatives: How 50 million People are changing the World*. New York: Harmony Books.
- Röpke, W. (1947). *Civitas Humana*. Amsterdam/Brussel: Elsevier. 1ste druk, vertaling A. Picard, met een voorwoord van prof. Mr. C.A. Verrijn Stuart. (oorspronkelijke uitgave in Duitse taal in 1944)
- Röpke, W. (1960). *A Humane Economy: the Social Framework of the Free Market*. Chicago: Regnery. Vertaling E. Henderson, (geraadpleegde editie: Wilmington, Delaware, 3e druk 1998, ISI Books)
- SER/WRR. (2007). *Naar een nieuwe sociale investeringsagenda. De toekomst van de Nederlandse Verzorgingsstaat*. Den Haag.
- Van Gestel, N., Beer de, P., Meer van der, M. (2009). *Het hervormingsmoeras van de verzorgingsstaat: veranderingen in de organisatie van de sociale zekerheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Waal de, S.P.M. (2008). *Strategisch management voor de publieke zaak*. Den Haag: Lemma.
- Wolfson, D.J. (2005). *Transactie als bestuurlijke vernieuwing; op zoek naar samenhang in beleid en uitvoering*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.

Is het met de verdeling van taken tussen kerk en staat als met een pendule die heen en weer gaat? Was in vroeger jaren maatschappelijke steun veelal een taak van de kerk en haar diaconie, in de twintigste eeuw nam de overheid dit van de kerken over. Onder het motto 'geen genade, maar recht' kwamen sociale zekerheidsregelingen tot stand die burgers het recht gaven op hulp. Hulp die bij de overheid te halen was. Maar de laatste tijd is haar het een en het ander boven het hoofd gegroeid.

B. van den Belt MA (samenstelling), redactielid

Hervorming welvaartsstaat biedt kerken kansen

Wanneer we nadenken over de aanpassingen van de verzorgingsstaat, is het haast onmogelijk dat de in 2007 ingevoerde Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) niet ter sprake komt. Deze wet geeft aan de burgerlijke gemeente de mogelijkheid om haar hulpbehoevende burgers te laten kiezen uit hulp in natura of een persoonsgebonden budget.

Voorbeelden van de hulp die valt binnen de kaders van de Wmo zijn de bestrijding van

huiselijk geweld, vrouwenopvang, zorg voor dak- en thuislozen (maatschappelijke opvang).

Van oudsher waren dit zaken die vielen onder de verantwoordelijkheid van de kerkelijke diaconie. De historicus prof. dr. A.Th. Van Deursen (1931-2011) beschrijft hoe in de zeventiende eeuw de armenzorg in sommige plaatsen in de lage landen werd vormgegeven doordat de wereldlijke en diaconale kas in-

een geschoven werd.¹ Gezien de rol die de hervormde kerk in de daaropvolgende zeventiende eeuw kreeg, zou je kunnen zeggen dat de kerk een dienstverlenend orgaan was voor de gehele volksgemeenschap.²

Na enkele eeuwen, waarin verschijnselen als scheiding tussen kerk en staat, secularisering, scheiding kerk en overheid plaatsgevonden hebben, is de rol van de kerk in het brede maatschappelijke veld aanzienlijk minder dan wel nihil geworden. De overheid heeft in deze eeuwen steeds meer de rol die de kerk vanouds had, op zich genomen. De invoering van bovengenoemde Wet maatschappelijke ondersteuning zou voor de kerken echter een grote kans bieden om (opnieuw) een rol of verantwoordelijkheid te nemen in de maatschappij. Prof. dr. H. Noordegraaf, hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit heeft in zijn in oktober verschenen onderzoek, waarbij hij zijn bevindingen naar de vraag hoe kerken de afgelopen vijf jaar met de Wmo zijn omgegaan, geconcludeerd dat de kerk door de Wmo een zinvolle bijdrage kan leveren aan de samenleving.³ Volgens hem heeft de Wmo lokale kerken dichter bij elkaar gebracht.

Naar aanleiding van bovenstaande bevinding hebben wij twee mensen gevraagd te reageren op de volgende kwartaalstelling: „de hervorming van de welvaartsstaat biedt kerken volop kansen.”

De volgende twee personen reageren: prof. dr. Herman Noordegraaf, bijzonder hoogleraar en docent voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit en politicologe en filosofe Naomi Woltring, medewerkster bij de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk instituut van de Partij van de Arbeid.

Herman Noordegraaf: „Kerken beschikken over ‘hulpbronnen’ die van belang zijn voor de Wmo”

De invoering van de Wmo stelt kerken voor de vraag wat voor een kerk zij willen zijn in de eigen gemeente. Vanuit de overweging dat kerken geroepen zijn tot dienst aan de samenleving en in hun diaconaat aan hen die materieel en sociaal in nood zijn, is het naar mijn mening wenselijk dat zij actief aan de Wmo deelnemen. Zij kunnen daarin een bescheiden, maar betekenisvolle rol vervullen. Daarom moeten politici en ambtenaren niet kerken buiten de Wmo houden uit onwetendheid, weerstanden tegen kerken of een verkeerde interpretatie van de scheiding van kerk en staat.

Kerken beschikken namelijk over ‘hulpbronnen’ die van belang zijn voor de Wmo. Te noemen zijn de vrijwilligers. Zoals onderzoeken laten zien, is er een sterk positief verband tussen kerkelijke meelevendheid en het doen van vrijwilligerswerk, uiteraard binnen, maar ook buiten de kerken. Voorts zijn kerken in staat om ‘doelgroepen’ te bereiken die anderen niet of minder bereiken. Veel kerken beschikken bijvoorbeeld over inloophuizen, centra voor opvang van dak- en thuislozen en verslaafden en organiseren activiteiten voor mensen met een handicap, psychische aandoening en vereenzaamde mensen. Hierbij moeten nadrukkelijk ook de migrantenkerken genoemd worden.

Daarbij komt dat kerken vaak een werkwijze hanteren die professionals meer dan eens, vaak tot hun eigen verdriet, niet kunnen hanteren vanwege de te behalen ‘targets’. Kerkelijke, diaconale werkers staan dichtbij mensen, leggen vaak de nadruk op commu-

nicatie en het opbouwen van een relatie, het trouw blijven aan mensen ook als er geen oplossing mogelijk (b)lijkt. Inspiratie en geloof blijken daarbij een belangrijke rol te spelen. Ook zijn te noemen de activiteiten aangaande Wmo-prestatieveld 1, sociale cohesie. Het werken aan ontmoetingen tussen mensen met verschillende achtergronden door bijvoorbeeld gezamenlijke activiteiten. Het kan daarbij mensen betreffen die verschillen in etnische herkomst, maar ook het bij elkaar brengen van yuppen en losers in onze samenleving.

Ten slotte noem ik nog een punt: de beschikbaarheid van gebouwen. Door de sluiting van club- en buurthuizen en nog andere gebouwen zal dit punt nog aan betekenis winnen. Daarmee kunnen kerken zeker niet alles opvangen, maar zij kunnen, zoals gezegd, wel betekenisvolle partners zijn in het geheel van zorg en welzijn.

Naomi Woltring: „Voor basale zorg moeten mensen niet afhankelijk worden van vrijwilligers en hun naasten”

De overheid maakt een terugtrekkende beweging. Enerzijds wordt de verzorgingsstaat gedecentraliseerd (van verzorgingsstaat naar verzorgingsstad), anderzijds wordt er meer overgelaten aan de civil society onder het mom van ‘samenredzaamheid’. Dat biedt kerken zeker kansen om zich, meer nog dan nu via bijvoorbeeld de Wmo gebeurt (zie het rapport van Herman Noordegraaf), in te zetten voor medemensen.

Tegelijk moet dit niet overdreven worden. Veel kerken lopen leeg. Uit onderzoek van SCP-onderzoeker Joep de Hart blijkt dat men-

sen vooral vrijwilligerswerk doen wanneer hen dat gevraagd wordt. Kerkgangers doen veel vrijwilligerswerk mede doordat zij elkaar vaak tegenkomen (op zondag in de kerk) en zij daardoor makkelijker gevraagd worden iets te doen. Als kerken leeglopen, zijn er minder mensen die in de kerk gevraagd worden vrijwilligerswerk te doen. De hervorming van de verzorgingsstaat is niet het keren van de secularisering.

De stelling lijkt echter te suggereren dat kerken weer kunnen groeien door de hervormingen van de verzorgingsstaat. In zijn boek *Sneeuw* beschrijft Orhan Pamuk hoe de islamisten in Oost-Turkije aan steun winnen omdat zij mensen met voedselpakketten helpen overleven. Hezbollah maakt gebruik van vergelijkbare tactieken. Het lijkt mij dat dit niet de manier is waarop je als religieuze stroming aan meer gelovigen wilt komen.

Het is natuurlijk toe te juichen dat mensen zich voor elkaar inzetten, of het nu gaat om de opvang van ongedocumenteerden of het koken van een extra bordje eten voor de oudere buurvrouw. Dat dit vrijwilligerswerk zeer waardevol is, betekent echter niet dat we de hervorming van de verzorgingsstaat naar meer samenredzaamheid en decentralisatie kritiekloos moeten omarmen. Samenredzaamheid en decentralisatie zijn nu vooral mooie termen die zware bezuinigingen moeten toedekken. Decentralisatie kan ook het overvragen van een arme gemeente zijn. Samenredzaamheid kan ook ongewenste afhankelijkheid en het afschuiven van verantwoordelijkheid zijn. Bovendien: zie je het voor je om voor je oude ouders te zorgen wanneer jij en je partner allebei werken en schoolgaande kinderen hebben?

Natuurlijk moet je kunnen zorgen voor je naasten wanneer je dat wil, zoals ook de *Van waarde*-resolutie van de PvdA stelt. En natuurlijk moeten kerkelijken (net als humanisten en mensen zonder expliciete levensovertuiging) vrijwillig zorg kunnen geven en bijstand kunnen verlenen. Maar het is een verkeerde ontwikkeling wanneer we voor basale zorg afhankelijk worden van vrijwilligers en naasten. „Zorgbehoevenden voelen zich met hulp uit hun sociale netwerk juist verre van zelfredzaam,” schreven Ellen Grootegoed, Diana van Dijk en Evelien Tonkens op 13 februari in *de Volkskrant*. Afhankelijkheid van familie en de buurt kan juist heel veronderendend zijn. Wil jij dat je buurvrouw je billen komt wassen? Noordegraaf memoreert in zijn rapport terecht dat het voor velen zo'n opluchting was dat minister Marga Klompé in 1961 de onderhoudsplicht van kinderen voor hun ouders afschafte. Het lijkt mij onverstandig die weer in te voeren.

Mensen moeten onafhankelijk van de goedwillendheid van familie en vrijwilligers

goede zorg kunnen krijgen. En dat kan ook: er zijn manieren om de publieke sector te organiseren die niet het kind met het badwater weggooien.

Daarom pleit Anton Hemerijck voor een toerustingsstaat. „Sociale investeringen verbeteren op de lange termijn zowel de productiviteit als de arbeidsparticipatie van mensen, waarbij de nadruk vooral ligt op het stimuleren van een grotere deelname aan het arbeidsproces en productiviteitsverhogende welzijnsvoorzieningen op het gebied van onderwijs (onderwijs aan en zorg voor jonge kinderen, algemeen onderwijs en beroepsopleidingen, maar ook een leven lang leren), behoud en herstel van gezondheid en gezinsondersteuning bij zorg voor afhankelijke personen (kinderen, bejaarden en zieken).” (Hemerijck, p. 88). Ook in zo'n systeem kunnen diaconieën en vrijwilligersorganisaties een belangrijke rol spelen. Maar het is iets heel anders dan keihard bezuinigen onder het mom van samenredzaamheid en decentralisatie.

Noten

- 1 A.Th. van Deursen, *Bavianen en slijkgeuzen. Kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldenbarnevelt*, Franeker (1998), 106.
- 2 *Ibidem*, 107.
- 3 H. Noordegraaf, *Kerk en Wmo: de eerste vijf jaren (2007-2011). Een onderzoek naar (kritische) participatie van kerken in de Wmo*, Groningen (2012).

Referenties:

Ellen Grootegoed, Diana van Dijk en Evelien Tonkens, 'Zorgbehoevenden voelen zich met hulp uit hun sociale netwerk juist verre van zelfredzaam', in: *Volkskrant*, 13 februari 2013.

Anton Hemerijck, 'Sociale investeringen betalen zich dubbel en dwars terug', in *S&D* 1 / 2, 2012: pp 83-92.

Internet: www.pvda.nl/berichten/2013/02/PvdA+presenteert+resolutie+Over+wat+van+Waarde+is

De kwestie van de vrijheid van godsdienst blijft de gemoederen bezighouden. Daarvoor hebben we de kritiek van de geharnaste secularist Paul Cliteur niet nodig. In SGP-kring woedt al decennia de discussie rond Oranje en Datheen. Die discussie herleeft de laatste tijd. Maar goed ook, anders zouden we als partij gauw inslapen en nette, pragmatische bestuurders worden. Maar het is wel van belang dat we niet zo maar wat roepen.

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

Vrijheid van godsdienst, een klassiek dilemma bij de SGP

We moeten niet de illusie hebben dat het gaat om nieuwe vragen. Grote christendenkers als Augustinus, Luther en Calvijn dachten al diep na over de vraag hoe een christen zich diende op te stellen ten aanzien van de niet-christelijke overheid en hoe zij andersdenkenden in de samenleving zouden bejegenen. Hun antwoorden kwamen doorgaans hierop neer dat kerk en staat twee verschillende manieren zijn waarop Gods regering in deze wereld gestalte krijgt. Via de kerk ge-

beurde dat op een *innerlijke* wijze, door de prediking en het werk van de Heilige Geest; via de staat op een *uitwendige* wijze, door wetten en ordeningen.

Kerk en staat

Typerend voor de gereformeerde overheidsopvatting was het denkbeeld van kerk en staat als twee brandpunten van een ellips: beide hadden hun eigen inbreng in de opdracht tot kerstening van de samenleving. De

kerk door de verkondiging, de staat door uitwendige regulering. In beide gevallen waren kerk en staat wars van het uitoefenen van dwang. Gold voor de kerk al de stelregel dat over het innerlijke niet geoordeeld kon worden (aangaande de echtheid van het geloof), voor de staat gold dat in nog sterkere mate. Deze had als machtsinstantie geen zeggenschap over het geloof of het innerlijke leven van de onderdaan. Vandaar dat het geweten als ‘forum internum’, als een heilige en onaantastbare instantie werd beschouwd. Daar kon alleen God over heersen, zo wist Luther al.

De vrijheid van godsdienst zoals wij die nu kennen, is niet zo maar uit de lucht komen vallen. Zij kwam tot stand als oplossing voor de bloedige godsdienstoorlogen in de zestiende en zeventiende eeuw. De oplossing brak daar door waar men tot het inzicht kwam dat de *eenheid* van de staat niet in gevaar hoefde te komen bij het bestaan van *verschillende* godsdiensten, in dit geval de roomse en protestantse. Op deze manier is de moderne tolerantie ontstaan, die later uitgroeide tot de vrijheid van godsdienst in de negentiende en twintigste eeuw.

Geen gewetensdwang, geen geloofsdwang

Het is niet overbodig te vermelden dat deze vrijheid van godsdienst kon opbloeien in een door het calvinisme toebereide aarde. De strijd voor het geweten was een kernelement van de Nederlandse Opstand. De eerste calvinisten stredden voor de vrije uitoefening van hun religie tegenover de dwang van de Spaans-Habsburgse monarchie. Juist omdat hun geweten geknecht werd en de gereformeerden niet konden leven „volgens de zui-

verheid van het Evangelie”, aldus het motto van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB), kwam men in opstand. Iedere burger mag God dienen in de vrijheid van zijn geweten, zo lezen we in de Unie van Utrecht. Aan dit beginsel, dat aan de kern van onze natie ten grondslag ligt, kan niet worden getornd.

De calvinisten in de zestiende eeuw waren ervan overtuigd dat het geloof een innerlijke zaak is, gewerkt door de Heilige Geest. Het kon aan niemand opgelegd worden, noch afgenomen.

De calvinisten in de zestiende eeuw waren ervan overtuigd dat het geloof een innerlijke zaak is, gewerkt door de Heilige Geest. Het kon aan niemand opgelegd worden, noch afgenomen. Dat maakte gereformeerden terughoudend om hun opvattingen dwingend aan anderen op te leggen, wat zij juist in het rooms-katholieke kamp zagen gebeuren. Daar rookten de brandstapels en werden ketters levend begraven.

Maar de calvinisten waren bepaald niet tevreden om God alleen in hun hart en hun huzen te dienen. Hier komt het befaamde theocratisch beginsel naar voren. Zij spraken in de NGB een vervolgende overheid aan om de ware godsdienst te bevorderen. Maar hoe? En tot welke grenzen? Calvinisten gingen al snel uiteen op het punt waarop zij de andere gezindheden moesten tegemoet treden. Hier stonden Willem van Oranje en Petrus Dathen tegenover elkaar (17e eeuw), zoals later

de antirevolutionairen en contrarevolutionairen (19e eeuw). Voor de tweede groep was gewetensvrijheid voldoende, voor de eerste groep was ook vrijheid van godsdienst gewenst. Daarbij was het verschil van mening over de reikwijdte van de overheidstaak een belangrijk geschilpunt.

Contrarevolutionaire traditie

De verschillende standpunten hebben in de SGP altijd gezorgd voor de verschillende flanken. Ik heb de indruk dat de oude tegenstellingen weer aan kracht winnen. Opvallend is dat kritiek op de vrijheid van godsdienst en afwijzing van politieke participatie van de vrouw gelijk opgaat, zoals is gebleken in de bijdragen van L. van der Tang in het *Reformatisch Dagblad* en *De Wachter Sions*. Beide opvattingen zijn ook kenmerkend geweest voor de oude, contrarevolutionaire traditie binnen de SGP, zoals onder meer aangehangen door de stichting die het blad *In het spoor* uitgeeft. Ik wil benadrukken dat het een legitieme traditie binnen de SGP vormt en teruggaat op het gedachtegoed van G. H. Kersten, maar zeker niet de enige. Zoals P. Zandt een ruimere visie op de vrouw had dan Kersten (inzake het stemmen door vrouwen) zo zijn er binnen de SGP altijd de twee flanken aanwezig geweest, zeg maar de meer principiële en de meer pragmatische lijn. Die hoeven denk ik geen conflict te brengen, maar houden de spanning er wel in. Misschien hebben we de beide flanken nodig om elkaar de spiegel voor te houden en te zorgen voor een evenwichtige balans tussen principe en praktijk.

Grondrechten zijn onmisbaar

Maar de discussie moet wel met deugdelijke argumenten gevoerd worden en niet door zomaar wat te roepen, zeker niet om schijnbaar

bepaalde delen van de achterban tevreden te stellen door te refereren aan de 'aloude be-ginselen'. De door de calvinisten bepleite vrijheid van godsdienst is niet gelijk te stellen aan de moderne opvatting van de tolerantie, zoals die door de Verlichting ingang heeft gevonden in de westerse samenleving. Dat mis-verstand wordt vaak in de wereld gebracht, ook door genoemde Van der Tang. Hij noemt vrijheid van godsdienst en neutrale staat twee kanten van dezelfde zaak. We kunnen het ook omdraaien: juist de vrijheid van gods-dienst, maar dan opgevat in de zin van Groen van Prinsterer, namelijk als staatsrechtelijke gelijkheid van godsdiensten, kan een dam op-werpen tegen de zogenaamd neutrale over-heid die als secularistische overheid het de godsdienst moeilijk maakt. Daar hebben we in deze tijd mee te maken, zoals ook al in de negentiende eeuw. Dat voorzag Groen van Prinsterer als jurist scherp: de onmisbaarheid van de grondrechten tegenover de schier al-machtige staat.

*De door de calvinisten bepleite
vrijheid van godsdienst is niet
gelijk te stellen aan de moderne
opvatting van de tolerantie.*

Van meet af aan heeft de gereformeerde overheidsopvatting in artikel 36 van de NGB de overheid gebonden aan de Wet van God, en dat voor de beide tafels, ten aanzien van de dienst van God en de naaste. Artikel 36 NGB is geen vreemde eend in de bijt, zoals soms wordt gesuggereerd, maar een weerspiegeling van een *algemene overeenstemming* van alle

gereformeerde belijdenisgeschriften in de zestiende eeuw. Dat betekent, zeker, concreet een terughoudend beleid ten aanzien van niet-christelijke uitingen in het publieke domein van de samenleving. Maar dat mag nooit ten koste gaan van het vrijheidsbeginsel. Zowel kerk als staat was van mening dat geloof een innerlijke zaak was, dat niet opgelegd noch afgenomen kan worden. Wie dat wel doet, kweekt alleen huichelarij.

Wie God ziet als een God die dwingend mensen Zijn dienst oplegt, kan inderdaad geen vrijheid van godsdienst accepteren. Maar kennen we zó de God van de Bijbel?

Tot belijden uitgedaagd

De Leidse jurist Paul Cliteur heeft zich regelmatig beijverd voor een staat zonder godsdienst, puur vanwege het zogenaamd gewelddadig karakter van religie. Daarvan getuigt ook zijn recente artikel in het *Nederlandse Juristenblad*, waarin hij bepleit dat juristen eigenlijk moeten bepalen wat de criteria van godsdienst zijn, ten einde de vrijheid van die godsdienst dan ook op een goede manier te beschermen. Terecht merkt hij op dat godsdienst moet voldoen aan het criterium van niet-gewelddadig te zijn. Er is immers veel wildgroei waardoor ieder mens zich kan beroepen op religie, maar dat niets te maken heeft met religie of dat een dekmantel is voor geweld of commerciële activiteiten. Het is echter de grote vraag of

juristen – en zeker seculiere juristen – criteria voor godsdienst moeten vaststellen. Het is zeker niet uitgesloten dat seculiere normen de aard van de godsdienst bepalen, daar het recht vaak een weerspiegeling is van de samenleving.

Cliteurs oproep geeft voor de kerken de opdracht om zich als godsdiensten te presenteren die het goede voor mensen op het oog hebben, geweld afzweren, mensen respecteren, en wars zijn van het opleggen van dwang. Daar hoort ook vrijheid van godsdienst bij. Wie deze vrijheid wil afschaffen, speelt het seculiere liberalisme in de kaart en zal meehelpen aan het laten verdwijnen van de laatste restjes van het christendom in de samenleving, zoals het (onbedoeld) meewerken aan het afschaffen van artikel 23 over de onderwijsvrijheid, zoals Jan Schippers onlangs betoogde.

God dienen is vrijheid

Bovendien is het veelzeggend dat het juist islamitische landen zijn die de vrijheid van godsdienst niet accepteren op grond van een exclusieve opvatting van geloof en religie. Van der Tang zegt dat hij blij is wanneer hij van een bezoek van Saudi-Arabië weer terug in Nederland zijn refoscholen ziet. Maar is het bestaan van deze scholen niet juist het gevolg van de vrijheid van godsdienst die hier in onze contreien wel wordt gerespecteerd? Wie God ziet als een God die dwingend mensen Zijn dienst oplegt, kan inderdaad geen vrijheid van godsdienst accepteren. Maar kennen we zó de God van de Bijbel? In God is geen geweld, want niet door kracht en geweld, maar door Zijn Geest zal Zijn Koninkrijk voortgang vinden. God dienen is vrijheid, aldus Augustinus, de kerkvader van het Westen. Het is daarom goed dat de SGP zich uit-

spreekt voor principiële aanvaarding van de vrijheid van godsdienst en hiermee een onduidelijkheid wegneemt richting overheid en samenleving. Maar dan niet op grond van een relativistisch waarheidsbegrip, waarin waarheid en leugen gelijke rechten hebben, maar op grond van een wettelijk vastgelegd *juridisch* grondrecht. We zien in het recht iets van Gods algemene genade die de samenleving leefbaar maakt. Groen van Prinsterer keerde zich enerzijds blijvend en principieel tegen de (geest van de) Revolutie, maar kon anderzijds ook bepaalde vruchten ervan waarderen, zoals de grondwet en vrijheid van godsdienst. Dat laatste betekende voor hem niet een gelijkstelling van God met Mohammed, zo zegt hij expliciet, maar als juridische

bescherming tegenover de oprukkende almachtige staat die ook toen al seculiere trekken vertoonde. Hij kwam op voor het *publiek recht der gezindheden*, waarbij hij zelfs rooms en protestant verenigde in strijd tegen de ongelovige - niet-neutrale - staat.

Actuele inzichten die voluit voor deze tijd gelden. Juist vanwege deze gemeenschappelijke vijand is het goed om elkaar te bevragen, maar niet om elkaar de maat te nemen, zeker publiekelijk niet. Daarvoor zijn de tijden te ernstig. In de SGP zijn Oranje en Datheen altijd twee lijnen geweest die soms scherp tegenover elkaar stonden. Dan ligt de een, dan weer de ander boven. In dit geval zou ik – in dit kroningsjaar – willen zeggen: Oranje boven!

MAF vliegt voor
Gezondheidszorg in arme landen

Geef uit dankbaarheid!
Red een mensenleven!

€ 15,-

Elke vijf minuten stijgt **ergens** ter wereld een MAF vliegtuig op.
Voor 15 euro kan MAF 3 minuten vliegen.

€ 35,-

Dokter Foster wil **twee klinieken** per dag bereiken met het MAF vliegtuig.
Voor 35 euro kan dokter Foster 35 kilo medicijnen meenemen.

€ 150,-

Voor behandeling in het ziekenhuis zijn mensen in bergdorpen afhankelijk van MAF.
Voor 150 euro vliegt MAF 1 patiënt naar het ziekenhuis.

www.maf.nl/geef

VAN DEN DIKKENBERG LAS & MONTAGE BV

Uw betrouwbare partner voor:

- Staalbouw
- Dak- en wandbeplating
- Trappen en Hekwerken
- RVS en Aluminium

Meikade 41
6744 TB Ederveen
T. 0318 589428
info@jvandendikkenberg.nl
www.jvandendikkenberg.nl

De Driestar was niet zo maar een hogeschool. De reformatische onderwijsinstelling in Gouda fungeerde als instrument van herkerstening en emancipatie van de bevindelijk gereformeerden, zo betoogt dr. John Exalto in zijn studie over *De Driestar*. Een opmerkelijk boek waaruit blijkt dat stichter P. Kuijt het onderwijs van betekenis achtte voor geheel de samenleving.

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

De Driestar kende theocratische aspiraties voor samenleving

Dr. Exalto, wetenschappelijk medewerker aan de Vrije Universiteit, laat in deze studie zien dat *De Driestar* meer is dan de geschiedenis van een 'kweekschool'. Hij plaatst de oprichting van de opleiding tot 'eigen' onderwijzers in de context van het streven van de bevindelijke voorman ds. G.H. Kersten om kennis en scholing te bevorderen bij de bevindelijken. Doel was aansluiting te vinden bij de zich ontwikkelende moderne samenleving van de twintigste eeuw. Kersten had zelfs, zo laat

Exalto weten, een geheim boekje waarin namen stonden die hij in gedachten had om kaderfuncties te vervullen! Kersten was de drijvende kracht achter eigen christelijke scholen, een eigen onderwijzersvereniging, de SGP en de Theologische School. In dat opzicht zijn de overeenkomsten met Kuypervan navenant. Op zijn graf wordt Kersten getypeerd als „onvermoeibaar strijder voor de oude, beproefde waarheid op alle terreinen des levens”. Die typische kuypervan leen-

woorden bleven hem nog na zijn dood achtervolgen, zo becommentarieert Exalto veelzeggend.

Eenzijdig negatief beeld

Het boek geeft door middel van de historiografie van *De Driestar* een scherp beeld van het ontstaan van de bevindelijk-gereformeerde cultuur, waarbij kritische noten niet ontbreken. Volgens Exalto schiep Kersten een eenzijdig negatief beeld van de bestaande gereformeerde scholen die beheerst zouden worden door de veronderstelde wedergeboorte. Deze fixatie was „historisch niet verantwoord” alsof het van toepassing was op alle christelijke scholen (die immers lang niet altijd van synodaal-gereformeerde signatuur waren). Bovendien riep het drijven van Kersten voortdurend wrijving op met degenen die tevreden waren met de bestaande (vaak hervormde) dorpsschool. Kersten trok op lokaal niveau scheidslijnen die niet bestonden en droeg zo bij aan soms „nodeloze segregatie”. „Hij riep een tijd van schifting uit en heeft die schifting zelf metterdaad in praktijk gebracht.” Het ging Kersten om de ‘voorzede leer’ en die was, aldus Exalto, bij hem vooral gecentreerd op de wedergeboorte als soevereine daad van God en een verbondsvisie onder de beheersing van de verkiezing. Die plaatste hij tegenover de scholen die alle leerlingen te gemakkelijk als ‘schaapjes van Jezus’ zagen.

Niet zonder slag of stoot

Het herkersteningsproces en emancipatiestreven ging echter niet zonder slag en stoot. Het accent van Kersten op kennis en scholing botste met een dopers-bevindelijke stroming in eigen kring die het streven van Kersten op het gebied van eigen christelijke scholen en

een theologische school (‘domineesfabriek’) activistisch vond. „De negentiende-eeuwse bevindelijkheid stond negatief tegenover letterkennis en schoolgeleerdheid en hanteerde een scherp contrast tussen letter en geest.” Een markant figuur hierbij was ds. J. Fraanje die eerst niet schrijven kon en uit ‘de onmiddellijkheid’ leefde. Later werd hij wel voorstander van christelijk onderwijs, maar omdat hij dat ‘van Boven’ te zien had gekregen, of in de woorden van Exalto: „Fraanje werd door onmiddellijkheid van onmiddellijkheid bekeerd.”

Het accent van Kersten op kennis en scholing botste met een dopers-bevindelijke stroming in eigen kring die het streven van Kersten op het gebied van eigen christelijke scholen en een theologische school (‘domineesfabriek’) activistisch vond.

Piet Kuijt

De onderwijzer Piet Kuijt zag Kersten als zijn grote voorbeeld. Kuijt werd de drijvende kracht achter de oprichting van een eigen kweekschool, die in Krabbendijke begon en zich in 1953 in Gouda vestigde. In de lijn met Kersten legde ook Kuijt nadruk op kennis en scholing. „Studeert om vooruit te komen!” was zijn drijfveer voor de oprichting van zijn onderwijsinstelling met de pretentieuze naam Instituut Zeelandia. Dat betekende „een breuk met de piëtistische depreciatie

van kennis en scholing, een breuk die al door Kersten in gang was gezet”, aldus Exalto.

De piëtistische lijn die doperse trekken droeg, kwam echter ook in *De Driestar* zo nu en dan naar boven, zoals bij „extreem-bevindelijke” (term van Exalto) pedagogiek-docent Barend Florijn, wiens denken een merkwaardige combinatie vormde van de dieptepsychologie van Jung en een bevindelijk ervaren van Gods recht zoals de oudgereformeerde ds. Du Marchie van Voorthuysen propageerde. Tegenover het bestuur verklaarde deze Florijn dat het „niet-zijn” en „niet-weten” de grondslag was van zijn lessen. Het gaat erom dat de mens niets is en dat God een ‘vonk’ van de andere kant geeft. Hij kritiseerde regelmatig de orthodoxie van het bestuur van *De Driestar* en zorgde door zijn radicale opvattingen voor veel commotie, hoewel hij bij de leerlingen erg geliefd was.

Dankzij Kersten en Kuijt steeg het opleidingsniveau van de bevindelijk gereformeerden in enkele decennia aanmerkelijk, zo constateert Exalto. Kersten kreeg twee keer een man met „neocalvinistisch ethos” naast zich: in 1913 W. den Hengst en in 1943 C. Steenblok. „Zij droegen op hun wijze bij aan het verborgen kuyperianisme dat als zuurdesem heeft gewerkt op de reformatorische zuilvorming.”

Theocratisch visioen

Exalto laat zien hoe het logo van *De Driestar* een theocratisch visioen behelsde. De „driestar” als drieslag van gezin, overheid en kerk was in overeenstemming met de triade van gezin, kerk en school die door Kersten als het ware werd hervonden. De school was voor Kuijt niet zomaar een onderwijsinstelling, maar een instrument van herkerstening. De overheid had Gods eer te verbreiden in het onderwijs (en daarin de valse godsdienst we-

ren) en de samenleving. Overeenkomstig artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis was de School met de Bijbel de christelijke staatsschool bij uitstek om het verval van land en volk tegen te gaan.

Kuijt voelde zich sterk geïnspireerd door Calvin, met name zijn *Institutie*. Hij verbond het theocratische visioen met de kuyperiaanse leer van de soevereiniteit in eigen kring, wat weer naar voren kwam bij Kerstens verdediging van de burgerlijke vrijheden tegenover de staatsalmacht. Kuijt sprak over gezin, kerk en staat als levensverbanden, „goddelijke ordinantiën”, opnieuw typerende neocalvinistische begrippen. Met deze termen bestreed hij volgens Exalto ook ‘bevindelijke’ afwijkingen van gereformeerde traditie, gekenmerkt door verspiritualisering van het christelijk leven en de ‘onmiddellijkheid’ van het werk van Gods Geest.

De school was voor Kuijt niet zomaar een onderwijsinstelling, maar een instrument van herkerstening.

Drie perioden

Exalto beschrijft drie cruciale perioden in de ontwikkeling van de bevindelijk-gereformeerden: de periode van 1840 tot 1910, waarin het bevindelijke profiel werd geaccentueerd, de periode van schifting: van 1910 tot 1948, vervolgens de periode van uitbouw: van 1948 tot omstreeks 1975. Kuijt sprake zelf van een eerste, tweede en derde mens. De eerste mens behoorde tot de bevindelijke generatie van Gods kinderen, de tweede was die van Kuijts

generatie, de derde die van de jongeren die de 'eerste mens' niet gekend hebben maar de 'tweede mens' uitdaagde om uit hun daden te laten zien waar zij staan. Herkenbaar zijn deze generatie-aanduidingen die regelmatig voor spanningen in reformatorische kring hebben gezorgd en zorgen, zowel wat de bevindelijke geloofsbeleving en de formulering ervan betreft alsook het staan in de samenleving en de aanhangen van politieke opvattingen.

Reformatorisch

Kuijt gebruikte de term „reformatorisch” om zich te onderscheiden van de gereformeed, kuyperiaanse richting. Sindsdien heeft Kuijt volgens Exalto school gemaakt met deze term. Rond 1970 begon de 'kleine verzuiling' in het levensbeschouwelijk onderwijs: er ontstonden nieuwe reformatorische, vrijgemaakte een evangelische scholen, waarbij Kuijt voor de eerste groep als adviseur optrad. Kuijt had zijn internaten al in een vroeg stadium in een interkerkelijke stichting ondergebracht, hij zag in dat interkerkelijkheid de toekomst had en alleen op die basis viel een refozuil te bouwen. Het boek onthult echter ook de moeizame interkerkelijkheid, de aanvankelelijke spanning met de Gereformeerde Bond, de spanningsvolle relatie met de Gereformeerde Gemeenten in Nederland (mede door de positie van dr. C. Steenblok), die uit onvrede over de koers van *De Driestar* eigen organisaties in het leven riep (in die kringen had men juist bezwaar tegen interkerkelijkheid).

Tussen zuil en wereld

Het boek geeft een eerlijk-kritisch beeld van een cruciale periode van de bevindelijk-gereformeerden. Het beschrijft scherp hoe *De Driestar* in de stedelijke situatie te maken kreeg

met de zuigkracht van de wereld. „De school stond tussen zuil en wereld in: te midden van de wereld leidde ze het kader voor de zuil op.” *De Driestar* was niet slechts een kweekschool maar een emancipatie-instituut voor de gereformeerde gezindte, een hoeksteen in de reformatorische zuil, een springplank voor

De Driestar was niet slechts een kweekschool maar een emancipatie-instituut voor de gereformeerde gezindte.

verdere studie en voor het ontwikkelen van leiderschapskwaliteiten. De titel van de studie "Wordt een heer!" laat zien dat de school krachtige karakters moest vormen, mannen die stonden voor hun zaak. Breed opgeleid, cultuurdragers die vanuit een reformatorische levensovertuiging het volk dienen. Het boek toont hoe een onderwijsinstelling een meerwaarde kreeg in de vorming van studenten die later in de brede samenleving een plaats zouden innemen. Exalto heeft de gereformeerde gezindte een dienst bewezen door zijn onderwerp breed aan te pakken en de sterke en zwakke kanten van de bevindelijk gereformeerden eerlijk te benoemen.

N.a.v. Dr. John Exalto, *Wordt een heer! Kweekschool De Driestar en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*; uitg. Groen, Heerenveen 2012; 520 blz.; € 22,50.

Ondanks allerlei hervormingen sinds de jaren 1980, is de Nederlandse verzorgingsstaat nog steeds niet financieel houdbaar. Aan gezondheidszorg gaf Nederland in 2010 alleen al 12 procent van het nationaal inkomen (bbp) uit. De zorgkosten rijzen de pan uit en het ziet er niet naar uit dat dit op korte termijn verandert. Nederland is een van de koplopers in Europees verband, terwijl ons land in de jaren vijftig van de vorige eeuw juist niet voorop liep. Wat is er veranderd in de tussenliggende decennia? En wat is nu nog nodig om tot een houdbaar stelsel te komen?

A. Vonk Noordegraaf, SGP-Jongeren

Herwaardering van de eigen verantwoordelijkheid

In de twintigste eeuw werd een overgang zichtbaar van een samenleving waarin mensen zelf verantwoordelijkheid namen voor hun doen en laten naar een verzorgingsstaat waarin meer en meer van de overheid werd verwacht. Eén van de eerste stelsels die we hier tegenkomen is het zogenaamde continentale stelsel waarin werknemersverzekeringen zijn ontstaan. De hoogte van de uitkering was in die tijd gelijk aan de hoogte van misgelopen inkomsten uit loon. Met

name na de Tweede Wereldoorlog werden deze verzekeringen meer en meer gezien als minimumvoorzieningen voor alle burgers. In de decennia die volgden groeide de verzorgingsstaat uit tot ongekende proporties. Een uitgebreid stelsel van onder andere sociale verzekeringen en gezondheidszorg werd gefinancierd uit steeds maar stijgende belastingen. Dit ging door tot de jaren tachtig toen het stelsel onhoudbaar bleek. De verzorgingsstaat verkeerde in een crisis die niet gemak-

kelijk oplosbaar bleek. Onder leiding van toenmalig minister-president R.F.M. Lubbers werd deze crisis enigszins bezworen door onder andere de sociale premies te verlagen en de lonen van ambtenaren te matigen.

Het mag duidelijk zijn dat de verzorgingsstaat zoals wij deze nu kennen nog steeds stijgende kosten met zich meebrengt. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WWR) bracht in 2007 een rapport uit waarin de verzorgingsstaat wordt bekeken aan de hand van vier functies: verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden.¹ Op deze functies ga ik eerst kort in. Ze duiden trefkend de problemen aan waar de verzorgingsstaat, en daarmee wij allemaal, te maken hebben.

Verzorgen

De toegenomen zorgbehoefte als gevolg van de vergrijzing leidt volgens de WWR tot een stijging van maar liefst 50 procent van de zorgcapaciteit² in 2020. Buiten de kosten om zorgt dit voor personeels- en huisvestingsproblemen.³ Oplossingen hiervoor zouden kunnen liggen in het effectiever functioneren van de formele zorgcapaciteit. Onder andere technische, infrastructurele en organisatorische oplossingen moeten ervoor zorgen dat het dreigende (personeels)probleem wordt opgelost. Er is echter meer. Door enkel te focussen op technische en organisatorische oplossingen wordt de kern van het probleem niet weggenomen. Er wordt met deze oplossingen vooral gelet op het in de perken houden van de gevolgen die voortkomen uit een toenemende vraag naar zorg. De overheid doet er daarom goed aan om vooral de informele zorg te faciliteren. Het is echter de vraag of deze vorm van zorg zal zorgen voor een afname van de formele zorg. Veel (vooral

hoogopgeleide) mensen geven de voorkeur aan formele zorg⁴ en dit houdt in dat een toename van informele zorg niet per definitie een afname hoeft te betekenen van de formele zorg.

Het gaat daarom om meer dan aandacht van de overheid voor het faciliteren van bepaalde vormen van zorg. Achter de opkomst van de verzorgingsstaat gaat ook een ethiek van ideeën over de mens schuil. Het ontvangen van een uitkering en het ontvangen van formele zorg, die niet kwalitatief beter hoeft te zijn dan informele zorg, wordt sinds de opkomst van de verlichting in de jaren zeventig van de vorige eeuw steeds meer gezien als beter dan het ontvangen van vrijwillige zorg. Dit gaat samen met meer individualisme en minder bereidheid om nog om te zien naar de naaste.

Het mag duidelijk zijn dat de verzorgingsstaat zoals wij deze nu kennen nog steeds stijgende kosten met zich meebrengt.

Verzekeren

Een tweede functie van de verzorgingsstaat is verzekeren. In de jaren tachtig zagen we een omslag in de verzekeringsfunctie van de overheid. Het accent kwam meer te liggen op het activeren en bevorderen van de uitstroom uit bepaalde regelingen, terwijl eerst vooral financiële compensatie werd aangeboden (bijvoorbeeld in het geval van werkloosheid). De laatste jaren is er in onze samenleving een volgende omslag zichtbaar: die van activeren

naar voorkomen.⁵ Preventie wordt dus belangrijker, volgens het aloude adagium: 'voorkomen is beter dan genezen'.

Verheffen

Een derde aspect is het optimaliseren van de verheffingsfuncties van de Nederlandse verzorgingsstaat. Een verschuiving naar een diplomacratie waarin het behaalde certificaat centraal staat, is ongewenst.⁶ In deze diplomacratie zijn certificaten belangrijk voor status en toegang tot maatschappelijke positie. Mensen met een lage opleiding zouden daarvoor ook minder makkelijk toegang kunnen hebben tot zorg en hulpverlening. Dit terwijl ook wel degelijk solidariteit één van de pijlers van de verzorgingsstaat is, die dit stelsel in stand kunnen houden. Ook bevolkingsgroepen met een lagere economische of sociale status moeten een menswaardig bestaan gegarandeerd krijgen. Deze solidariteit leidt ook tot de laatste en vierde functie die onderscheiden wordt.

Mensen die financieel en fysiek in een betere positie verkeren dan anderen, zullen solidair moeten zijn met de 'kansarmeren'.

Verbinden

Verbinden kan wel een bestaansvoorwaarde worden genoemd voor een verzorgingsstaat.⁷ Dit sluit de eerder genoemde solidariteit in. Men kan niet verwachten dat iedereen minstens net zoveel terugkrijgt van de eigen (financiële) bijdrage aan de verzorgingsstaat. Mensen die financieel en fysiek in een betere

positie verkeren dan anderen, zullen solidair moeten zijn met de 'kansarmeren'. Het gaat dan niet om de vraag wat ze er zelf voor terug (kunnen) krijgen, maar enkel om een gedeelde verantwoordelijkheid ten opzichte van de hele samenleving. Deze verbindingsfunctie heeft onder andere ook de belangrijke dimensie dat mensen zich niet alleen financieel, maar ook maatschappelijk met elkaar verbonden weten en ook verantwoordelijkheid tonen voor elkaar. Burgers moeten meer een beroep op elkaar kunnen doen.

Eigen verantwoordelijkheid

Door de al eerder genoemde individualisering die onze tijd tekent, is het minder vanzelfsprekend geworden om voor elkaar te zorgen. De overheid moet niet alleen meer inzetten op eigen verantwoordelijkheid van burgers, maar ook de daarbij behorende middelen faciliteren en bevoegdheden overdragen. Het lijkt erop dat het beleid van deregulering wel enigszins wordt ingezet, maar dat de correcte uitwerking ontbreekt. De wel overgedragen bevoegdheden hebben vaak een hoog 'lossesteoptegelgehalte'.⁸ Als positief voorbeeld is hier te noemen de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo). Hoewel ook bij de uitvoering hiervan vraagtekens zijn te zetten, is het positief dat de overheid met deze wet een goede stap in de richting van meer decentralisatie zet. Ook deze decentralisatie moet echter niet gelijk te rooskleurig worden gezien. De gemeente wordt uitvoerder van de Wmo, maar de landelijke overheid blijft de kaders bepalen waarbinnen deze wet wordt uitgevoerd.⁹ De gemeente wordt dan uitvoerder van rijksbeleid, in plaats van een orgaan dat zelf richting kan geven aan de uitvoering van deze wet. Tocqueville noemde dit deconcentratie

of administratieve centralisatie.¹⁰ Wat mij betreft een scherpere omschrijving van de werkelijkheid.

Het centrale concept in deze bijdrage is de eigen verantwoordelijkheid van de Nederlandse bevolking en elk individu op zich. Achter dit concept liggen verschillende ideeën over de visie op het burgerschap en de welvaart van Nederland. In de eerste helft van de twintigste eeuw was zorgen voor elkaar nog heel gewoon. Burgers werden veelal door de kerk geholpen en ook gemeenteleden en buurtbewoners hadden oog voor elkaar. Barmhartigheid was een belangrijke waarde. Bovendien was het traditionele gezin meer in ere en werden vader en moeder vaak door hun kinderen verzorgd tot het eind van hun leven. Er was meer samenhang en verbondenheid te vinden in de samenleving. Het 'hebt uw naaste lief als uzelf' kwam in het bijzonder ook hierin tot uitdrukking. De overheid speelde op economisch gebied een veel minder grote rol in deze 'microsamenleving'.

Oplossing

In onze '24-uurseconomie' is zorgen voor elkaar haast onmogelijk geworden. Door de toenemende drang vanuit de overheid om ook vrouwen de arbeidsmarkt op te sturen, kwam het traditionele model van informele zorg steeds meer onder druk te staan. Er bleef steeds minder tijd over voor goede zorg voor het thuisfront, zeker wanneer dit vanwege ziekte of handicap noodzakelijk was. Hoewel een maatregel als het Persoonsgebonden budget (PGB) wel voor verandering en innovatie heeft gezorgd, is ook het PGB in zekere zin een uitvloeisel van de hiervoor genoemde mentaliteitsverandering. Verhoudingen worden hier ook financieel bekeken en behan-

deld, zodat de grootmoeder die eerst een dag in de week voor haar kleinkind met een beperking zorgde (met gesloten beurs), daarvoor nu uit een PGB-budget betaald kan worden.

Al met al is de verzorgingsstaat zoals wij die nu kennen, volledig uit zijn voegen gegroeid. De oplossing kan onder andere worden gerealiseerd door de hier boven beschreven functies van verzorgen, verzekeren, verbinden en verzekeren gericht in te zetten. Maar onder en achter het concept van de verzorgingsstaat ligt een dieper probleem. Het is het hele mensbeeld en de visie op de samenleving die totaal zijn veranderd. Mede door allerlei regelingen zijn mensen niet alleen anders gaan handelen, ze zijn ook anders gaan denken. De uitweg in de richting van een oplossing kan alleen worden gevonden als wij met elkaar bereid zijn tot een mentaliteitsverandering. Dat impliceert een herwaardering van de structuur waarin het gezin en de kerkelijke gemeenschap een grotere rol spelen, ook bij het vervullen van zorgbehoeften.

Noten

- 1 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *De verzorgingsstaat herwogen: over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. (WRR-rapporten aan de regering nr. 76), Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006 [verder aangehaald als: WRR]
- 2 Hieronder worden zowel informele als formele zorgcapaciteit begrepen.
- 3 WRR, p. 145.
- 4 WRR, p. 146.
- 5 WRR, p. 173.
- 6 WRR, p. 218.
- 7 WRR, p. 246.
- 8 WRR, p. 270.
- 9 Zie bijvoorbeeld artikel 4 van de Wet maatschappelijke ondersteuning
- 10 Volgens A.J. Kruiter, *Mild despotism: democratie en verzorgingsstaat volgens Alexis de Tocqueville*, Amsterdam: Van Gennep, p. 338.

Oranje geboekstaafd

Deze maand treedt koningin Beatrix terug en zal koning Willem-Alexander aantreden. Na de ondertekening van de acte van abdicatie zal de nieuwe koning het Paleis op de Dam verlaten en via de Mozes en Aäronstraat de Nieuwe Kerk bereiken om daar een rede te houden en de eed af te leggen. Voor *Zicht* een goed moment om eens wat boeken over de Nederlandse monarchie voor het voetlicht te halen.

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

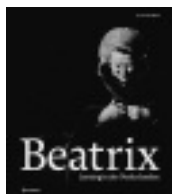

Coos Huijsen, *Nederland en het verhaal van Oranje*; uitgeverij Balans, Amsterdam, 2012; 528 blz.; € 29,95

Heeft het Oranjestad nog een zinvolle functie in deze tijd? Past een premodern instituut dat gekenmerkt wordt door erfelijke opvolging nog in een tijd van democratie? Het zijn vragen die de bekende Oranje-historicus Coos Huijsen opwerpt. Oranje is sinds enkele eeuwen een populair aspect van ons nationaal klimaat. Ook het huidige Oranjegevoel is nog een wijdverbreide emotie, die deel uitmaakt van de natiebeleving. Huijsen, die zich als historicus verdienstelijk maakte met diverse publicaties over het Oranjestad, beschrijft het 'verhaal van Oranje' door de tijd heen. Het begon als oorsprongsmythe, gerelateerd aan de Opstand, maar werd verschillend ingekleurd: tegenover Oranje van de liberalen als strijder voor vrijheid en verdraagzaamheid stond Oranje als geloofsheld van de orthodox-protestanten.

Huijsen geeft ontzaglijk veel informatie waardoor het soms moeilijk is om een rode draad te vinden.

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw treedt een zekere ontmythologisering van Oranje in, mede door diverse pogingen (D66, PVV) om het koningschap terug te dringen en te moderniseren. De schrijver stelt tegenover de progressieve elite en haar kosmopolitisme dat het natiebeseft zich niet ongestraft laat ontkennen. De schrijver voert een pleidooi voor een niet-rationele werkelijkheidsbenadering waarin natiebeseft en een gedeeld historisch verhaal een plaats moeten hebben. Zijn oplossing klinkt wat filosofisch door in de lijn van Paul Ricoeur, Richard Rorty, Peter Sloterdijk aandacht te geven voor de betekenis van de belevingswereld en de culturele context. Hij zet in op de symboolwaarde, het niet-weegbare van waarden als natie en natiebeseft, koningschap, mythen en gedeeld verleden. Het verhaal van Oranje is voor hem een wezenlijk aspect van het Nederlandse (immateriële) culturele erfgoed. Oranje wordt geassocieerd met waarden als vrijheid, verdraagzaamheid, eenheid in verscheidenheid, volharding en vaderlandsliefde. Aan de elites is de taak, aansluiting zoekend bij het nog steeds wijdverbreide Oranjegevoel, het 'verhaal van Oranje' te helpen herijken.

Edouard van Arem e.a. (red.),
Beatrix, koningin der Nederlanden; Houten, uitgeverij
Spectrum, 2013; 192 blz.;
€ 29,99

Koningin Beatrix moest met lede ogen constateren dat de monarchie kwetsbaar werd, getuige de openlijke kritiek op de monarchie door Thom de Graaf en Geert Wilders, zo lezen we in de bundel *Beatrix koningin der Nederlanden*. In de persoon van Mark Rutte kreeg zij echter een fervent verdediger van de bestaande constitutionele monarchie. Maar ook hij heeft niet kunnen voorkomen dat het staatshoofd (tijdelijk?) geen rol meer speelt in de kabinetsformatie. De hamvraag blijft of Nederland op weg is naar een ceremonieel koningschap.

Simone Lamain en Marjan Moolenaar zetten uiteen dat Beatrix haar geloof privé wil houden omdat het een van de meest persoonlijke zaken is. Bovendien vraagt haar functie om terughoudendheid op dit terrein: zij wil het staatshoofd van alle Nederlanders zijn, ongeacht hun religieuze en levensbeschouwelijke overtuiging. De koningin ziet een grote rol weggelegd voor religie als een samenbindende factor in de samenleving. Typerend voor haar geloof is een geloof dat boven kerkmuren uitstijgt, vrij van dogmatische stelligheid. Daarin lijkt zij op haar moeder Juliana en er is weinig reden te veronderstellen dat prins Willem Alexander daar heel anders in zou staan. Hij is immers met een katholieke vrouw getrouwd en dat lijkt geen enkele probleem (meer) op te leveren, aldus de schrijvers.

J. den Admirant, *Nederland, van hoer tot bruid. Ommekeer in Nederland in verband met Israël*, uitg. Jeruzalem of Rome, Assen, 2012; 191 blz.; € 16,90

Er is vaak kritiek geuit op het trits God-Nederland-Oranje. Ik weet dat er de nodige kanttekeningen geplaatst kunnen worden als het gaat om een romantische verheerlijking van de natie. De auteur vraagt echter terecht aandacht voor de bijzondere geestelijke positie van het Oranjehuis gedurende de eeuwen. Zijn boek *Nederland, van hoer tot bruid* is het derde en laatste boek in een serie, dat een fundament wil leggen onder het denken over ons vorstenhuis en volk, dit alles ingebed in een visie op het Koninkrijk van de Messias en de bijzondere plaats van Israël. „Respect

hebben voor een vorstenhuis, vanwege zijn plaats die God het toeweest, is nog iets anders dan het verafgoden.” Hij wijst op het bijzondere feit dat vanaf Willem van Oranje tot aan koningin Beatrix toe het Huis van Oranje-Nassau onafgebroken aan ons volk verbonden is. Het Huis van Oranje-Nassau is geboren uit de strijd tussen Rome en Reformatie. Hoewel niet alle vertegenwoordigers in hun leven een duidelijk geloofsgetuigenis gaven en er een breuk is ontstaan tussen vroegere en latere vorsten, doet ons ongelooft Gods trouw niet teniet, aldus J. den Admirant. „Zoals God met David een altijddurend verbond had gesloten, zo had God ook iets met ons land, volk en vorstenhuis. Daarbij speelden Zijn kerk en Zijn Woord een rol.” Een aspect dat we te midden van alle seculiere beschouwingen, hoe waardevol ook, niet mogen vergeten.

Karla Apperloo-Boersma en Herman J. Selderhuis (red.), *God, Heidelberg en Oranje. 450 jaar Heidelbergse Catechismus*, uitg. Kok, Utrecht, 2013; 454 blz.; € 39,95

In de bundel *God, Heidelberg en Oranje* lezen we hoe nauw de band van het Huis van Oranje met de gereformeerde religie was. Schakels waren in het verleden de keurvorsten van de Paltz, waar in 1563 de Heidelbergse Catechismus tot stand kwam, een geloofsdocument dat eeuwenlang de Oranjevorsten stempelde middels het geloofsonderwijs.

De bundel is het begeleidende boek bij de tentoonstellingen „Macht des Glaubens. 450 Jahre Heidelberger Katechismus” in Heidelberg en „Oranje en religie. Tentoonstelling in het kader van 450 jaar Heidelbergse Catechismus, 1563-2013” in Apeldoorn. In 1563, het jaar waarin de Heidelberger werd gepubliceerd, was Willem van Oranje stadhouder namens zijn rooms-katholieke landsheer Philips II. Hij koos in de strijd tegen Spanje voor de gereformeerde religie en legde daarmee de confessionele basis voor de komende Oranjevorsten. De Oranje’s

hadden tot 1967 eigen hofpredikers en kozen daarna voor hun ‘favoriete’ predikers bij huwelijken, doopdiensten en begrafenissen. Helaas is er van het gereformeerde gehalte weinig over, gezien de oecumenische en soms vrijzinnige voorgangers. Wat een verschil tussen de eerste hofprediker Jean Taffin (door Willem van Oranje aangesteld) en recente voorgangers als Anne van der Meiden, Huub Oosterhuis, en Carel te Linden.

Desalniettemin kan niet ontkend worden dat het drievoudig snoer van God, Nederland en Oranje niet zo maar een romantisering was maar nauw verbonden was aan de oorsprong en ontwikkeling van de natie. Vanaf Willem van Oranje was wel altijd de gedachte van godsdienstige tolerantie kenmerkend voor het Oranjehuis. Hoewel de vorsten uit het Oranjehuis de protestantse eredienst in ere hielden, hebben zij zich nooit als strenge calvinisten geprofileerd. Intussen hebben zich verschillende katholieken gemeld in de familie, onder wie recent de toekomstige koningin Maxima. De band met de religie is voor de Oranjes’ vooral iets privé’s. Het boek, voorzien van veel prachtige illustraties, stemt weemoedig als we zien hoe het gereformeerde gehalte van het Oranjehuis in de laatste eeuw aan kracht en inhoud heeft ingeboet.

Van vroeger tot nu

Op dit boekenschap staan boeken over geschiedenis en politieke filosofie. De biografie van Van Deursen kan geen SGP'er ongelezen laten. Een andere belangwekkende publicatie is het door Marin Terpstra geredigeerde basisboek over politieke filosofie. Ook een 'must have' voor geïnteresseerden in de grondslagen van het politiek bedrijven. Wat vandaag de dag velen bezighoudt, komt niet zomaar uit de lucht vallen...

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

Friso Wielenga, *Geschiedenis van Nederland. Van Opstand tot heden*, uitg. Boom, Amsterdam, 2012; 429 blz; € 24,90.

Wie in grote lijnen geïnformeerd wil worden over de geschiedenis van Nederland en de achtergronden van de huidige samenleving, kan in dit boek uitstekend terecht. Het overzichtswerk beschrijft in bevattelijke taal de historische lijnen van onze natie, te beginnen met de Opstand, de opkomst en teloorgang van de Republiek, de periode van Restauratie tot het liberale tijdperk (1813-1917), uitlopend in de periode van „stabiliteit en modernisering”: Nederland sinds 1918. Wat dit boek zo interessant maakt is dat de auteur, directeur van het Zentrum für Niederlande-Studien in Münster, ook de ontwikkelingen in de laatste decennia verwerkt: de kabinetten van Kok en Balkenende, inmiddels ook weer geschiedenis geworden.

De verkiezingen van 1994 vormden volgens de schrijver een cesuur in de Nederlandse politiek. Zij maakten het proces van ontzuiling sinds de

jaren zestig af: het einde van de duurzame binding tussen politieke partijen. Voor het eerst sinds 1917, het jaar van de invoering van het algemeen kiesrecht, kwam een regering tot stand zonder christendemocraten. Met de opmars van het rechtspulisme werd het klimaat in Nederland ruwer en het politieke landschap instabieler. De gedachte van een vreedzame, tolerante cultuur waarin alles volgens de lijnen van geleidelijkheid en consensus verloopt, behoeft volgens Wielenga correctie. De gedachte van een natie met een 'klein-maar-dapper'-zelfbeeld is niet veel meer dan een nationalistische constructie achteraf. Er was in het verleden meer sprake van pragmatisme dan een brede politiek-inhoudelijke overeenstemming over wat Nederlanders bindt. Kwetsbaarheid en gevoeligheden voor internationale ontwikkelingen zijn constanten in de Nederlandse geschiedenis, al is de aandacht nu meer gericht op de Nederlandse identiteit (contra Europa), maar deze „renationalisering” vindt ook in andere Europese landen plaats. Wat dat betreft zal Nederland een land zijn dat zich weer vooral richt op de eigen problematiek en daaraan ook zijn handen vol heeft.

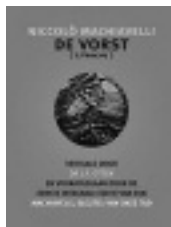
Een gereformeerde jongen. Arie Theodorus van Deursen (1931-2011). Een bundel opstellen met een biografie en volledige bibliografie; onder redactie van Fred van Lieburg en Joke Roelevink; uitg. Bert Bakker, Amsterdam, 2012; 344 blz.; € 24,95.

De befaamde Nederlandse historicus A. Th. van Deursen verdient een ereplaats in de gereformeerde historiografie. Het is daarom een goed idee om postuum dit boek aan hem te wijden. We hebben niet alleen voor het eerst een biografie over hem in handen, maar maken ook kennis met opvattingen over de geschiedenis vanuit christelijk perspectief. Theorievorming was aan Van Deursen niet besteed, maar uit zijn werk zijn wel verschillende richtlijnen te destilleren aangaande de geschiedopvatting, zoals eerlijke omgang met het verleden, geformuleerd in het principe: recht doen aan de doden, conform het christelijk gebod van de liefde tot de naaste.

Van Deursen was een populair geschiedschrijver die compassie had met het eenvoudige publiek. Geen poespas, geen geharnaste strijder van gereformeerde beginselen, maar iemand die de geschiedenis zelf aan het woord liet, en daarin door zijn vertellende en door gevoel voor humor gedragen stijl feilloos slaagde. Hij was geen man van toogdagen, noch aanhanger van de wereldmijdende traditie van de bevindelijkheid, aldus Gert Schutte. Hij was soms scherp, zoals richting de Kuyper-biograaf Jeroen Koch wie hij gebrek aan affiniteit met het onderwerp verweet. Geschiedschrijving betekende voor Van Deursen nooit het loslaten van een waar-

deoordeel, zoals bleek uit zijn ontmaskerend boek over de geschiedenis van de Vrije Universiteit en de teloorgang van het christelijk karakter ervan, wat tot commotie in bestuurlijke kringen van de VU leidde (maar in Amerika gewaardeerd werd door een Engelse vertaling op de markt te brengen).

Van Deursen ontpopte zich in zijn latere leven als een scherp cultuurcriticus die de doorgaande secularisatie, het hedonisme van de moderne cultuur, de geestelijke intolerantie, de teloorgang van de publieke moraal hekelde. Interessant detail is dat Van Deursen het latere SGP-Kamerlid Bisschop eens opbelde wie van de kandidaten op de SGP-lijst een overtuigd tegenstander was van vrouwen op de kandidatenlijst. Op hem wilde zijn vrouw haar stem uitbrengen. Niet dat hij daarmee direct tot de kring van SGP-verontrusten behoorde, - hij deelde nooit de zijns inziens „onrealistische houding” van de SGP ten aanzien van artikel 36 -, maar omdat hij op de bres wilde staan voor de geestelijke vrijheid contra de antichristelijke denkwereld van allerlei paarse besluiten. Godsdienst wordt ondergeschikt gemaakt aan seks, zo typeerde hij het drijven rond de gewetensbezwaarde trouwambtenaar. Van Deursen ging SGP stemmen en werd volgens Joke Roelevink steeds strijdvaardiger toen hij de afbraak van de christelijke en liberale wereld ervoer. Liberalen die hun mening aan anderen wilden opdringen, waren volgens Van Deursen mogelijk nog gevaarlijker dan de vroegere marxisten. Een bundel die ik met weemoed heb gelezen. Het is weer iemand van een bevlogen en profetische generatie die voorbijgegaan is. Het boek onderstreept nog eens de noodzaak om het verleden niet te verwaarlozen willen we het heden begrijpen.

Nicolò Machiavelli, *De Vorst* [Il Principe], vertaald door dr. J.F. Otten en voorafgegaan door de eerste integrale editie van zijn „Machiavelli, sleutel van onze tijd”, uitg. In de Knipscheer, Haarlem, 2012; 277 blz.; € 19,50.

De Italiaanse denker Niccolò Machiavelli (1536-1603) staat bekend om zijn opvattingen over machtspolitiek, de op „staatsraison” gebaseerde staat, die ten koste gaat van religie en moraal. Nadat het boek *De vorst* (Il principe) in 2006 in een nieuwe Nederlandse editie op de markt kwam, verschijnt nu de uitgave van dr. J.F. Otten (1901-1940), met daarin de bijdrage „Machiavelli, sleutel van onze tijd” (1940). Het was zijn zwanenzang toen hij in 1940 door een bom van de Luftwaffe getroffen werd en stierf. Het boek en de inleiding geven een bijzondere sfeer aan het onderwerp in de toenmalige tijd van nazidictatuur.

Machiavelli beschrijft hoe een nieuwe staatsman (principi nuovi) dient te handelen om zijn pas verworven macht te consolideren en vanzelfsprekend te maken. Een vorst die zijn macht wil consolideren, dient bij het volk de juiste gevoelens te kweken. Hij hoeft niet echt geliefd te zijn, zolang hij maar gevoelens van haat en minachting voorkomt! Twee begrippen staan centraal: virtù (positieve eigenschappen van de vorst, waardoor hij zich capabel toont) en fortuna (de kracht die zich buiten de

mens bevindt en die hem positief of negatief beïnvloedt). Bepalend voor het succes van een vorst is dat hij met zijn capaciteiten de fortuna onder controle weet te brengen. Machiavelli is volgens Otten geen determinist want hij respecteert de vrijheid die het beste gebruikt kan worden door hen die door de virtù bezield zijn. Een aanpak die alleen succes kan hebben zolang hij harmonieert met de tijdgeest. De ware vorsten zijn de leiders die in tijden van wanorde en anarchie met desnoods ijzere vuist orde scheppen.

Machiavelli is een realist én relativist. Godsdienst is weliswaar een fundament van de staat, maar is slechts een middel om de staat te handhaven. Het individu moet zich houden aan de voorschriften van godsdienst en moraal, de wetten en gewoonten eerbiedigen. Voor de staatsman gelden die regels niet, voor hem is de „raison d'état” de enige maatstaf. Woordbreuk is een van de middelen van de „machiavellistische” staatkunde, als daarmee een doel wordt bereikt. Otten: „Macht is de spil waar alles om draait. Hij die macht heeft, heeft gelijk; de zwakkere heeft altijd ongelijk.”

Machiavelli heeft verachting voor de mens, die aangeboren slecht is. De staatkunde moet zich niet laten door onpraktisch idealisme vanuit een verheven visie op de mens in plaats van te zien hoe deze werkelijk is. Een aangrijpend politiek-filosofisch werk dat de menselijke drijfveren onthult maar waar ook begrip is voor het optreden van een vorst in een tijd van anarchie en onrecht. Alleen is de lijn naar dictatuur flinterdun, reden waarom Mussolini het boek aanpreeft, zo laat Otten overtuigend zien.

Ds. W. Silfhout, *Tegendraads bij tegenwind. De plaats van de kerk in een seculiere samenleving*; uitgeverij De Banier, Apeldoorn, 2012; 160 blz.; € 9,95.

Een boekje dat de positie van de kerk beschrijft in een steeds meer seculiere tijd. De diverse ontwikkelingen in de samenleving passeren de revue en de auteur uit zijn bezorgdheid in hoeverre de kerk zichzelf kan blijven in een samenleving die het geloof steeds meer in de privésfeer

terugdringt. De aanvallen op de school zullen ook de kerk niet ongemoeid laten. Zullen de ambten buiten schot blijven?, zo vraagt de schrijver. De kerk moet tegendraads zijn tegen de tijdgeest zijn, niet 'relevant' willen zijn, maar zich afschermen van de samenleving, zonder ook anderzijds het isolement te zoeken.

De inhoud is echter in grote lijnen weinig verrassend en beschrijft nogal wat open deuren. Voor een eerste introductie is het wel geschikt, maar voor diepere analyses en oplossingen voldoet het mijns inziens niet echt.

Marin Terpstra (red.), *Onenigheid en gemeenschap. Basisboek politieke filosofie*; uitgeverij Boom, Amsterdam, 2012; 575 blz.; € 39,50.

Een indrukwekkend handboek over politieke filosofie, waarin de grondslagen en de thematiek van deze richting in de wijsbegeerte uitgewerkt worden. Het bestaat uit drie delen: vraagstukken van de politieke filosofie, grote denkers in de politieke filosofie en hedendaagse vraagstukken in de filosofie. In dat laatste deel vinden allerlei deelonderwerpen een plaats, zoals politiek en moraal, politiek en religie, het neoliberalisme, politiek en het zoeken naar gemeenschappelijke waarheid, de kwestie van Europa.

Het boek biedt te veel om in een kort bestek samen te vatten. Het leent zich uitstekend als naslagwerk. De politieke filosofie brengt, aldus Terpstra, de veelsoortige wereld van de politiek onder de noemer van het verscherpen van onenigheid (uiteenvallen van samenleving in conflicten) of het vinden van gemeenschap, het scheppen van mogelijkheden tot samenleven en samenwerken. De onenigheid moet het uitgangspunt van de politieke filosofie zijn, aldus Terpstra, simpelweg omdat de mensheid

geen gemeenschap is en mensen verschillen in opvatting over de doeleinden van politiek en samenleving.

Het boek biedt een filosofische benadering van de politiek en vraagt naar de grondslagen van politieke gemeenschap, die, zo luidt de definitie, gelegen is in menselijke beslissingen om op een bepaald grondgebied een bepaalde gemeenschap te stichten. Er zijn drie vormen van aanspraken in de politiek: machtsaanspraken, waarheidsaanspraken en geldingsaanspraken. Als het gaat om de tweede, wordt de wereld als een maatgevende orde gezien, waarin waarnemingen verwerkt worden tot een wereldbeeld. Politieke filosofie heeft volgens Terpstra een voorkeur voor één soort politieke beslissing: het stichten van een politieke orde, een gemeenschappelijke ruimte voor een groep mensen. De filosofie loopt echter tegen het basisgegeven aan dat mensen niet in staat zijn om in vrede met de ander te leven.

Religie komt ook aan de orde, onder meer bij het hoofdstuk over „de orde van de beslissingen”, met daarin de stichting van een „maatgevende orde” en de vraag wie of wat soeverein is. Er zijn drie soorten politieke vormen: waar mensen gelijk zijn, waar een groep mensen over een andere beslist of waar de soevereiniteit bij het volk als geheel ligt.

Bij de eerste komt de theocratie ter sprake, namelijk daar waar alle mensen gelijk zijn voor God. Strikt genomen is een theocratie een louter geestelijke heerschappij, steunend op 'geloof', maar verbonden met wereldlijke machten kan ze veranderen in een theologisch gerechtvaardigde heerschappij van mensen over mensen, met alle gevolgen van dien. Zeer waardevol vond ik de historische beschouwingen over de belangrijkste politieke denkers, ook met betrekking tot hogere normen voor de politieke werkelijkheid. Religie was volgens Marin Terpstra in het verleden een vanzelfsprekend onderdeel geweest voor de politieke orde, vanaf de oudheid: het verkeer met de goden maakt deel uit van de alledaagse politieke praktijk. De omslag naar de privatisering van religie is daar waar er geen schakel meer mag zijn tussen God en de maatschappelijke en politieke orde. Terpstra wijst op contra-geluiden aangaande de liberale scheiding tussen politiek en religie, zoals bij Michael Walzer, die religie juist als belangrijk ziet voor bezieling van de politiek, temeer daar de democratie voor

een belangrijk deel uit religieuze inspiratie is ontstaan. Het secularisme dat alle religieuze uitingen wil uitsluiten uit het publieke domein, is weinig anders dan politieke discriminatie, aldus Terpstra. Theo de Wit laat zien in zijn bijdrage over de vraag of de politiek wel zonder „common ground” kan, hoe onmogelijk het is om een neutraal gebied te vinden omdat steeds weer nieuwe levensbeschouwelijke vragen opdoemen en voor nieuwe twisten zorgen. In Nederland zijn we eraan gewend om religie als een zelfcreatie van het individu te zien, waardoor de privatisering in onze contreien al is voltooid.

Het boek heeft een hoog abstractieniveau vanwege het filosofisch gehalte, gericht op theoretische verheldering van heel wat politieke vraagstukken die de relaties tussen mensen onderling betreffen, de vraagstukken van gelijkheid, rechtvaardigheid, rechten en vrijheden, macht en soevereiniteit. Maar het geeft een onmiskenbare verdieping van politieke analyses door de focussen op de (vaak ideologische) achtergronden van de politiek.

De European Christian Political Foundation werkt aan versterking van het christelijk geluid in Europa. Doet u mee en steunt u ons?

In het voorjaar van 2011 is de European Christian Political Foundation opgericht. De ECPF vormt als 'Europees WI' het Europese netwerk voor Christelijke denktanks en organisaties die actief zijn op het kruispunt van Christelijk geloof, maatschappij en politiek. De ECPF kan door haar netwerk bestaande kennis en expertise verbinden met mensen en organisaties in geheel Europa door conferenties, publicaties en trainingen. De ECPF reikt politici op Europees en nationaal niveau relevante informatie aan, vooral als belangrijke principes omtrent gezin en medische ethiek op het spel staan.

De Guido de Brès-Stichting (WI-SGP) en de ECPF werken samen rondom de vertaling van publicaties en conferenties met SGP-partners in Oost-Europa. Voor meer informatie zie: www.ecpf.info

De ECPF ontvangt subsidie van het Europees Parlement. De omvang van de subsidie is mede afhankelijk van onze eigen fondswerving. Elke euro steun betekent 6 euro extra subsidie van het Europees Parlement voor de ECPF en is dus een 'goed renderende' investering in een helder christelijk geluid in Europa!

Uw steun is welkom op bankrekeningnummer 1537.31.095 t.n.v. de ECPF te Amersfoort

ECPF · Postbus 439, 3800 AK Amersfoort · Tel. 033-4226971 · E-mail: secretariat@ecpf.info

Zandtmannetje

Het hoge woord moet er maar eens uit: ik ben een Zandtmannetje! Hoe dat zo komt? Daarvoor neem ik u mee naar vrijdag 23 maart 1956. Zojuist heeft de Tweede Kamer met bijna algemene stemmen de Algemene Ouderdomswet (Aow) aangenomen. Alleen de SGP is tegen. „Onmiskienbaar,” zegt ds. Zandt in zijn stemverklaring, „vertoont de Aow het karakter van staats-socialisme.” Unaniem barst de Kamer in lachen uit. Door de ramen klinkt de jubel van een Haags draaiorgeltje. De ongelukkige woordcombinatie ‘oud en arm’ zal definitief tot het verleden behoren. Ds. Zandt glimlacht fijntjes.

Is de verzorgingsstaat de kroon op de welvaartsstaat? Zeker. Maar diep in die verzorgingsstaat zit ook iets goed fout. „De mens wordt van wieg tot graf onder voogdij van de Staat geplaatst,” zei ds. Zandt. Die vrees is onterecht gebleken. Met het staats-socialisme is het wel meegevallen. Niet de Staat werd heerser over het individu, maar het individu werd profiteur van de Staat. De verzorgingsstaat miskent de grondwet van de welvaartsstaat: Gij zult begeren.

Laten we elkaar geen zand in de ogen strooien. Niemand huurt een draaiorgeltje wanneer hij zijn belastingformulier heeft ingevuld. Maar als de overheid de laatste is aan wie we ons zuur verdiende geld willen afstaan, moet de overheid dan ook niet de laatste zijn die voor ons mag zorgen?

De verzorgingsstaat is gebouwd op een wankel fundament van rechten en plichten. Zij gaat uit van anonieme solidariteit gebaseerd op rechten, en staat daarmee haaks op een persoonlijke solidariteit die haar fundament heeft in de naastenliefde. De verzorgingsstaat miskent de grondwet van het Evangelie: Gij zult God liefhebben boven alles en uw naaste als uzelf. Ds. Zandt doorzag dat. En glimlachte fijntjes.

Johan Polder, redactielid

Guido de Brès-Stichting

Wetenschappelijk Instituut SGP

Steentjes in de Hofvijver...

Guido de Brès in actie! Op 1 november 1561 gooit hij 's nachts een pakketje met daarin de Nederlandse Geloofsbelijdenis over de muur van kasteel Doornik. In ons logo ziet u die zwaaiende beweging in de vorm van een G, waarbij de lus het *Ichthus*-visje vormt.

Deze actie van Guido de Brès inspireert en motiveert het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP om 'pakketjes' te sturen in de richting van politiek en samenleving. Onze publicaties zijn eigenlijk steentjes in de Haagse Hofvijver...

Goede, bijbelse principes hebben praktische waarde. Juist in de politiek! Graag willen wij meer mensen daarvan bewustmaken. Met het oog op de toekomst van ons allemaal. Welke tendensen zijn verkeerd en welke ontwikkelingen juichen we toe?

Wilt u ons helpen en steunen bij het maken van nieuwe pakketjes en het blijven gooien van steentjes in de Hofvijver? U kunt bijvoorbeeld Guido-donateur worden of een abonnement nemen op het kwartaaltijdschrift *Zicht*. Neem gerust contact met ons op voor meer informatie!

www.wi.sgp.nl

Guido de Brès-Stichting (WI-SGP)
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
Telefoon (010) 7200 785
E-mail: wi@sgp.nl

Thema Hervorming welvaartsstaat

Blikopener	Hervorming welvaartsstaat 1 Drs. Jan A. Schippers
Bijbelstudie	<i>De pseudo-god</i> 2 Ds. L.J. Geluk
Interview	„Hervormingen nodig voor betere economie” 7 Drs. Jan A. Schippers interviewt dr. Daniël van Vuuren „Een 50Plus-variant voor jongeren gaat het niet redden” 28 Jan Mark ten Hove MA interviewt Sywert van Lienden
Thema	<i>Gemeenten centraal</i> 15 Gijsbert Leertouwer LL.M. BA en ing. Geerlof de Jong MSc <i>Terug naar de samenleving</i> 21 Robert van Putten MSc <i>Van welvaartsstaat via transactiestaat naar netwerksamenleving</i> 46 Dr. ir. Henk Kievit <i>Herwaardering van de eigen verantwoordelijkheid</i> 68 Arie Vonk Noordegraaf
Lokaal Vizier	„Het bijzondere is dat Nedco Wajongers lang in dienst heeft” 33 Drs. Jan A. Schippers <i>Sociale werkvoorziening in zwaar weer</i> 37 Drs. Jan A. Schippers
Kwartaalstelling	<i>Hervorming welvaartsstaat biedt kerken kansen</i> 55 Bernard van den Belt MA
Worldview	<i>Het andere maatschappelijk middenveld</i> 41 Jonathan T. van Tongeren
Bezinning	<i>Vrijheid van godsdienst, een klassiek dilemma bij de SGP</i> 59 Dr. Klaas van der Zwaag <i>De Driestar kende theocratische aspiraties voor samenleving</i> 64 Dr. Klaas van der Zwaag
Boekenschap	<i>Oranje geboekstaafd</i> 72 Dr. Klaas van der Zwaag <i>Van vroeger tot nu</i> 75 Dr. Klaas van der Zwaag
Column	<i>Focus, Brandpunt, Perspectief</i> 20, 32, 80